

ISSN: 2149-5203

MALİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Research Journal of Public Finance

Maliye Araştırmaları Dergisi

Haziran/June 2021 Cilt /Volume: 7 Sayı /Issue:1 ISSN:2149-5203

**Research Journal of Public Finance
(RJPF)**

İmtiyaz Sahibi / Published by

Furkan BEŞEL

Editörler / Editors

Prof. Dr. Temel GÜRDAL

Yardımcı Editörler / Co-Editors

Dr. Öğr. Ü. Veysel İNAL

Dizgi / Typesetting

Arş. Gör. Enes TEKŐAN Arş. Gör. Furkan FAYDALI

Adres: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Esentepe Kampüsü
54187 Sakarya Türkiye

maliyearastirmalari@sakarya.edu.tr

Tel: +90 (264) 295 6357

Fax: 0 (264) 295 5562

Alan Editörleri / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY, Prof. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI, Prof. Dr. Osman PEHLİVAN,
Prof. Dr. Mecit EŞ, Prof. Dr. İsa SAĞBAŐ, Prof. Dr. Mehmet YÜCE, Prof. Dr. Erdal KARAGÖL,
Prof. Dr. A. Burçin YERELİ, Prof. Dr. Fuat ERDAL, Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Prof. Dr.
Tarık VURAL, Doç. Dr. İbrahim DEMİR

MAD

Maliye Araştırmaları Dergisi

Haziran/June 2021 Cilt /Volume: 7 Sayı /Issue:1 ISSN:2149-5203

**Research Journal of Public Finance
(RJPF)**

Danişma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Fuat ERDAL

Prof. Dr. Tarık VURAL

Prof. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI

Prof. Dr. Kamil TÜĞEN

Prof. Dr. Mehmet TOSUNER

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Prof. Dr. Erdal KARAGÖL

Prof. Dr. A. Burçin YERELİ

Prof. Dr. Mehmet TUNÇER

Doç. Dr. Furkan BEŞEL

Doç. Dr. Hakan YAVUZ

**Hakemli bir dergi olan Maliye Araştırması Dergisi aşağıdaki indeksler tarafından
taranmaktadır:**

CiteFactor, AcarIndex, Index Copernicus

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Maliye Araştırmaları Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğı yazarlara aittir.

MAD

Editörden

Sayın okurlarımız

Maliye Araştırmaları Dergisi, Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2015 yılından bu yana tarafsız ve ilkeli yayın anlayışı ile Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir.

MAD yapılacak araştırma ve bilimsel çalışmaların bilim çevreleri, piyasa ve ilgilenenlerce paylaşılmasını, müzakere edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. MAD ekibi olarak amacımız ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel makaleler yayınlanmasını sağlamaktır. MAD olarak her yıl yayın politikamız doğrultusunda yeni adımlar atıyoruz. Geçtiğimiz yıl dergimizi Open Journal System platformundan Dergipark platformuna taşıdık. Ayrıca çok kısa bir süre içerisinde alanda önde gelen indekslerde indekslenmeye başlayacağımızı da ifade etmekten mutluluk duyuyoruz. Dergimizin bu sayısına 10'nun üzerinde akademik çalışma gelmiş, titiz bir hakemlik süreci sonucunda bu çalışmalardan 4 tanesi akademik olarak yayına yeterli bulunmuştur.

Tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına alan Covid-19 salgınının neden olduğu kısıtlı imknlara rağmen bu süreçte özveriyle gayret eden dergi ekibimize, ön inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen hocalarımıza ve kendilerine gönderilen makaleleri hiçbir karşılık beklemeden en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendirmek suretiyle dergimize destek olan hakemlerimize çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Temel GÜRDAL

MAD

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

1

TÜRK BASININDA BÜYÜK BUHRAN: AKŞAM GAZETESİ (1929-1934)

THE GREAT DEPRESSION IN TURKISH PRESS: THE AKŞAM GAZETTE (1929-1934)

ŞAHİN YEŞİLYURT

16

İSTİHDAMI TEŞVİK POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ: TÜRKİYE VE AB KARŞILAŞTIRMASI

EFFECTIVENESS OF EMPLOYMENT POLICY INCENTIVES: COMPARISON OF TURKEY AND EU

GÜLSÜM GÜRLER HAZMAN & YUNUS EMRE YAYLA

37

18. YÜZYILDA İNGİLTERE'DE VERGİLEME KAYNAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

HISTORICAL DEVELOPMENT OF TAXATION SOURCES IN ENGLAND IN THE 18TH CENTURY

SERDAR ÇİÇEK & HÜSEYİN GÜÇLÜ ÇİÇEK

52

MALİ KURAL UYGULAYAN BAZI GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜTÇE AÇIĞININ CARİ AÇIK, EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYON ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE BUDGET DEFICIT ON CURRENT DEFICIT, ECONOMIC GROWTH AND INFLATION IN SOME DEVELOPING COUNTRIES IMPLEMENTING FISCAL RULE

YASİN KARADENİZ

YAZIM KURALLARI

Başlık

1. Gönderilen bütün makalelerin başında, Türkçe başlık olmalıdır.
2. Başlıklarda her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.
3. Karakter boyutu 11 punto olmalıdır.

Özet

1. Özet kısımları 150 kelimeyi aşmamalıdır.
2. Özetlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir.
3. Özetlerde mümkünse kısaltma kullanılmamalıdır.
4. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Anahtar Kelimeler

1. Özet kısımlarının altında anahtar kelimeler yazılmalıdır.
2. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.
3. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Title

1. Özet kısımlarının altında anahtar kelimeler yazılmalıdır.
2. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.
3. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Abstract

1. Özet kısımları 150 kelimeyi aşmamalıdır.
2. Özetlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir.
3. Özetlerde mümkünse kısaltma kullanılmamalıdır.
4. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Key Words

1. İngilizce Özeti altına İngilizce anahtar kelimeler yazılmalıdır.
2. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

JEL Classification Codes

1. Gönderilen makalelerde JEL (JOURNAL of ECONOMIC LITERATURE) sınıflaması yapılmalıdır
2. Sınıflama yapabilmek için http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.php adresinden yararlanılabilir.

MAD

YAZIM KURALLARI

GİRİŞ

1. Giriş kısmında çalışmanın amacı, kullanılan yöntem, çalışmanın literatüre yapacağı katkı ve çalışmanın kapsamı belirtilmelidir.

Dipnot

1. Gerekli olduğu takdirde dipnotlarla açıklamalar yapılabilir.
2. Dipnot karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Başlıklar

1. Giriş, Sonuç ve Kaynakça başlıkları hariç olmak üzere, bölüm ve alt bölümler numaralandırılır, her numaradan sonra ilgili bölüm ve alt bölümlerin başlığı yazılır.
2. Başlıklar koyu yazılmalıdır.
3. Tüm başlıklar kalın (bold), iki yana yaslı (girintisiz) ve yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır.
4. Bölümler sırasıyla (1., 2., 3., ...) şeklinde numaralanır ve onların altındaki diğer alt bölümler;
 - 1.
 - 1.1.
 - 1.1.1.gibi birden çok haneli olarak numaralandırılmalıdır.

Yazı Türü

1. Gönderilen yazılar 1 satır aralıklı, tablo ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.
2. Yazı 11 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır.
3. Yazılar iki yana yaslı olmalıdır

Tablolar

1. Gönderilen yazılar 1 satır aralıklı, tablo ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.
2. Yazı 11 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır.
3. Yazılar iki yana yaslı olmalıdır
4. Kaynaklar tablo ve şekillerin altına yazılmalıdır.
5. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır
6. Kaynak ibaresi koyu harfle yazılmalıdır.

YAZIM KURALLARI

Denklemler

1. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır.
2. Matematiksel ve istatistiksel simgeler Microsoft Office denklem düzenleyicisi ya da benzer bir denklem düzenleyicisi ile hazırlanmalıdır.

Şekiller ve Grafikler

1. Şekillere ve Grafiklere başlık ve numara verilmelidir.
2. Başlıklar şekillerin ve grafiklerin altında yer almalıdır ve metne ortalanmalıdır.
3. Grafiklerin bilgisayar yazılım programı çıktısı olmamaları , çizim veya çizim resim halinde ve marj ayarlarını aşmayacak şekilde düzenlenmiş olmaları gerekmektedir.

Kaynakça

1. Kaynakça Yeni Bir sayfadan başlatılmalıdır.
2. Kaynakçada paragraf yapısı "asılı" şeklinde seçilmelidir.
3. Kaynakça kısmında aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılmalıdır.
4. Kaynakça yazar soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.
5. Kaynakçada sadece makalede kullanılan eserler yer almalıdır.
6. Metinde yer almayan kaynaklar kaynakçaya konulmamalıdır.
7. Kaynakça belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Paragraf Yapısı

1. Paragraflar iki yana yaslı olarak hizalanmalıdır.
2. Sağ ve sol girintiler 0 (sıfır) cm ve asılı 1 cm olmalıdır.
3. Aralıklar önce ve sonra 6 nk, satır aralı tek olmalıdır.

Sayfa Yapısı

1. Kenar boşlukları tüm yönlerden 4,5 cm olmalıdır.
2. Cilt payı soldan verilmelidir.

•Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda ve MS Word programında dergipark üzerinden gönderilir. Ana metin, Times New Roman yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.

* Dergide yayımlanması kabul edilen ve yayımlanan yazıların, yazılı ve elektronik ortamda tüm yayın hakları Maliye Araştırmaları Dergisine aittir.

* Makale sunum ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim e-mail sistemi ile gerçekleştirilir. Telefonla bilgi verilmez.

MAD

AUTHOR GUIDELINES

Hood

1. All submitted articles must have a Turkish title at the beginning.
2. The first letter of each word should be capitalized in the titles.
3. The character size should be 11 points.

Summary

1. Abstracts should not exceed 150 words.
2. In the abstracts; Care should be taken to include purpose, method, findings and results information.
3. Abbreviations should not be used in abstracts, if possible.
4. The character size should be 10 points.

Keywords

1. Keywords should be written under the abstracts.
2. The first letter of each word should be capitalized.
3. The character size must be 10 points.

Title

1. Keywords should be written under the abstracts.
2. The first letter of each word should be capitalized.
3. The character size must be 10 points.

Abstract

1. Abstracts should not exceed 150 words.
2. In the abstracts; Care should be taken to include purpose, method, findings and results information.
3. Abbreviations should not be used in abstracts, if possible.
4. The character size should be 10 points.

Key Words

1. English keywords should be written under the English Abstract.
2. The character size should be 10 points.

JEL Classification Codes

1. Submitted articles should be classified as JEL (JOURNAL of ECONOMIC LITERATURE)
2. The address http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.php can be used for classification.

AUTHOR GUIDELINES

LOGIN

1. In the introduction part, the purpose of the study, the method used, the contribution of the study to the literature and the scope of the study should be stated.

Footnote

1. If necessary, explanations can be made with footnotes.
2. Footnote character size should be 10 points.

Titles

1. Except for the Introduction, Conclusion and Bibliography titles, the chapters and subsections are numbered.
2. Headings should be written in bold.
3. All headings should be written in bold, justified (without indentation) and only the first letter of the words should be capitalized.
4. Chapters should be numbered respectively (1st, 2nd, 3rd, ...), subsections and other subsections below them;
one.
1.1.
1.1.1.
should be numbered as multiple digits.

Font Type

1. Manuscripts should be 1 line-spaced, with tables and figures, and a maximum of 25 pages.
2. The manuscript should be prepared using 11 point Times New Roman and Turkish font.
3. Manuscripts should be justified

Tables

1. Manuscripts should be 1 line-spaced, with tables and figures, and a maximum of 25 pages.
2. The manuscript should be prepared using 11 point Times New Roman and Turkish font.
3. Manuscripts should be justified
4. References should be written below the tables and figures.
5. Character size must be 10 points
6. Reference should be written in bold.

equations

1. The sequence number to be given to the equations should be placed in parentheses on the right of the page.

AUTHOR GUIDELINES

2. Mathematical and statistical symbols should be prepared with the Microsoft Office equation editor or a similar equation editor.

Shapes and Graphics

1. Figures and Graphics should be titled and numbered.
2. Headings should be placed below figures and graphics and should be centered in the text.
3. The graphics must not be the output of a computer software program, they must be in the form of drawings or drawings and must not exceed the margin settings.

REFERENCES

1. Bibliography should start from a New Page.
2. In the bibliography, the paragraph structure should be chosen as "hanging".
3. If there are many references by the same author in the bibliography, the sources should be listed in order from oldest to newest.
4. The bibliography should be arranged alphabetically according to the surnames of the authors.
5. Only the works used in the article should be included in the bibliography.
6. References not included in the text should not be included in the bibliography.
7. The bibliography should be prepared in accordance with the examples specified.

Paragraph Structure

1. Paragraphs should be justified.
2. Right and spl indents should be 0 (zero) cm and hanging 1 cm.
3. Spacing should be 6 pt before and after, single line spacing.

Page structure

1. Margins should be 4.5 cm from all directions.
2. The gutter should be given from the left.

- Articles are sent in A4 paper size and in MS Word program through Dergipark. The main text should be prepared using Times New Roman font.

- * All publication rights of the articles accepted and published in the journal, in written and electronic media, belong to the Journal of Finance Studies.

- * All communication regarding the article submission and evaluation processes is carried out via the e-mail system. No information is given over the phone.

MAD

ETİK İLKELER ve YAYIN POLİTİKASI

Dergimiz 2015 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergimiz, Acarindex tarafından taranmaktadır.

Değerli araştırmacılarımız, dergimize makale göndermeden önce, makale yazım kılavuzumuzu mutlaka okuyunuz.

Dergimiz 2015 - 2020 dönemlerinde yılda üç sayı olacak şekilde yayın politikası geliştirmiştir. 2021 yılından itibaren yılda iki sayı çıkartılacaktır.

Dergimizin yazın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergimizde yayınlanan tüm eserlerin sorumluluğu yazarlarımıza aittir.

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

Our journal started its publication life in 2015. Our journal is scanned by Acarindex.

Dear researchers, before submitting an article to our journal, please read our article writing guide.

Our journal has developed a publication policy for three issues per year in the 2015 - 2020 periods. From 2021 onwards, two issues will be issued annually.

The literary language of our journal is Turkish and English. The responsibility of all works published in our journal belongs to our authors.

MAD

Türk Basımında Büyük Buhran: Akşam Gazetesi (1929-1934)

The Great Depression in Turkish Press: The Akşam Gazette (1929-1934)

Şahin YEŞİLYURT

Doktor Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Maliye Tarihi Anabilim Dalı, shnylyurt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2193-8052

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 23 Ocak 2021
Düzeltilme Geliş: 5 Mart 2021
Kabul: 10 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Büyük Buhran, Akşam Gazetesi,
Türkiye Ekonomisi, İşsizlik,
Vergileme

© 2021 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Çalışma Türk basınında köklü bir geçmişe sahip olan Akşam Gazetesi perspektifinden 1929 buhranını ele almaktadır. Çalışma sırasıyla büyük buhranın Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Türkiye ekonomileri üzerindeki etkilerini, söz konusu gazetenin haberleri kapsamında değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerde Amerika'da yaşanan intiharlar ve gösteriler gibi toplumsal olaylar ile buhranın Hollywood üzerindeki etkisi ön plana çıkmakta iken, Avrupa'da yaşanan işsizlikler dikkat çekicidir. Diğer taraftan, buhranın Amerika toplumu üzerinde meydana getirdiği olumlu etkiler de haberlere konu olmuştur. Örneğin, iktisadi buhranın etkisiyle, insan vücuduna ciddi bir şekilde zararı olduğu iddia edilen fazla yemek yemenin ve sefahatin önemli bir düzeyde azalmasıyla ölüm oranlarında bir düşüşün meydana geldiği belirtilmiştir. Türkiye ilişkin haberleri dikkate aldığımızda, Türkiye açısından iktisadi durum, diğer ülkelerden farklı olmamıştır. Buhranın etkisinin azaltılması amacıyla buhran vergisi ve ithalatın bazı şartlara bağlanması gibi birtakım kararlar alınmıştır. Sonuç itibarıyla, Akşam Gazetesi büyük buhrana ilişkin sadece Türkiye ekonomisi hakkında değil, aynı zamanda dünya ekonomisinin geneli hakkında önemli haberler sunmuştur.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 23 January 2021
Received in revised form: 5
March 2021
Accepted: 10 March 2021

Keywords:

Great Depression, The Akşam
Gazette, Turkish Economy,
Unemployment, Taxation

© 2021 PESA All rights reserved

ABSTRACT

This study deals with the 1929 depression from the Akşam Gazette's perspective, which has a long history in the Turkish press. The study assesses the effects of the Great Depression on the economies of the United States, Europe, and Turkey, respectively, based on the Akşam Gazette's news. While social problems like suicides and demonstrations as well as the negative effects of the Depression on Hollywood in America come to the fore in these assessments, the unemployment in Europe is remarkable. On the other hand, the positive effects of the Depression on American society are also featured in the news. For instance, thanks to the Depression, there is a significant decrease in the death rate owing to declining overeating and debauchery alleged to be seriously damaging to the human body. As for Turkey, Turkey's economic situation is not much different than in other countries. Thus, some economic decisions, such as levying of the depression tax and imposing restrictions on imports, were introduced to reduce the impacts of the Depression on the Turkish economy. All in all, the Akşam Gazette provided important news about the effects of the Great Depression not only on Turkish economy but also on other countries' economies.

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nde¹ 1929 yılında ortaya çıkan büyük buhran, neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almış ve ülkelerin iktisadi ve sosyal hayatı üzerinde derin yaralar açmıştır. Bu buhranın nedenleri, sonuçları ve etkileri üzerine oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır² ve buhrandan sonraki dönemde meydana gelen hemen her iktisadi krizde bu buhran referans alınmakta ve böylece 1929 buhranı ile diğer iktisadi krizler karşılaştırılmaktadır. Örneğin, bugünlerde tecrübe ettiğimiz Covid-19 pandemisi bunun bir örneğini oluşturmakta ve yaşanan virüs salgınının iktisadi etkilerinin en az 1929 Buhranı kadar olacağına ilişkin çalışmalar ve haberler yer almaktadır. Tıpkı günümüzdeki virüs salgınında olduğu gibi, 1929 buhranına ilişkin de geniş bir gazete haberi yelpazesi mevcut bulunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Türk basınında köklü bir yere sahip olan Akşam Gazetesi³ haberleri kapsamında büyük buhranını ele almaktadır.

Söz konusu dönemde, Akşam Gazetesinde iktisadi buhrana yoğun bir ilgi gösterilmiş ve buhranın nedenleri, sonuçları ve etkileri hakkında birçok haber kaleme alınmıştır.⁴ Bu haberlerde, iktisadi buhranın nedenlerine ilişkin olarak Dünya Harbi ve bunun neticesinde Amerika'nın zenginleşmesi, yeni zengin sınıfının türemesi ve bu zengin sınıfın aşırı tüketim talepleri ve üretimdeki hızlı artış gibi birçok önemli konu ileri sürülmüştür. Buhranın sonuçları hakkında ise 23 Şubat 1931 tarihli haberdeki şu değerlendirme oldukça kıymetlidir: *'mevcut bütün makineleri çevirmeye kâfi müşteri kalmadı, bütün kolları çalıştıracak kâfi iş kalmadı, toprağın yetiştirdiği bütün mahsulatı yiyecek ağız kalmadı.'* (23 Şubat 1931, s. 1-2). Son olarak, büyük buhranın etkileri açısından, bu buhranın hüküm sürdüğü 1931 yılında yeni bir cihan harbi üzerine tartışmalar da ayyuka çıkmıştır. Hatta savaşın başlayacağı dönem hakkında (1931 yılı yaz ayları) kuvvetli tahminler de yapılmıştır. Ancak meşhur tarihçi Guglielmo Ferrero (1871-1942) yeni bir harbe ilişkin tüm tartışmaların yersiz olduğunu ve bu iktisadi buhran sona ermediği sürece yeni bir harbin başlamasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak buhranın sona ermesiyle bu harbin kaçınılmaz olduğunun da altını çizmekten geri durmamıştır (26 Şubat 1931, s. 5).

Diğer taraftan, ilgili haberlerde sadece iktisadi buhranın neden olduğu olumsuz etkilerden söz edilmemiş; aynı zamanda iktisadi buhranın olumlu katkılarına da dikkat çekilmiştir. Örneğin, ilginç bir şekilde, 27 Ocak 1934 (s. 1) tarihli bir haberde, iktisadi buhranın insanlığına sunduğu katkı öne çıkarılmıştır. Buna göre, iktisadi buhranın etkisiyle ölüm oranlarında bir azalmanın meydana geldiği iddia edilmiştir. Bu iddianın ardında yatan temel unsurlar ise insan vücuduna ciddi bir şekilde zararı olan fazla yemek yemenin ve sefahatin önemli bir düzeyde düşmüş olmasıdır. Bu iki temel unsurun insan vücuduna zarar veren ve ölümleri artıran unsurlar olduğu; iktisadi buhranın kaçınılmaz olarak bunların azalmasına katkı sağlayarak insan ömrünün uzamasına kaynak teşkil ettiği üzerinde durulmuştur.

¹ Çalışmanın devamında sadece Amerika tabiri kullanılacaktır.

² Bu geniş literatürde ön plana çıkan çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür: Ben S. Bernanke, 2000, *Essays on the Great Depression*, Princeton: Princeton University Press; Murray N. Rothbard, 2000, *America's Great Depression*, Fifth Edition, The Ludwig von Mises Institute; Harold James, 2002, *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, Harvard University Press; Nicholas Crafts & Peter Fearon, 2013, *The Great Depression of the 1930s: Lessons for Today*, Oxford: Oxford University Press. Konuyu iktisadi ve mali perspektiften ele alan bu çalışmalara ilaveten dönemin sosyal yapısının incelenmesi amacıyla, örneğin dönemin dikkat çeken fotoğraflarından oluşan eserlerin mevcut olduğu da bilinmektedir. Bkz. Colleen McDannell, 2004, *Picturing Faith: Photography and the Great Depression*, Yale University Press; Joan M. Crouse, 1986, *The Homeless Transient in the Great Depression: New York State, 1929-1941*, State University of New York Press. Literatürde yer alan bu zengin çalışmalara karşın, bu çalışma sadece dönemin basınına (Akşam Gazetesini) araştırma konusu yapmaktadır. Tek başına bu kaynak tercihi eleştiriye neden olma potansiyeline sahip olsa da maliye ve iktisat tarihi alanında bu kayıtların önemli bir yere sahip oldukları bilinmektedir.

³ Geçmiş Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan evvel bir zamana giden Akşam Gazetesi (20 Eylül 1918 yılında Necmeddin Sadık (1890-1953) tarafından kuruldu) hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini okuyabilmek hem de günümüz Türkiye'sine dair bilgilerin temin edilebileceği önemli bir kaynaktır.

⁴ Çalışmada ele alındığı üzere Akşam Gazetesinde sadece Büyük Buhrana ilişkin haberler verilmemiş, aynı zamanda konuya ilişkin köşe yazıları ve bilimsel araştırmalara da yer verilmiştir. Bu anlamda Sabah Gazetesi yazarı Necmeddin Sadık'ın köşe yazıları oldukça dikkat çekicidir.

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde, bu çalışma, günümüzde dahi tartışma konusu olan ve yaşanan krizlerde referans alınan *büyük buhrana* dair Akşam Gazetesinin 1929 ile 1934 yılları arasında yer alan haberleri incelemektedir.⁵ Bu incelemede, ilgili döneme ait olup günümüze ulaşan 738 adet günlük gazetede büyük buhrana ilişkin haberler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, sırasıyla, büyük buhranın Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Türkiye üzerinde meydana getirdiği iktisadi ve sosyal etkiler üzerinden yapılmıştır.

1. Büyük Buhranın Amerika Üzerine Etkisine İlişkin Haberler

Amerika'da ortaya çıkan buhrana ilişkin Akşam Gazetesinde yer alan haberleri dikkate aldığımızda, buhrana dair ilk haberin 14 Kasım 1929 tarihinde kaleme alındığı müşahade edilmiştir. Habere göre, 1929 yılı Ekim ayının sonlarına doğru büyük bir düşüş yaşayan Amerikan borsasının yeniden toparlanacağı tahmin edilmiştir. Hatta, büyük zararlar tecrübe eden bazı kişilerin hisse senedi fiyatlarında yeniden bir artış yaşanacağı şeklinde kendilerini avuttukları belirtilmiştir (16 Kasım 1929, s 7). Ancak bu tahminin yanıltıcı olduğu çünkü yaşanan düşüşün çığ etkisiyle büyümeye devam ettiği görülmüştür.⁶ Özellikle bazı hisse senedi sahipleri, teklif edilen herhangi bir fiyatı kabul ederek *çılğınlar* gibi ellerindeki senetleri satmışlardır (14 Kasım 1929, s 8). Bu *çılğınlığın* önüne geçilebilmesi maksadıyla ilk olarak Amerikan borsasının belirli saatlerde (günde 3 saat) açık bırakılması yoluna gidilmiştir. Daha sonra ise borsa bazı günlerde kapatılmıştır (21 Kasım 1929, s 5). Diğer yandan borsanın açık kaldığı zamanlarda ülkenin önde gelen zenginleri fiyat düşüşünü engellemek maksadıyla esham alma yoluna gitmişlerdir. Örneğin John D. Rockefeller (1839-1937), Standar Oil'in adedi 10 İngiliz lirasından 10 milyon İngiliz lirası miktarında hisse almıştır (21 Kasım 1929, s 5).⁷

Amerikan borsasında yaşanan düşüşler bilhassa Amerikan altın stokunu derinden etkilemiştir. Cihan harbinden sonra Amerika'nın güvenilir bir ekonomi haline gelmesi bu ülkeyi altın rezervleri açısından önemli bir konuma taşımıştır. Özellikle harpten sonra bazı ülkelerde görülen siyasi ve iktisadi buhranlar ve 1926 yılında frangın geçirmiş olduğu tehlike üzerine Amerika'ya altın akını devam etmiştir. Lakin, bu güvenli limana karşı 1929 yılından itibaren güvensizlik hissi peyda olmuştur. Şöyle ki, 1929 yılına kadar altın rezervinin önemli bir kısmı Amerika bankalarında yer almasına karşın (Fransa'nın yaklaşık 3 katı, İngiltere'nin ise 5,5 katı) krizle birlikte altın stoku Amerika'dan Avrupa'ya doğru kaymaya başlamıştır (7 Mayıs 1930, s. 5).

Söz konusu haberlerde, Amerika'da başlayan krizin ortaya çıkmasına neden olan unsurlar tartışılmış ve bu unsurların başında, Amerikan iktisadi ve mali yapısının içinde bulunduğu duruma dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Amerikan ekonomisinin bir çıkmazda olduğu ve sanayisinin ve iktisadi hayatının düşüşte olduğunun altı çizilmiştir.⁸ Bu nedenle Amerikan

⁵ Burada makalede seçilen zaman aralığının Büyük Buhran'ın etkilerinin ve sonuçlarının kapsadığı dönemi tam yansıtmadığı eleştirisi ileri sürülebilir. Ancak çalışmanın esasını teşkil eden Akşam Gazetesi'nin nüshalarının bilhassa 1934 yılından sonra eksik oluşu, araştırmacıyı mevcut zaman aralığını seçmede zorlayıcı bir unsur olmuştur. Bunu çalışmanın kaynakçasında da görmek mümkündür. Bu zorlayıcı unsur, 1929 öncesi dönem içinde de geçerlidir. Bu dönemlere ilişkin yeni nüshalara ulaşılması, sonraki çalışmalar için incelenmesi gerekli bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

⁶ Örneğin, Amerika'dan vapura milyonlar olarak binen bir kişi, Avrupa'ya ulaştığında bütün servetini kaybettiğini öğrenmiştir (16 Kasım 1929, s. 7).

⁷ İktisadi krizin yoğun bir etkisine rağmen, Amerika'da yüksek binaların inşası dikkat çekicidir. Haberlerde yüksek binaların fotoğrafları yayınlanarak adeta 'yüksek bir bina yarışı inşası' minvalinde haberler yapılmıştır. Bu inşaatlar genellikle ya diğer ülkelerdeki (Eyfel kulesi) yapılar ya da ülke içerisindeki yüksek binalarla kıyaslanmıştır (26 Aralık 1929, s. 5). Böylece yapılan her yeni yüksek binanın bir öncekinden ne kadar yüksek olduğuna vurgu yapılarak bu binalar hakkında etraflıca bilgiler verilmiştir (12 Ağustos 1930, s. 9; 27 Ağustos 1930, s. 6).

⁸ Borsa krizinden farklı olarak, Amerika ekonomisini derinden etkileyen bir diğer olumsuz durum ise dünya genelinde buğday fiyatlarında meydana gelen düşüşler olmuştur. Dünya genelinde buğday üretiminin artması (Almanya ve İtalya gibi ülkelerin de buğday üretmesiyle) buğday fiyatlarını olumsuz etkilemiş ve fiyatlarda istenilen artış fazla üretimden dolayı gerçekleşmemiştir. Bu düşük fiyatın, tıpkı New York borsasında olduğu gibi, dünya ekonomisini derinden etkileyeceği üzerinde durulmuştur (27 Şubat 1930, s. 5). Amerikan idaresi bunun önüne geçebilmek maksadıyla çiftçilere zirai ürünlerin %10 azaltılması karşılığında önemli tahsisatta bulunmuştur (3 Nisan 1930, s. 5). Ayrıca Buğday buhranının önüne geçebilmek adına Amerikalı bir profesör bir

borsasında yaşanan bu krizin sadece görünür olmayan zor durumdaki bir iktisadi yapıyı görünür kıldığına dair değerlendirmelere yer verilmiştir (28 Kasım 1929, s 8).⁹

İlerleyen süreçte iktisadi buhran etkisini Amerika ekonomisi üzerinde o kadar şiddetlendirmiş ki Amerikan parasının mübadele aracı olma fonksiyonunu kaybetmekte olduğu ileri sürülmüştür. Kriz ortamında Amerikalılar daha kötü günlerin yaklaşmakta olduğu hissiyle bankalarda bulunan paralarını çekmişler ve mümkün olduğunca harcama yapmama eğiliminde olmuşlardır. Bankacılık alanında uygulamaya sokulan politikalar nedeniyle paralarını çekemeyen birçok milyoner hakkında ise ‘milyonerler dilenci, dilenciler milyoner oldu’ haberi oldukça dikkat çekicidir (15 Mart 1933, s. 1-2).¹⁰ Bu nedenle mevcut iktisadi krizin yeni bir insan tipini ortaya çıkardığı ileri sürülmüştür (bkz. Resim 1).

Resim 1: İktisadi Buhranın Ortaya Çıkardığı Yeni Bir Tip

Kaynak: Akşam Gazetesi, 11 Ocak 1932, s. 1.

Diğer yandan, paralarını çekebilenler hakkında ‘paralarını dokuz düğümle bağlamışlardır’ tabiri de söz konusu dönemdeki olayları oldukça sarih bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, dolaşımdaki para miktarının azalmasına yol açmıştır. Piyasada para miktarının azalması toplumdaki birtakım kesimi endişeye sevk etmiştir. Örneğin, dolaşımdaki paranın çok düşük seviyelere inmiş olması kilise yönetimlerini de tedirgin etmiş ve yöneticiler kiliselerde bulunan yardım kutularının güvenliği açısından bu kutuların kaldırılmasına karar vermişlerdir. Çünkü söz konusu yöneticiler, sadaka toplanmasından ziyade sadaka

rapor düzenlemiştir. Rapora göre buğday buhranının asıl nedeninin kadınlar olduğu ifade edilmiştir. Zira kadınlar zayıflayabilmek adına ekmeği azaltmış ya da tamamen ekmeğe bırakmışlardır. Bu nedenle buğday tüketimi azalmış ve buhrana yol açmıştır. Rapor, kadınların ekmeği cebren yemeleri için kanun yapma teklifinde bulunmuştur (4 Haziran 1930, s. 5).

⁹ 1930 yılının hemen başında çıkan bir haberde, Amerikan krizinden ziyade, Asya’da (Çin ve Hindistan’da) yaşanan siyasi krizlerin ekonomik bir krize dönüşmesi ihtimali üzerinde durulmuştur. Dünya ekonomisi üzerinde gerek üretime sunduğu katkı gerekse üretilen malların müşterisi olmaları hasebiyle Asya ülkelerinde tecrübe edilen buhranın dünya genelinde bir iktisadi ve mali krize dönüşmesi kuvvetle muhtemel olduğu ifade edilmiştir (16 Ocak 1930, s. 5).

¹⁰ Çünkü dilencilerin yedlerinde bulunan harcanabilir gelirin yukarıda ifade edilen zenginlerin sahip olduğundan daha fazla olduğu ve hatta bu dilenciler kendilerine zamanında bol sadaka verenlere yüksek faiz ile borç verdikleri ileri sürülmüştür (15 Mart 1933, s. 1-2).

kutularında bulunan mevcut paraların çalınmasından endişe etmişlerdir (15 Mart 1933, s. 1-2).

Dolaşımda bulunan paranın azalması takas ekonomisinin yeniden popüler olmasına kaynak teşkil etmiş ve başta kırsal bölgeler olmak üzere Amerika'nın birçok yerinde takas ekonomisinin ayak sesleri duyulur olmuştur. Örneğin, New Orlando'da çiftçiler pamuğa karşı buğday, kumaş ve erzak mübadelesine girişmişlerdir. Bu olay diğer çiftçileri de teşvik etmiş ve takas ekonomisinin yeniden yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Hatta takas işleminin yaygınlaşması neticesinde birçok yerde mübadeleyi kolaylaştırmak adına borsalar açılmıştır. Bu borsalarda, eşya değişiminden ziyade eşyaların değerleri tespit edilmiş ve bunlara karşılık olarak bonolar tahsis edilmiştir. Sadece mübadele usulünü kabul eden mağazalarda geçerli olan bu bonoların Amerikan parasının yerine geçeceği yönünde tahminler yapılmıştır (8 Mart 1933, s. 1-4).

Amerikan ekonomisini büyük bir felakete sürükleyen borsa krizi 1930 yılı Noel öncesinde vuku bulmuş ve önceki yıllara kıyasla Amerikan ticari hayatında büyük bir durgunluğun yaşanmasına yol açmıştır.¹¹ Örneğin, en büyük otomobil fabrikalarından biri üretimini %50 nispetinde azalmıştır. Birçok mağaza çalışanlarının işlerine son vermiş, zenginler ise hizmetlerinde bulunan hizmetçilerini ve şoförlerini işten çıkararak masraflılarını azaltma yoluna gitmiştir. Dahası, bu zenginler ev masraflarını dahi yarı yarıya indirmişlerdir (21 Kasım 1929, s. 5). Sonraki dönemlerde Amerikan ekonomisi mevcut krizden daha da derinden etkilenmeye başlamıştır. Örneğin, demiryollarında yaşanan yolcu ve yük taşımasındaki düşüşten ötürü birçok lokomotif ve vagon depolara çekilmiştir. Mağazalar ellerindeki ürünleri çıkarabilmek için %80'lere varan indirimler uygulamıştır. Hatta, ilginçtir ki, günde iki defa lokantada yemek yiyen insanlar bu sayıyı bire düşürmüşler ve bu düşüş lokantaları büyük bir sıkıntıya duçar etmiştir¹² (9 Ağustos 1930, s. 8). Aynı şekilde otomobil sektöründen demir ve çelik sektörüne kadar birçok faaliyet kolunda önemli düzeylerde işten çıkarmalar yaşanmış ve işsizlik rakamları hakkında birtakım bilgiler paylaşılmıştır. Ancak 29 Aralık 1929 tarihli haberde, bu rakamların kesin rakamları yansıtmaktan uzak olduğu, çünkü iş gücü kayıtlarının muntazam bir şekilde tutulmadığına dikkat çekilmiştir.

Bu dönemde işsizliğin azaltılması için birtakım kararlar alınmıştır. Örneğin diğer ülkelerden yapılacak muhaceret başvuruları yasaklanmış ve özellikle de Avrupa'dan gelecek amele ve işsizlere karşı sıkı tedbirler alınmıştır (1 Nisan 1930, s. 6). Ayrıca yurtiçinde bulunan işsizler ordusuna ekmek dağıtımı gibi birtakım yardımlar yapılmıştır. Bu yardımlar esnasında ise uzun kuyruklar oluştuğu haber edilmiştir (3 Nisan 1930, s. 5). İlerleyen süreçte işsizliğin önüne geçilebilmesi veya en azından hafifletilmesi adına farklı politikalar da uygulamaya sokulmuştur. Örneğin, Amerika'da çalışmak isteyen İskoçyalı 200 balıkçının başvuruları reddedilerek ülkeye kabul edilmemiş; hatta Amerika'da bulunan ecnebi işçilerin ülke dışına çıkarılması gündeme gelmiştir (16 Nisan 1931, s. 2).

Her ne kadar işsizlik rakamları hakkında şüpheler ve tartışmalar bulunsa da işsizler ordusunun sözlerini duyurabilmeleri adına bu dönemde gösteriler düzenlediklerine ilişkin yoğun haberler bulunmaktadır. Fakat yapılan tutuklamalardan, bu gösterilen çok da *sakin* bir atmosferde gerçekleştirilmediği görülmektedir. Örneğin, 8 Mart 1930 tarihli haberde, New York'ta 75 bin işçinin Başkan Hoover'in çalışma ofisine çok yakın bir yerde gösteri yaptıkları ve bunlardan birçoğunun tevkif edildiği bildirilmiştir (bkz. Resim 2). Hatta sonraki dönemde yapılan gösterilerde çıkan arbedelerin ölümlerle neticelendiği vurgulanmıştır (9 Mart 1932, s. 5).

¹¹ Henüz iktisadi buhranın ortaya çıktığı ilk dönemlerde kumarhaneleri ile meşhur yerlerde, yaşanan kriz ile bu yerlerde yaşanan gelir kayıplarına dikkat çekilmiştir. Örneğin, 3 Kasım 1929 tarihli haberde, Monte Carlo yaşanan duruma ilişkin bilgiler sunulmuştur. Buna göre iktisadi Buhran nedeniyle Monte Carlo'ya gelen turistlerin sayısında önemli bir azalma yaşanmıştır. Hatta gelen zengin turistlerin eskisi gibi bir harcamada bulunmadıkları ve harcamalarında daha 'dikkatli' davranma eğilimi gösterdikleri iddia edilmiştir (3 Kasım 1929, s. 6). 1932 yılına gelindiğinde ise buradaki kumar gazinosu şirketinin ilk defa hissedarlarına temettü verememiştir (27 Nisan 1932, s. 9).

¹² Benzer bir haber Türkiye için de yapılmıştır. Habere göre Türkiye'de yaşanan buhran etkisini lokantalara da sirayet ettirmiş ve lokantalar boş kalmıştır. Bu nedenle lokantacılar fiyatlarda indirime gitmişlerdir (19 Ağustos 1930, s. 1).

Resim 2: İşsizlerin Yaptığı Gösteriler

Kaynak: Akşam Gazetesi, 1 Nisan 1930, s. 6.

İşsizlik sorunu Amerikan ekonomisi ve toplumu üzerinde büyük yaralar açmıştır. Billhassa, Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Amerika'da işsiz kalan işçilere yardımda bulunacak bir devlet teşkilatı ve herhangi bir tahsisat olmadığı iddiasından hareketle işsizler açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sıkıntıdan ötürü, işsiz ameleler ve çiftçiler bazı bölgelerde yağma faaliyetlerine teşebbüs etmişlerdir. Örneğin, New Jersey'de binlerce çiftçi şehre hücum etmiş ve şehri yağma etme tehdidiyle yüklü miktarda erzak toplamışlardır. Yine, Oklahoma'da yaklaşık 800 erkek ve kadın dükkanları yağma tehdidinde bulunmuş ve bunlardan bazıları polis tarafından tevkif edilmiştir. New York'ta ise gösteriler kanlı sonuçlanmış ve birçok kişi yaralanmıştır. Tüm bu hadiseler göstermiş ki aç kalan amele ve çiftçiler toplumsal düzeni bozacak vahim vakalara teşebbüs etmekten geri durmayacaklarından, Amerika idaresi işsizlere verilmek üzere iane tahsisatına karar vermiştir (28 Ocak 1931, s. 7).

Ancak yapılan ianeler yeteri düzeye ulaşamadığından gösteriler Amerika'nın her yanında devam etmiştir. Dahası, 7 Aralık 1931'de Amerika'nın tüm bölgelerinden Washington'a doğru yapılacak bir yürüyüş ile Washington'da bir araya gelinerek, burada büyük bir gösteri yapılması planlanmıştır. Göstericilerin başkente girmelerinin engellenmesi için başkentin tüm yerlerine askerler yerleştirilmiş ve gazetelerde bu gösterinin Bolşeviklerin yardımıyla gerçekleştirildiği ve halktan bunlara yardımda bulunulmaması gerektiği istenmiştir (6 Aralık 1931, s. 10).

Tüm bu gösterilere ek olarak, iktisadi buhranın etkisini giderek artırması üzerine, Amerika toplumunda ilerleyen dönemlerde daha derin toplumsal olayların vuku bulabileceğinden endişe edilmiştir. Özellikle, yaşanan iktisadi kriz, etkisini Amerikan vatandaşlarının psikolojileri üzerinde derin etkiler göstermiş ve birçok milyoner *'beş parasız kalmış'* ve ümitsizliğe kapılmışlardır (15 Aralık 1929, s. 6). Bu dönemde özellikle krizin etkisiyle *'müthiş bir intihar salgını'* vuku bulmuştur. Bu intiharlar çok olduğu kadar intihar şekilleri de oldukça fecidir. Örneğin, Pennsylvania'nın önde gelen isimlerinden mühendis Carl Motiska isimli bir kişi, bütün servetini borsada kaybettiğinden evinin bodrumunda bir teneke gaz dökerek kendini ateşe vermiştir. Çıkan sesler neticesinde Karl'ın eşi onu kurtarmaya çalışsa da çıkan yangından kendisi de zarar görmüştür. New York'ta ise Cutlar isimli bir yumurta taciri yüksek bir binanın on dokuzuncu katından kendini aşağı atarak intihar etmiştir. Bir diğer intihar vakası Philadelphia'da yaşanmıştır. Philadelphia'da yaşayan bir genç kadın,

kaybettiği tüm serveti neticesinde ailesini öldürmüş ve daha sonra ağzına hava gazı tutarak intihar etmiştir (25 Kasım 1929, s. 5).¹³

İntihar eden bu isimler arasında dünyaca ünlü zengin iş adamları da bulunmaktadır. Örneğin İsveçli Ivar Kreuger'in (1880-1932) kredi bulma ümidiyle gittiği Amerika'dan eli boş dönmesi sonucunda intihar etmiştir (23 Mart 1932, s. 8). Kreuger'in ölümü dünya ekonomisini, bilhassa Amerika, Fransa ve İsveç ekonomisini, şiddetle sarsmış ve bahsi geçen ülkeleri büyük bir zarara uğratmıştır. Habere göre, bu zararın böylesine geniş bir alana yayılmasının ardında kuşkusuz Kreuger'in yürütmüş olduğu kanuna aykırı ve usulsüz işlerin çokluğudur. Kanuna aykırı işler vasıtasıyla toplumun birçok kesiminden yüklü miktarda para temin eden Kreuger'in tüm bu faaliyetleri söz konusu zararın şiddetini de artırmıştır (28 Nisan 1932, s. 10).¹⁴

Amerika'da görülen bu yaygın toplumsal ve bireysel olayların temelinde Amerika toplumunun tarihi tecrübe eksikliğinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Başka bir ifadeyle, Avrupa asırlardan beri tecrübe ettiği sosyal olaylar neticesinde birtakım sosyal kurumların oluşmasına olanak sağlamış ve kriz dönemlerinde sosyal olayların engellenmesinde bu kurumlardan istifade etmiştir. Avrupa'nın aksine, Amerika'nın toplumsal olayların yatıştırılmasında veya etkisinin azaltılmasında rol oynayan bu kurumlardan mahrum kalması söz konusu olayların derinden hissedilmesine neden olmuştur (2 Mart 1933, s. 1).

Diğer yandan, ilginçtir ki, Amerikan borsasındaki keskin düşüşe karşın, Amerikan toplumunda zengin sayısında krizin ilk dönemlerinde bir artış yaşanmıştır. Buna göre bir milyon dolardan fazla gelir elde edenlerin sayısı, 1929 yılında, bir önceki döneme göre 59 kişi daha artarak 290 kişi olmuştur (16 Kasım 1929, s. 7). Bu sayı 1930 yılı mart ayına gelindiğinde 496 kişi olmuştur (19 Mart 1930, s. 5). İlgili haberde, bu artışın iflas eden bazı '*sabık milyonerlerin*' borsa yoluyla yeniden para kazanmaları ve böylece servet edinmeleri yoluyla meydana geldiği ileri sürülmüştür. Özellikle, bu kişilerin daha evvel birkaç defa iflas edip yeniden servet sahibi olan kişiler olmasından ötürü zengin olmayı adeta bir '*ihtisas*' haline getirdiklerine dikkat çekilmiştir. Bu kişilerden başka ayrıca söz konusu dönemde edindiği servet nedeniyle haber olan bir diğer kişi ise 5 yaşındaki Valter isimli bir çocuktur. Haberde, Valter'in bu buhranda servetini ikiye katladığı belirtilmiştir (2 Mayıs 1930, s. 6). Tüm bu haberlere karşın, buhranın etkisinin artmasıyla birlikte, 1931 yılının sonlarına doğru Amerika'da yaşayan zengin sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır (10 Aralık 1931, s. 5).

Ekonomik buhran, Hollywood'da faaliyet gösteren ve ön planda olan sanatçıların servetlerini de önemli bir düzeyde etkilemiş ve bunların servetlerini yok etmiştir. Örneğin, bu isimlerden Al Jolson (1886-1950) ve Richard Dix (1893-1949) '*beş parasız*' kalmış, John Gilbert'in (1897-1936) müthiş servetinden sadece evi kalmış, Buster Keaton ise servetinin önemli bir kısmını kaybetmiştir. Ancak yukarıda belirtilen *psikolojik sorunların* bu isimlerde görülmediği, diğer bir ifadeyle bu ünlü isimlerin büyük bir keder eseri göstermedikleri ifade edilmiştir. Hatta bu isimlerin yakın zamanda yeniden servet sahibi olacaklarını söylediklerine dikkat çekilmiştir (4 Nisan 1930, s. 7). Ancak ilerleyen dönemde iktisadi buhranın sinema sektörü üzerindeki etkisi giderek derinleşmiş ve bu nedenle birçok firma tasarruf tedbirleri kapsamında hem işçilerin sayısını azaltmak için işçilerin işlerine son vermiş hem de sanatçıların ücretlerinde indirim gitmişlerdir. Örneğin John Barrymore'in (1882-1942) ücretinde %40 bir indirim yapılmıştır (28 Aralık 1931, s. 7). Ancak bu indirimlerin ve işten çıkarmaların aksine, çok meşhur sanatçıların yerlerinin doldurulamayacağı düşüncesinden

¹³ İntihar haberlerinden farklı olarak meşhur Amerikalı komedyen Eddie Cantor'un (1892-1964) hikayesi oldukça ilginçtir. Habere göre, oldukça zengin olan Cantor, Wall Street'te her zaman yemek yediği lokantaya gitmiş en pahalı istiridyeye, tavuk, meyve ve havana sigarası siparişinde bulunmuştur. Cantor bu esnada eshamın durumunu öğrenmek maksadıyla borsaya gitmiş ve eshamın mühim bir surette düştüğünü öğrenmiştir. Bunun üzerine lokantaya döndüğünde istiridyeyi iptal etmiştir. Bir müddet sonra eshamın fiyatlarının biraz daha düştüğünü telefonla öğrenince tavukları da iptal etmiştir. Daha sonra sırayla meyve ve havana siparişlerini iptal ettirmiş ve hiçbir şey yemeden lokantadan ayrılmıştır (19 Mart 1930, s. 5).

¹⁴ Kreuger'in 1928 yılında yıllık varidatı 2 milyon İsveç kronu iken, intihar ettiğinde, yani dört sene sonra, 168 milyon borç bırakmıştır (9 Ocak 1934, s. 10).

hareketle, bazı meşhur artistlerin (örneğin Constance Bennett (1904-1965) gibi) ücretlerinde ise zam yapılmıştır (23 Ocak 1932, s. 7).¹⁵

İktisadi buhran sadece iktisadi sonuçlar doğurmamış aynı zamanda Amerikan toplumunun hukuk yapısını da etkilenmiştir. Buhrandan evvel Amerika'da boşanmanın birçok prosedüre bağlı olmasından dolayı zor olduğu ve birçok Amerikalının boşanmak maksadıyla Avrupa ülkelerine seyahat ettiği bilinmektedir. Ancak iktisadi buhran nedeniyle Avrupa'ya yapılacak seyahatin maliyetinin artması Amerika'yı kendi içerisinde bir çözüm bulmaya sevk etmiştir. Böylece Amerika'nın Neva şehrinde boşanma şartlarının hafifletilmesiyle Amerika'nın birçok yerinden buraya gelinerek boşanmak isteyenlerin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır (10 Ocak 1932, s. 10). Buna mukabil, 1931 yılı ile kıyaslandığında, 1933 yılında Neva şehrinde meydana gelen boşanma sayılarında bir azalma meydana gelmiştir. Bunun temel nedeninin ise yine iktisadi buhran olduğu belirtilmiştir. Çünkü Neva Vilayeti (Reno şehri) yasalarına göre, boşanma koşullarının kolay olmasına karşın, boşanmak isteyenlerin en az altı hafta boyunca burada kalmaları icap etmektedir. Gerek bu şehirde hayat şartlarının pahalı olması gerekse ekonomik kriz nedeniyle bu maliyeti yüklenmeyi göze alamayan Amerikalılar arasında boşanma sayılarında bir düşüş yaşanmıştır (8 Mart 1933, s. 8).

İktisadi buhranın Amerika'da beklenilmeyen bir etkisi daha olmuştur. Buna göre Amerika nüfusu iktisadi buhrandan ötürü zayıflama eğilimi göstermiştir. Bu duruma örnek ise Boston'da bulunan ve tüm Amerika'da bilinen 'Şişmanlar Kulübünde' yaşanan zayıflamadır. Bu kulübe üye olabilmek için adayların 100 kilo ve üzerinde olması temel şart olarak kabul edilmiş ve 1920 yılında tüm kulübün toplam kilosu 200.000 kilo imiş. Ancak geçen süre zarfında gerek ölümler gerekse de buhranın etkisiyle mali vaziyetleri bozulan üyelerin 1931 yılındaki toplam kiloları 165.000'e düşmüştür. Yeniden üye sayısını ve toplam kiloyu artırabilmek adına gazetelere ilanlar verilmiş ve başvuru şartı olan 100 kilo sınırı 90 kiloya düşürülmüştür (7 Mart 1931, s. 6).

Yaşanan bu krize çözüm bulabilmek için Amerika Başkanı Herbert C. Hoover (1874-1964) meşhur iktisat ve maliyecileri Washington'a davet etmiş ve alınabilecek tedbirler hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur.¹⁶ Alınan kararlar çerçevesinde, kamu harcamalarında özellikle bir artışa neden olabilmesi için yeni demiryolu ağından yeni kamu binalarının inşasına kadar bir takım yatırım kararları alınmıştır (28 Kasım 1929, s. 8). Ayrıca Amerika devleti yeni gümrük tarifelerini uygulamaya sokmuş ve bu tarifenin *tarihte emsali görülmemiş derecede yüksek olduğu* ve Avrupa devletlerinin benzer misilde karşılık vereceklerinin altı çizilmiştir (8 Mayıs 1930, s. 5). Bu kapsamda bu tarife kararına ilk tepki Kanada'dan gelmiş ve Kanada uygulanan bu gümrük tarifesine mukabil bir cevapta bulunmuştur (15 Mayıs 1930, s. 15).

Benzer şekilde, Amerika'nın bu himayeci yaklaşımı başta İtalya olmak üzere 38 devlet tarafından protesto edilmiştir.¹⁷ Bu devletlerden, örneğin İspanya ve İsviçre sefirlerinin ilgili gümrük politikası aleyhine yaptıkları konuşmalar nedeniyle geri çağrılmaları istenmiştir (29 Mayıs 1930, s. 6). Yeni gümrük tarifesine itirazlar sadece Amerika dışından gelmemiş; ayrıca Amerikan otomobil sektörünün önde gelen isimleri de (örneğin Ford) bu gümrük politikasının yanlış olduğunu belirtmişlerdir (22 Haziran 1930, s. 6).

İktisadi buhranın etkilerini giderebilmek adına yerel yönetimler de birtakım çözüm yolları aramıştır. Örneğin, Şikago Belediyesi 1931 yılının nisan ayından itibaren polislere,

¹⁵ Büyük Buhranın sinema sektörü üzerinde meydana getirdiği diğer zararlar ve etkiler için (bkz. 26 Mayıs 1932, s. 9). Örneğin, ilgili haberde, 1931 yılında sinema sektörünün gelirlerinin 1929 yılına göre %72 azaldığı, 425 sinema kapandığı belirtilmiştir.

¹⁶ Krizin neden olduğu olumsuzlukların giderilebilmesi maksadıyla uygulamaya sokulan politikalar olumlu etkiler meydana getirmiştir. Ancak 4 Mayıs 1930 tarihinde Amerikan borsasında fiyatlar yeniden keskin bir şekilde düşmüştür. Ancak bu fiyat düşüşünün ardında yatan nedenin ilk düşüşten farklı olduğuna dikkat çekilmiştir. İlgili haberde, bu düşüşün büyük gelirler elde etmek isteyen 'güçlü sermayedar' kesimi tarafından gerçekleştirildiği ve böylece kısmi iyileşme ortamında cesaret bulan orta sermayeli kesimin baştan başa süpürülerek cümlesi büyük bir zarara duçar olmuşlardır (15 Mayıs 1930, s. 5).

¹⁷ Buna mukabil, Avrupalı devletler kendi aralarında bir gümrük birliği oluşturma konusunda hem fikir olmuşlardır (3 Temmuz 1930, s. 2).

itfaiyecilere ve öğretmenlere herhangi bir maaş ödemesi yapamadığından bölgede yaşayan zenginlerden yardım talebinde bulunmuştur. Bankaların belediyeye itimadı kalmadığından buralardan kredi temin edemeyen belediyenin, zenginlerden destek alamaması halinde, iflas ile karşı karşıya kalacağı belirtilmiştir (8 Aralık 1931, s. 8).

Son olarak, ekonomik buhranla mücadele sadece yukarıda belirtilen şekilde iktisadi ve mali alanda ifa edilmemiş; aynı zamanda *manevi* çarelere de başvurulmuştur. Bu çerçevede New York borsasında yüzlerce simsar ve iş adamı çalışma motivasyonunu artırmak maksadıyla üzerinde '*işler iyidir*' yazılı mavi renkli rozetler taşımışlardır. Daha sonra birçok müessese bu rozetlerden sipariş vermiştir (25 Eylül 1930, s. 6).

2. Büyük Buhran ve Avrupa'ya Dair Haberler

Akşam gazetesi, Amerika'ya ek olarak, iktisadi buhranın Avrupa üzerinde meydana getirdiği etkilere de yer vermiştir.¹⁸ İlgili haberlerde, buhranın özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya ekonomilerine verdiği zararlar ele alınmıştır.¹⁹ Bu kapsamda, yukarıda da belirtildiği üzere, iktisadi buhran Amerikan altın stokunu derinden etkilemiştir. Krizden evvel Amerika dünya altın stokunun ekseriyetini elinde bulundurmasına karşın, krizle birlikte bu stok Avrupa'ya (İngiltere ve Fransa) kaymaya başlamıştır. Altın stokunda yaşanan bu kaymanın Avrupa ekonomisi üzerinde, özellikle de buhranla birlikte artan işsizliğin giderilmesi ve üretimin artırılabilmesi üzerinde olumlu faydalar meydana getireceği ileri sürülmüştür (9 Ocak 1930, s. 8).²⁰ Bu minvalde, örneğin, Amerika borsasında başlayan buhranın Amerika için bir felaket olduğu ileri sürülmesine karşın, İngiltere için bir '*nimet*' olduğu üzerinde durulmuştur. Çünkü, Amerikan altınları İngiltere'ye kaymaya başlamıştır (7 Kasım 1929, s. 8). Ancak bundan bir hafta sonraki haberde, Avrupa ülkelerinin, bilhassa İngiltere'nin bu altın stokundan önemli bir düzeyde olumsuz bir şekilde etkilendiği belirtilmiştir (14 Kasım 1929, s. 8).

İktisadi buhran, İngiltere üzerindeki etkisini işsizlik üzerinde göstermiş ve 1930 yılının mart ayna gelindiğinde işsizlikte önemli artışların yaşandığı müşahede olunmuştur (26 Mart 1930, s. 5). İşsizliğin meydana getirebileceği muhtemel etkilerinin giderilebilmesi için İngiliz Parlamentosu tarafından işsizlik sigortası yürürlüğe sokulmuş ve bunun için önemli bir miktarda borçlanmaya müsaade edilmiştir (11 Nisan 1930, s. 2). Ayrıca bazı işverenler de işçi ücretlerinde kesintiye gitmişlerdir. Bu kesintiye razı olmayanlar ise, tıpkı Bradford şehrinde çıkarılan 100 bin işçi gibi, işlerinden çıkarılmıştır (27 Nisan 1930, s. 6). Ancak bu işsizler ordusu sonraki dönemlerde toplumsal düzeni bozacak birtakım faaliyetlere teşebbüs etmişlerdir. Örneğin, Glasgow'da 50 bin işsiz büyük bir gösteri düzenlemiş ve polis müdahalesine maruz kalmıştır. Bu ve benzeri gösterilerde birçok mağazanın yağma edildiği ve vaziyetin giderek karışık bir hale geldiği belirtilmiştir (3 Ekim 1931, s. 1).

Bu tüm olumsuz gelişmeler neticesinde iktisadi buhran, İngiliz iktisadi zihniyetinde keskin bir kırılmaya yol açmıştır. Buna göre, İngiltere, evvelden beri uyguladığı serbest ticaret politikalarının aksine bir tutum sergilemiş ve İngiliz İmparatorluğunu oluşturan unsurları kapsayan bir gümrük vergisi reformuna gitmeyi planlamıştır. Bu reforma göre, İmparatorluğa bağlı devletler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması ve diğer devletlere

¹⁸ Özellikle, iktisadi buhranın ilk dönemlerinden itibaren Avrupa devletlerinde işsizlik büyük bir mesele haline gelmiş ve işsizlere yönelik yapılan ödemeler ve yardımlar bu devletlerin bütçelerinde önemli bir yekûn olmaya başlamıştır. Ancak bu ülkelerdeki işsiz sayısına ilişkin güvenilir veriler ancak Cemiyeti Akvam tarafından düzenlenen raporda ortaya çıkmıştır. Rapora göre 1931 yılı itibariyle, dünya genelinde işsiz sayısı 20 milyon civarında olduğu ve bu rakamın 11 milyonun Avrupa'da olduğu belirtilmiştir. Avrupa ülkelerinden ise Almanya 4,5 milyon işsize ev sahipliği ile birinci sırada yer almıştır. Almanya'yı 2 milyon işsiz sayısı ile İngiltere takip etmiştir. Raporun dikkat çektiği bir diğer konu ise Çin, Hindistan, İran ve Afrika güvenilir veri olmadığında bu ülkelerin söz konusu toplam işsiz rakamına dahil edilmediğidir (28 Ocak 1931, s. 7).

¹⁹ Büyük Buhran, ayrıca Avrupa siyasetinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, büyük sanayi memleketi olan Almanya ile güçlü bir tarım ekonomisine sahip olan Lehistan, buhran öncesi dönemde aralarında bulunan ticaret savaşlarına son vermişlerdir. Böylece, buhranın meydana getireceği muhtemel zararları telafi edebilmek ya da en aza indirebilmek amacıyla aralarında bir anlaşma yapmışlardır (3 Nisan 1930, s. 5).

²⁰ Ancak beklenen bu faydaların aksine olaylar cereyan etmiş ve örneğin Fransa'da artan altın miktarı hem fiyatlarda hem de işçi ücretlerinde bir artışa neden olmuş ve böylece Fransa ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir (21 Ocak 1931, s. 5).

karşı yüksek gümrük vergisi uygulanması hedeflenmiştir (6 Şubat 1930, s. 5). Bu himayeci politikalar serbest ticaretin merkezi olan İngiltere’de sermayedarlar tarafından da etraflıca desteklenmiştir (17 Temmuz 1930, s. 5). İngiltere’nin serbest ticaret usulünü terk etmesi cihan iktisadını da kökten değiştireceği ileri sürülmüştür (26 Şubat 1931, s. 7).²¹

Büyük buhranın İngiliz toplumu üzerinde meydana getirdiği etkileri müşahede edebilmek için, İngilizlerin sahip oldukları köpeklerini ellerinden çıkarma girişimlerine ilişkin haberler dikkate şayandır. Buna göre, ilgili dönem İngiliz mali sisteminde, evde beslenen köpeklerden vergi alındığı ve buhranla birlikte bu vergide bir artış yaşandığı belirtilmiştir. Bu artışa ek olarak ayrıca bu köpeklerin bakım masraflarında da ciddi artışlar yaşanmıştır. Köpekleri sokaklara bırakmanın yasak olmasından ötürü, köpek sahipleri bu köpekleri sahiplenecek birilerini arama gayreti içerisinde düşmüşlerdir. Bu nedenle, özellikle Londra’nın belirli yerlerinde, köpek borsası oluşmuş ve insanlar köpeklerinin marifetlerini ön plana çıkararak onlara yeni bakıcı arayışına girişmişlerdir (6 Şubat 1932, s. 6).

İktisadi buhranın Fransa üzerinde meydana getirdiği etkiyi dikkate aldığımız da ise, büyük buranın ilk dönemleri boyunca Fransa ekonomisi hakkında ‘adeta çöl ortasındaki bir vaha gibi masum ve mahfuz’ değerlendirmesi yapılmıştır (30 Mart 1932, s. 8). Hatta, Fransa başbakanı André Tardieu (1876-1945), iktisadi buhran hakkında, diğer devletlerin Fransa’ya kıyasla buhranı daha şiddetli geçirdiklerini belirterek; krizden daha fazla etkilenmemek adına birlik ve beraberlik içerisinde devletin aleyhinde olacak işlerden uzak durularak bu krizin üstesinden gelebileceklerini ifade etmiştir (24 Haziran 1930, s. 2).²² Bu minvalde mevcut işsizliğin azaltılabilmesi adına tüm meslek gruplarında çalıştırılacak yabancı işçi sayısında bir kotanın belirlenmesi ve bunun aşılması istenmiştir. Örneğin, taksicilik sektörü alanında halihazırda 6.000 işsiz olduğu belirtilerek; yaklaşık 8.000 yabancı işçinin bu alanda hizmet sunduğu ileri sürülmüştür (12 Kasım 1931, s. 2). Böylece, birçok sektörde yabancı işçilerin işlerine son verilmiştir. Ayrıca hem çalışma saatlerinde hem de gün sayısında da azaltmalar yapılmıştır (5 Mart 1932, s. 5).

Yukarıda da belirtildiği gibi, iktisadi buhranın Fransa toplumu üzerinde meydana getirdiği etkiler, diğer ülkelere kıyasla, krizin ilk dönemlerinde daha hafif olduğu iddia edilmiştir. Buna bağlı olarak diğer ülkelerden özellikle Balkanlar ve Rusya’dan Fransa’ya gerçekleşen yoğun çingene nüfus hareketi olmuştur. Diğer ülkelere nazaran Fransa toplumunda geçim düzeyinin daha kolay olmasından ötürü çingenelerin burayı tercih ettiği ifade edilmiştir (20 Aralık 1931, s. 8). Ancak sonraki dönemlerde iktisadi buhran etkisini Fransa üzerinde de derin bir şekilde hissettirmiş ve eğlenceden turizme birçok sektör bu krizden nasibini almıştır (30 Mart 1932, s. 8).

Son olarak, Almanya’yı dikkate aldığımızda, Alman Maliye nazırı Hermann R. Dietrich (1879-1954), yaşanan iktisadi buhran nedeniyle işsizlik sayısında önemli bir artış yaşandığını ve bu artışın bir süreklilik kazandığını ifade etmiştir. Bu artışın neden olduğu olumsuz etkileri giderebilmek adına işsizlere önemli düzeyde yardımlar yapılmıştır. Ancak artık işsizlere doğrudan yardım yapmak yerine işverenlere yardım yapılmasına karar verilmiş; böylece hem işsizlik sorunu çözülmeye hem de üretimin artırılmasına yol açabileceği düşünülmüştür (14 Ocak 1931, s. 5). İşsizliğin azaltılmasına yönelik bir diğer önlem ise çalışma saatinin düşürülerek ve çalışma saatine bağlı olarak ödeme yapılarak daha fazla işçinin çalıştırılması düşünülmüştür (18 Kasım 1931, s. 8).

3. Büyük Buhran ve Türkiye’ye Yönelik Haberler

İktisadi buhranın Türkiye ekonomisi ve sosyal hayatı üzerine etkisine ilişkin haberlere ilk olarak 1930 yılının mart ayının ikinci yarısında rastlamaktayız. İlgili haberde, iktisadi buhran neticesiyle işhanlarında bulunan kiralık odaların sayısında bir artış yaşanmaktadır. Özellikle kambiyo borsasının bulunduğu İstanbul Bahçekapı’da buhrandan evvel bir yazıhanenin

²¹ Örneğin, İngiltere’nin uyguladığı bu yeni gümrük politikası Fransa ekonomisini derinden sarsmıştır. Çünkü, özellikle Fransa’dan ithal edilen lüks mallar üzerine konulan çok ağır vergiler, bu malların İngiltere’ye girmesini neredeyse imkânsız kılmıştır (27 Kasım 1931, s. 5).

²² Ancak işsizliğin giderilmesine ilişkin Fransa meclisinde birtakım tartışmalar yaşanmış ve hatta bu tartışmaların bir noktadan sonra kavgaya da dönüştüğü görülmüştür (19 Aralık 1931, s. 2).

bulunmasının neredeyse imkânsız olduğu; ancak şu an Bahçekapı dahil birçok yerde oldukça fazla kiralık yazıhane ilanlarının mevcut olduğuna dikkat çekilmiştir. Haberde ayrıca bu yazıhane/dükkanlardan birisinin de resmi paylaşılmıştır (19 Mart 1930, s. 1-2).

İktisadi buhranın vuku bulduğu dönemde, Türkiye ekonomisi halihazırda zor koşullar altında varlığını sürdürmeye devam etmekteydi. Özellikle bu dönemde harici borçlar sorunu ve Türk lirasındaki sürekli hale gelen istikrarsızlık ön plana çıkan iki önemli konu olmuş ve esasında bu iki sorunun iç içe geçen bir sorun yumağı olduğunun altı çizilmiştir. Bu derin sorunun üzerine meydana gelen buhran, ticarete, istihsalde, ihracatta önemli problemler meydana getirebileceği belirtilmiştir. Ayrıca böylesine derine sirayet eden bu problemlerin kısa sürede çözümünün mümkün olmadığı ileri sürülmüştür (2 Nisan 1930, s. 2). Bu kriz ortamından Türkiye'nin başarılı bir şekilde çıkabilmesine yönelik tartışmaları konu edinen Necmeddin Sadık²³, Türkiye'nin çıkış yolunun sanayiden ziyade ziraatta olduğunu iddia etmiştir. Sadık, sanayi alanında yapılan çalışmaların yetersiz ve yersiz olduğunu, devletin asli olarak tarıma önem vermesi gerektiğini ifade etmiştir (20 Mayıs 1930, s 1-2).

1930 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomik buhranı Türkiye ekonomisi üzerinde daha derin yaralar²⁴ açmaya başlamış ve yaşanan bu durum hakkında Necmeddin Sadık 'Buhranın Sebepleri' isminde bir yazı kaleme almıştır. Yazıya göre ülke ekonomisi iktisadi buhrandan evvelki dört yıllık süreçte kuraklık yüzünden büyük zararlar görmüştür. Kuraklığın etkisini yitirip tarımda bir artış yaşandığı dönemde buhran patlak vermiş ve ülke ihracatı büyük bir zarar görmüştür. Zararı derinleştiren diğer unsurlar ise ülkenin istikraza gidecek gücünün olmaması, ithalatta meydana gelen keskin artışlar ve özellikle ülkeyi terk eden Rumlar ve Ermenilerle birlikte sermayenin dışarı çıkması şeklinde sıralanmıştır.²⁵ Son olarak, mevcut bulunan sermayenin de ülke ekonomisine önemli bir katkısı olmayan inşaat sektöründe kullanıldığı -İstanbul'da yeni binaların yapılmasına aktarıldığı- belirtilmiştir (8 Temmuz 1930, s. 2).

Sadık, yukarıda yaptığı değerlendirmenin aksine, ilginç bir şekilde, bu dönemde iktisadi buhranın etkisiyle Türkiye ekonomisinin kötüleştiği ve her yerde '*iktisadi buhran vardır*' sözünün yayılmasından ötürü duyduğu rahatsızlığı dile getirmek için bir yazı kaleme almıştır. Sadık, söz konusu kişilerin kötü niyetli olduklarını ifade ederek; bu kişilerin iktisadi konulardan bihaber olduklarını ileri sürmüştür. Sadık, Türkiye ekonomisinde ihracatın ithalatı ilk defa geçtiğini belirtmiş ve bunun Türkiye'nin iktisadi durumun değerlendirilmesinde mihenk taşı olması gerektiğinin altını çizmiştir (16 Eylül 1930, s. 2). Fakat bu haberden yaklaşık bir yıl sonra Sadık yeni bir yazı kaleme almış ve 'iktisadi buhran' üzerine yazılan yazılara şiddetle karşı çıktığını ve bu tarz haberlerin yabancı devletlerin Türkiye aleyhine geliştirilen '*düşman propagandası*' yaftası yapıştırılarak şiddetli bir şekilde eleştirildiğine vurgu yapmıştır (16 Kasım 1931, s. 1-2).

Diğer yandan, yabancı ülkelerde iktisadi buhranı kontrol altına alabilmek ve etkilerini giderebilmek amacıyla yapılan çalışmalar hakkında birtakım haberler yapılmıştır. Örneğin, Amerika tarafından bu dönemde uygulamaya sokulan yeni gümrük tarifesi ile ilgili haberler yakından takip edilmiştir. Çünkü, Amerika, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ikinci ülke konumunda idi. Bu nedenle özellikle tiftik tacirleri İktisat Vekaletine müracaat ederek söz konusu tarifelerde indirime gidilmesini talep etmişlerdir (26 Haziran 1930, s. 1-2).

²³ Akşam Gazetesi baş yazarı olan Sadık iktisadi buhran döneminde köşesinde Türkiye ekonomisi üzerine ilişkin önemli yazılar yazmış ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

²⁴ Örneğin, ekonomik buhranın olumsuz etkilediği bir diğer alan uluslararası nakliye olmuştur. 1926 yılında Zonguldak limanında 1 ton kömür 10 liraya nakledilirken; bu fiyat 1930 yılında 150 kuruşa kadar düşmüştür (3 Nisan 1930, s. 3). Bu nedenle kömür satışında büyük azalmalar meydana gelmiş ve maden harmanlarında önemli miktarda kömür elde kalmıştır (24 Nisan 1930, s. 2). Hatta daha evvel İngiliz kömürlerine karşı üstün bir konumda olan Zonguldak kömürü nakliye maliyetlerindeki düşüş nedeniyle rekabet edemez bir hale gelmiştir. Kömür üreticilerinin kömür istihsalini düşürme eğiliminde oldukları ve bu durumun böyle devam etmesi halinde yerli kömürün büyük zarar göreceği belirtilmiştir (4 Mayıs 1930, s. 3).

²⁵ Bunlar sadece ülkeden sermayenin gitmesine yol açmamış aynı zamanda, K. Müller'in de raporunda belirttiği üzere, Türk ticaret, sanayi ve ziraatını da derinden etkilemişlerdir. Bunların gitmesiyle meydana gelen üretim boşluğunun doldurulabilmesi hiç de kolay olmamıştır. Özellikle Türkiye'den Yunanistan'a gidenler burada Yunan hükümetinin desteği ile tütün, incir ve halı üretiminde Yunanistan'ı Türkiye'ye rakip olacak konuma getirmişlerdir (4 Ağustos 1930, s. 4).

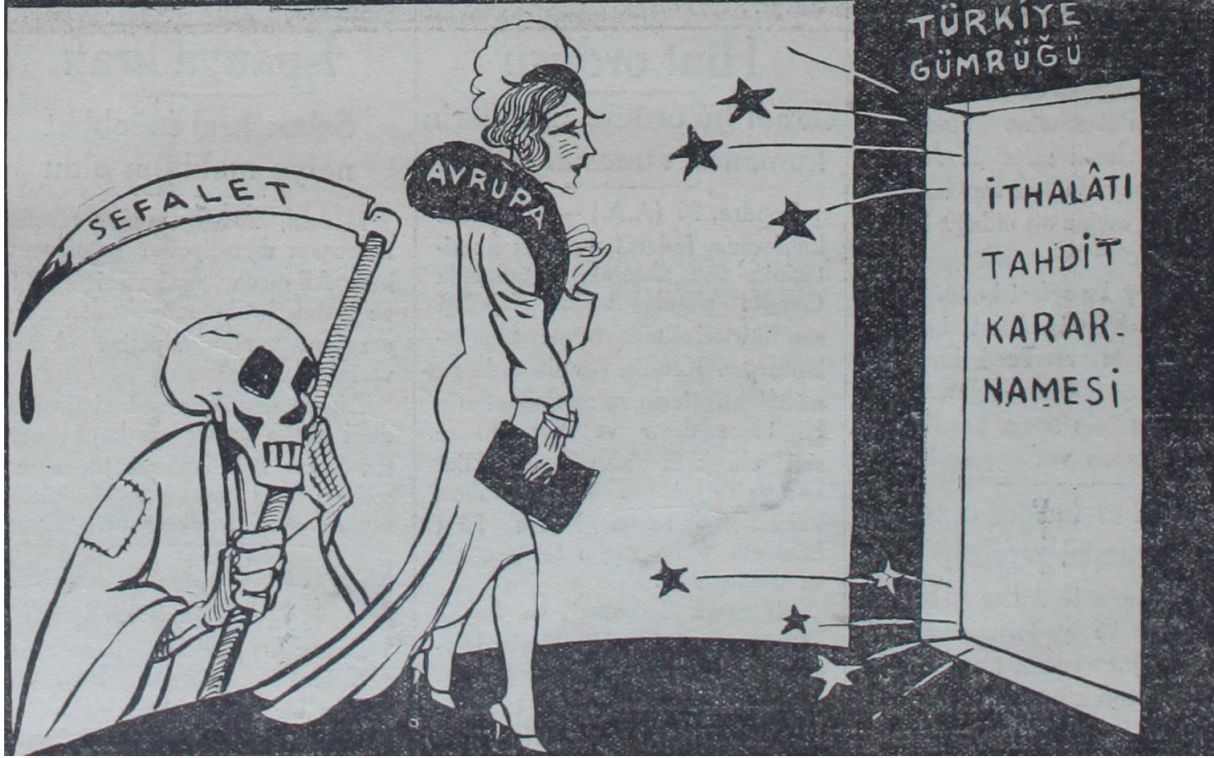
9 Temmuz 1930 tarihli haberde ise Türkiye ile Amerika arasında gerileyen ihracat ve ithalat ilişkisi hakkında *alaylı* bir yazı kaleme alınmıştır. Habere göre, her ne kadar birçok alanda ithalat ve ihracat rakamları gerilese de Türkiye'den Amerika'ya *'krallar ve kraliçeler'* ihracatının yaşanmaya başlandığına dikkat çekilmiştir. İlgili haberde, o dönemde dünyanın en yaşlı ismi olarak kabul edilen Zaro Ağa (1774/1777-1934) ile dünya güzelleri²⁶ seçilen Feriha Tevfik ve Mübeccel Hanım'ın Amerika'ya gitmeleri bir nevi *'ihracat'* olarak ele alınmış ve bunun da bir kazanç! olduğu belirtilmiştir (9 Temmuz 1930, s. 3). Ancak, 4 Ağustos 1930 tarihli haberde Türkiye'nin bu isimlerden, özellikle Zaro Ağadan, istifade edemediğinden dert yanılmıştır. Çünkü Zaro Ağa'ya Amerika'da büyük bir ilgi gösterilmiş ve uzun yaşamanın sırları hakkında sürekli tavsiyeler istenmiştir. Bu minvalde Zaro Ağanın cevapları büyük etki meydana getirme potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir. Eğer ki Türkiye'de Zaro Ağaya ülkenin inciri, üzümü, fıncığı, lokumu, tahin helvası hakkında biraz eğitim verilmiş olunsaydı şu an ülke ihracatının 10 ila 20 misli arasında artacağı ileri sürülmüştür (4 Ağustos 1930, s. 3).

İlerleyen süreçte, örneğin 1931 yılının sonlarına doğru, buhranın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi de derinleşmeye başlamıştır. Bu olumsuz etkileri giderebilmek adına birtakım tedbirlerin uygulamaya sokulduğu müşahede edilmiştir. Bu tedbirler arasında ön plana çıkanlar ise bütçede tasarrufu artırmaya yönelik kısıtlamalar ile kamu gelirlerini artırmaya yönelik vergi artırımları ve yeni vergilerin ihdası olmuştur. Bu dönemde, Almanya gibi bazı Batı devletlerinde uygulamaya sokulan, *'buhran vergisi'* Türkiye'de de tartışılmış ve yürürlüğe sokulmuştur. Hatta, Necmeddin Sadık bu verginin uygulamaya sokulmasında geç bile kalındığına dikkat çekmiş ve Türkiye ekonomisine yönelik olarak iktisadi buhranı derinleştirebilecek genişletici bir maliye politikasının uygulandığını belirtmiştir (16 Kasım 1931, s. 1-2).

İktisadi buhranın neden olduğu olumsuzlukları giderebilmek adına uygulamaya sokulan bir diğer önlem ise ihracat ile ithalat arasındaki dengeyi korumak ve mümkün olduğunca ithalatı düşük seviyede tutmak için *'Memleket iktisadiyatını koruma kararname'* çıkarılmıştır (ilgili karikatür için bkz. Resim 3). Bu kararnameye göre ithal edilecek mallar bir kontenjana tabi tutulmuş ve bu kontenjanları aşmamak kaydıyla ithalata müsaade edilmiştir (20 Kasım 1931, s. 7). Alınan bu karar toplumun birçok kesimi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Hatta bu kararların alınmasında geç kalındığı ve özellikle gümrüklere ilişkin kararların iki yıl öncesinden alınmasının icap ettiği ve böylece mezkûr buhrana daha iyi bir cevap verilebileceğini dile getirenler dahi olmuştur (23 Kasım 1931, s. 1).

²⁶ Büyük buhran toplumun tüm kesimleri üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olmuştur. Örneğin geleneksel olarak düzenlenen dünya güzellik yarışmasına 1932 yılında birçok devlet katılamayacağını belirtmiştir (9 Aralık 1931, s. 7).

Resim 3: Ne Avrupa'nın süsü ne sefaletin yüzü!

Kaynak: Akşam Gazetesi, 21 Kasım 1931, s. 1.

İktisadi buhranın hüküm sürdüğü yıllarda Türkiye ekonomisinde tartışılan bir diğer konu ithalatın artışına doğrudan etkisi olan yabancı ilaçların kullanılmasının önüne geçilmesine yönelik haberlerdir. Yerli ilaçların yabancı ilaçlara kıyasen oldukça ucuz olduğunun belirtildiği haberlerde, yerli ilaçların ülke ekonomisine sunduğu katkılar ve tedavide gösterdiği olumlu sonuçlara dikkat çekilerek yerli ilaçların tercih edilmesi istenmiştir (30 Kasım 1931, s. 8).

Son olarak, iktisadi buhran döneminde Akşam Gazetesinde verilen haberlerde İsmet Paşa hükümetine duyulan güven ve ekonomide başarılı işler yapıldığı hakkındaki haberler de önemli bir yer tutmaktadır. Hatta Türkiye ekonomisinin, bilhassa Balkanlar ve Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, dünya buhranından en az muztarip olan bir ülke olduğu ileri sürülmüştür. Bu kapsamda büyük buhran gibi dünyayı etkisi altına alan bir olaydan '*ancak İsmet Paşa gibi büyük ve müstesna kabiliyetli*' bir idarecinin yönetimi altında bertaraf edilebileceğine dikkat çekilen haberlerde, ecebi devletlerin dahi İsmet Paşa yönetimindeki mali ve iktisadi tedbirlere hayran kaldığı belirtilmiştir (3 Nisan 1932, s. 1, 4). Bilhassa bazı haber metinlerinde Türkiye ekonomisinin buhrana karşı verdiği olumlu mukavemet karşısında diğer devletler tarafından gıpta edildiğine; bu başarının yer yer kıskançlığa da neden olduğuna dikkat çekilmiştir (5 Haziran 1932, s. 5).

Sonuç

İnsanlığın maruz kaldığı en şiddetli iktisadi krizlerin başında gelen 1929 büyük buhranı Amerika Birleşik Devletleri'nde vuku bulmuş; ancak buradan neredeyse tüm dünyaya sirayet etmiştir. Hatta bu sirayet nedeniyle, 1929'da tecrübe edilen buhranın korkusuyla, bu dönemden sonra meydana gelen her iktisadi krizin yaşanmasında söz konusu krizler ile 1929 buhranı mukayese edilmekte ve 1929 buhranı referans alınarak söz konusu krizler hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Bunun son örneği bugünlerde tecrübe ettiğimiz Covid-19 pandemisidir. Akademik çalışmalarda ve gazete haberlerinde pandeminin iktisadi etkilerinin en az 1929 buhranı kadar şiddetli ve dünya çapında olacağı üzerinde durulmaktadır.

Tıpkı günümüzde olduğu gibi, 1929 buhranı döneminde de gazeteler söz konusu buhranın iktisadi etkileri üzerinde durmuşlardır. Bu gazetelerden birisi de kökeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan evvel bir zamana giden Akşam Gazetesidir. Bu gazete büyük

buhranın ilk günlerinden itibaren gerek buhranın Türk ekonomisi gerekse de diğer ülke ekonomileri üzerine etkileri hakkında önemli haberler sunmuştur. Amerika açısından, buhranın başlangıç noktası Amerikan borsasında yaşanan çöküş olduğu belirtilmiş ve bu çöküş ile esasında zor bir durumda olan Amerikan ekonomisinin problemlerinin gün yüzüne çıktığı ve artık Amerika'yı zor günlerin beklediği ileri sürülmüştür. Bu kapsamda Amerika'da vuku bulan yüksek işsizlik ve işsizliğe bağlı olarak yapılan geniş katılımlı gösteriler bu zor günlerin habercisi olmuştur. İlgili haberlerde, bu gösterilerin çoğu zaman kargaşaya ve çatışmalara neden olduğu belirtilmiştir. Hatta bu gösterilerde göstericilerin yağma faaliyetlerine giriştiklerine ilişkin önemli haberler yer almıştır.

Buhranın Amerikan ekonomisi üzerinde meydana getirdiği bir diğer etki Amerikan parasının mübadele aracı olma fonksiyonunu yitirme tehlikesi olmuştur. Bu manada 1933 yılında yapılan haberde '*milyonerler dilenci, dilenciler milyoner oldu*' değerlendirmesi oldukça kıymetlidir. Dahası ekonomide yaşanan para sıkıntısı nedeniyle kilise yönetimleri çalınma tehlikesine karşı yardım kutularını toplama kararı almışlardır. Yaşanan para sıkıntısı dolayısıyla, Amerika'nın birçok yerinde takas ekonomisi yeniden ön plana çıkmış ve takas edilen mallara ilişkin borsalar tesis edilmiştir. Buhranın Amerikan ekonomisinde meydana getirdiği tüm bu etkiler toplumu derinden etkilemiş ve Amerikan toplumunda intihar sayılarında önemli artışlar yaşanmıştır.

Diğer yandan, iktisadi buhranın Amerika toplumunda boşanmaların azalması, Hollywood'da faaliyet gösteren sinema sektörü çalışanlarının büyük kayıplar yaşaması ve Amerikan vatandaşlarının zayıflama eğilimi göstermesi gibi farklı etkileri de olmuştur. Örneğin, Amerika'da faaliyet gösteren '*Şişmanlar Kulübü*' yaşanan zayıflamanın etkisiyle üye kaydında kilo sınırı 100 kilodan 90 kiloya çekmiştir.

Avrupa'ya ilişkin haberleri ele aldığımızda ise Avrupa'nın hemen her yerinde işsizlikteki keskin artışlara ilişkin yoğun haberler görmek mümkündür. Spesifik olarak buhranın Fransa ekonomisi üzerindeki etkisine baktığımızda, buhranın ilk yıllarında Fransa ekonomisinin olumlu bir seyir izlediği ifade edilmiş ve dahası Fransa ekonomisi hakkında '*adeta çöl ortasındaki bir vaha gibi masum ve mahfuz*' değerlendirilmesi yapılmıştır. İlk dönemlerde oluşan bu olumlu hava ve dolayısıyla geçim düzeyinin düşük olması hasebiyle Fransa'ya özellikle Balkanlar'dan ve Rusya'dan yoğun bir çingene akını olmuştur. İngiltere açısından haberleri ele aldığımızda ise büyük buhran İngiliz iktisadi zihniyetinde keskin bir kırılmaya yol açmış ve İngiltere uzun yıllar takip ettiği serbest ticaret politikalarını terk ederek korumacı bir iktisadi politikayı takip etmeye başlamıştır. Bu manada İngiltere'nin serbest ticaret sistemini terk etmesi cihan iktisadını kökünden değiştirmiştir.

Son olarak, Akşam Gazetesi haberleri kapsamında büyük buhranın Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini dikkate aldığımızda, 1929 buhranı, Türkiye ekonomisinin harici borçlar sorunu ve Türk lirasındaki sürekli hale gelen istikrarsızlık nedeniyle zor bir dönemden geçtiği sırada ülke ekonomisine sirayet etmiştir. İlgili haberlere göre ticaretten, istihale ve ihracatta kadar birçok alan, bu buhrandan derin bir şekilde etkileyeceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisinin istikraza gidecek gücünün olmaması, ithalatta meydana gelen keskin artışlar, özellikle ülkeyi terk eden Rumlar ve Ermenilerle birlikte sermayenin dışarı çıkması buhranın etkisini artıran nedenler olarak sıralanmıştır. Buhranın etkisini azaltmak amacıyla bu dönemde buhran vergisi ihdas edilmiştir. Ayrıca haberlerde ihracat ile ithalat arasındaki dengeyi korumak amacıyla '*Memleket iktisadiyatını koruma kararnamesi*' çıkarılmıştır. Ayrıca Amerika ile yaşanan ihracat sıkıntısı hakkında, o dönemde dünyanın en yaşlı ismi olarak kabul edilen Zaro Ağa üzerinden bir yazı kaleme alınmıştır. Tüm bu gelişmelere ek olarak gazetenin kurucusu ve başyazarı Necmeddin Sadık'ın buhrana ve buhrandan çıkışa dair önemli yazılar kaleme almıştır.

Sonuç olarak, Türkiye basınında önemli bir geçmişe sahip olan Akşam Gazetesi, neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan büyük buhranın başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Avrupa ve Türkiye ekonomileri üzerinde meydana getirdiği yıkıcı etkiler üzerinde önemli bilgiler sunmuştur. Bu yönüyle söz konusu bilgiler bize büyük buhranı başka bir pencereden izleme imkânı sunmaktadır.

Kaynakça

- Bernanke, B. S. (2000), *Essays on the Great Depression*, Princeton: Princeton University Press.
- Crafts, N. ve Fearon, P. (2013), *The Great Depression of the 1930s: Lessons for Today*, Oxford: Oxford University Press.
- Crouse, J. M. (1986), *The Homeless Transient in the Great Depression: New York State, 1929-1941*, State University of New York Press.
- James, H. (2002), *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, Harvard University Press
- McDannell, C. (2004), *Picturing Faith: Photography and the Great Depression*, Yale University Press;
- Rothbard, M. N. (2000), *America's Great Depression*, Fifth Edition, The Ludwig von Mises Institute.

Akşam Gazetesi

1929 yılı

Kasım: 07 Kasım; 14 Kasım; 16 Kasım; 21 Kasım; 25 Kasım; 28 Kasım.

Aralık: 15 Aralık; 26 Aralık.

1930 Yılı

Ocak: 09 Ocak; 16 Ocak.

Şubat: 06 Şubat; 27 Şubat.

Mart: 19 Mart; 19 Mart; 26 Mart.

Nisan: 01 Nisan; 03 Nisan; 04 Nisan; 11 Nisan; 24 Nisan; 27 Nisan.

Mayıs: 02 Mayıs; 04 Mayıs; 07 Mayıs; 08 Mayıs; 15 Mayıs; 20 Mayıs; 29 Mayıs.

Haziran: 04 Haziran; 22 Haziran; 24 Haziran; 26 Haziran.

Temmuz: 03 Temmuz; 08 Temmuz; 09 Temmuz; 17 Temmuz.

Ağustos: 04 Ağustos; 09 Ağustos; 12 Ağustos; 19 Ağustos.

Eylül: 16 Eylül; 25 Eylül.

1931 Yılı

Ocak: 14 Ocak; 21 Ocak; 28 Ocak.

Şubat: 23 Şubat; 26 Şubat.

Mart: 7 Mart.

Nisan: 16 Nisan.

Ekim: 3 Ekim.

Kasım: 3 Kasım; 12 Kasım; 16 Kasım; 18 Kasım; 20 Kasım; 21 Kasım; 23 Kasım; 27 Kasım; 30 Kasım.

Aralık: 6 Aralık; 8 Aralık; 9 Aralık; 10 Aralık; 19 Aralık; 20 Aralık; 28 Aralık.

1932 Yılı

Ocak: 10 Ocak; 11 Ocak; 23 Ocak.

Şubat: 6 Şubat.

Mart: 5 Mart; 9 Mart; 23 Mart; 30 Mart.

Nisan: 3 Nisan; 27 Nisan; 28 Nisan.

Mayıs: 26 Mayıs.

Haziran: 5 Haziran.

1933 Yılı

Mart: 2 Mart; 8 Mart; 15 Mart.

1934 Yılı

Ocak: 9 Ocak; 27 Ocak.

İstihdamı Teşvik Politikalarının Etkinliği: Türkiye ve AB Karşılaştırması *Effectiveness of Employment Policy Incentives: Comparison of Turkey and EU*

Gülsüm GÜRLER HAZMAN

Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, gulsungurles@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-9953-4330

Yunus Emre YAYLA

Doktorant, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, yunusyay89@gmail.com, ORCID:
0000-0003-1924-4550

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Geliş: 4 Şubat 2021
Düzeltilme Geliş: 6 Nisan 2021
Kabul: 11 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler:
İstihdam Teşvik, AB Teşvik
Politikası, Teşvik Unsurları

© 2021 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Teşvikler, genel itibariyle bir ülkedeki yatırım hacmini arttırmaya yönelik destekler olarak ifade edilebilir. Ülkeden ülkeye farklılıklar arz edebilen teşvikler ile yatırım hacminin artırılması ile birlikte yatırımların ülke genelinde eşit dağıtılması hedeflenmektedir. Yatırım teşviklerinin amaçlarından biri, işsizlik sorununu çözmek diğer bir ifadeyle istihdama katkıda bulunmaktır. İstihdamın teşvik edilmesi amacı için, yatırımlara teşvikler sağlanmakta ve bununla birlikte belirli bir istihdama ulaşmak öngörülmektedir. Bu çalışmada istihdam teşvik politikalarının Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde etkinliği karşılaştırmalar sonucunda tartışılmakta ve istihdama yönelik teşvik politikalarının büyük ölçüde benzerlik arz ettiği görülmektedir. Türkiye’de AB uyum sürecinde uygulanan politikalar neticesinde yapısal reformlar ile istihdama yönelik oluşturulan stratejiler ve istihdama yönelik politikalarda iyileşmenin sağlandığı görülmektedir.

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 4 February 2021
Received in revised form: 6 April
2021
Accepted: 11 April 2021

Keywords:
Employment Incentive, EU
Incentive Politics, Incentive
Elements

© 2021 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Incentives can be expressed as support to increase the volume of investment in a country. With the incentives that may vary from country to country, increasing the investment volume, it is aimed to distribute the investments equally throughout the country. One of the objectives of investment incentives is to contribute to employment, in other words, to solve the unemployment problem. For promoting employment, investment incentives are provided and a certain employment is foreseen. This study discussed the result of employment incentive policies of Turkey and the European Union and seen that incentive policies for employment are broadly similar. A result of the structural reforms in policies implemented in the EU integration process, it is observed that improvement has been achieved in employment-oriented strategies and employment-oriented policies.

Giriş

Teşvik politikaları çeşitli amaçlar ile getirilen önemli bir kamu politika aracıdır. Bu amaçlar ekonomik olabileceği gibi sosyal ya da siyasi özellikte de olabilir. Özellikle bölgeler arası gelir düzeyi farklılıklarını azaltmak, yatırımları destekleyerek ekonomik büyümeyi sağlamak ve istihdam yaratmak, katma değeri yüksek gelişmiş teknolojileri kullanmak gibi amaçlar daha ön planda yer almaktadır. Teşviklerin en dikkat çeken ekonomik amacı ekonomik faaliyetlerinin artırılması ile birlikte; üretim hacminin artırılması, ekonomik büyümeye katkı sunulması, istihdam artışının sağlanması, dış ticaret açığının kapatılması olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte burada ifade edilen ekonomik amaçlar içerisinde yer alan hedeflerden bir tanesi de işsizlik sorununu çözüme kavuşturularak istihdama katkı sunulmasıdır.

Teşvikler türlerine göre karşılıklı, karşılıksız teşvikler ve mali teşvikler şeklinde en genel ifadeyle sınıflandırıldığında, vergisel nitelik taşıyan teşvikler mali teşvikler olarak ele alınmaktadır. Mali teşvikler, ülkelerde çeşitli ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla verilmektedir. Yatırımların artırılması, yatırımların ülke içerisinde eşit biçimde dağıtılarak bölgesel kalkınmanın sağlanması, öncelikli alanların oluşturularak yatırımların bu alanlara kanallene edilmesi, AR-GE ve teknolojik alandaki faaliyetlerin artırılması bu amaçlar arasında sayılabilir. Diğer yandan tasarruf ve sermaye birikimi nedeniyle yatırımları yeterli seviyede gerçekleştirilemeyen gelişmekte olan ülkeler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için teşvikleri kullanabilmektedirler.

Devlet tarafından genel itibarıyla özel sektörün teşvik edilmesi mali teşviklerin temelini oluşturmaktadır. Dünyada yaşanan gelişmeler ve küreselleşme süreci ile birlikte ekonomide liberalleşme politikaları ağırlık kazanmış ve kamu ekonomisi yerine piyasa ekonomisi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Ancak kamu ekonomisinin sosyal faydayı incelemesi ve piyasa ekonomisinin kar marjı ile çalışması, aksak piyasa koşulları gibi nedenlerle devlete denetim, caydırma, teşvik etme gibi görevler düşmektedir. Bu nedenle devlet, yasal dayanağı oluşturarak piyasa ekonomisini denetler, yapılmaması gereken faaliyetlerde caydırma, yapılması gerekenlerde ise teşvik mekanizmasını devreye sokmaktadır.

Gelişen ve değişen dünya şartları neticesinde yeni görevler üstlenen devlet, ülkedeki yatırım ve üretim hacminin artışının sağlanması ve böylece istihdama katkı sunabilmesi için özel sektöre çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Özellikle vergi oranları önemli bir belirleyicidir bu yüzden çalışmada vergi oranları (Kurumlar Vergisi oranı) dikkate alınarak Türkiye ve AB ülkeleri karşılaştırılacaktır. İstidam için önem arz eden bir unsur yatırımdır ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları dikkate alınarak Türkiye ve AB karşılaştırmasına yer verilmiştir. Çalışmada istihdam teşvik politikalarının Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri nezdinde karşılaştırması yapılarak etkinliğinin tartışılması amaçlanmıştır. Öncelikle teorik anlamda teşvik kavramı üzerinde durulacak, daha sonra Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde yer alan teşvik sistemi ile istihdam teşvikleri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra istihdam politikalarının etkinliğine ilişkin literatür taraması yer alacak ve istihdama yönelik teşvikler, türleri itibarıyla karşılaştırılacaktır. Bu sayede AB ülkelerindeki gerek kurumlar vergisi oranları gerekse doğrudan yabancı sermaye yatırımları da dikkate alınarak, istihdam teşvik tedbirleri karşılaştırılarak, Türkiye'deki uygulamalar ile benzerlik ya da farklılıkları gözlenebilecektir.

1. Teorik Çerçeve: Teşvik Kavramı

Teşvik, belli ekonomik bir faaliyetin diğer faaliyetlere göre daha çok gelişmesini sağlamak için, kamu sektörünce çeşitli şekillerde sağlanan maddi ile maddi olmayan destek ve özendirmelemdir (Akdeve ve Karagöl, 2013: 330). Başka bir tanıma göre teşvikler, bir ekonomik aktörün davranışını etkilemek için kullanılan piyasa dışı faydalardır (Johnson vd., 2013: 10). Devlet tarafından sağlanan teşviklerin temel amacı, özel sektör tarafından yatırım yapılmasının sağlanmasıdır (Özbek, 2017: 2). Sağlanan destekler; finansal, mali veya diğer (düzenleyici teşvikler dahil) teşvikler olarak sınıflandırılabilirler (UNCTAD, 2004: 1).

Teşviklerin yoğun olarak yatırım teşviklerini kapsadığı ifade edilebilir. Teşvikler, yatırımları desteklemeyi amaçlayan yasal önlemlerdir (Tuami, 2012: 3). Yatırım teşvikleri, yatırımları

tercih edilen sektörlerle ya da bölgelere yönlendirmek, bu tür yatırımları etkileyebilmek için hükümetlerin belirli işletme veya işletme gruplarına sağladığı ölçülebilir ekonomik avantajlardır. Sağlanan destekler mali (vergi imtiyazı vb.) olabileceği gibi, mali olmayan (iş gelişimini desteklemek veya rekabet gücünü arttırmak için hibe, kredi vb.) olabilmektedir (James, 2009: 1).

Teşvikler genel olarak; vergi tatilleri, tercihli vergi oranları, hibeler, tercihli krediler, tekel hakları ile tercihli altyapı erişiminden oluşmaktadır (Tuami, 2012: 3). Daha çok gelişmekte olan ülkeler, endüstriyel ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmek için vergi politikası araçlarını yaygın şekilde kullanmaya devam etmektedir (Shah, 2006). Diğer yandan teşvikler, doğrudan yabancı yatırımları çekmek ve bundan daha fazla yararlanmak için bir politika aracı olarak kullanılmaktadır (UNCTAD, 2004: 1). Çok uluslu şirketlerin istihdamı, ihracatı, vergi gelirlerini artıracığı; yabancı şirketlerin getirdiği bilgilerin bir kısmının sermayenin geldiği ülkede özel sektöre aktarılabilmesi beklentisiyle, birçok hükümet yabancı sermayeyi teşvik etmek için çeşitli türlerde yatırım teşvikleri uygulamaktadır (Blomström, 2002: 1).

2. Teşvikleri Amaçları

Teşvikler; gelişmekte olan ülkelerin kalkınması, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, dünyada yatırımların artırılması, üretim ile istihdamın artırılması, sektörlerin rekabetçi hale gelmesi, sektörel kümelenme sağlanması, toplumsal refahın artışının gerçekleştirilmesi, ülke ekonomisinin güç kazanması amaçlarını taşımaktadır (Özbek, 2017: 2). Diğer bir ifadeyle teşvikler, ülkelerin kalkınma stratejilerini sürdürmeleri için bir araç olabilmektedirler. Teşvikler doğru uygulandığında, iş ortamındaki kolayca düzeltilemeyen bazı eksiklikleri giderebilmekte ve piyasaların, üretim dışsallıklarından daha geniş faydalar elde etmedeki başarısızlıklarını düzeltmeye de yardımcı olabilmektedirler. Aynı zamanda, teşvikler ülkeler arasında rekabete neden olarak kalkınma amaçları için daha etkin bir şekilde kullanılacak finansal kaynakları yönlendirebilirler (UNCTAD, 2004: 2).

Teşviklerin amaçları genç sanayilerin korunması, istihdamın artırılması, ödemeler dengesinin sağlanması, yerli üreticilerin ticaret koruma koşullarının iyileştirilmesi ile savunma sanayi ve stratejik alanlara yönelik sanayilerin korunması olarak sıralanabilir (Erdoğan ve Ataklı, 2012: 1185). Bunun yanında bölgesel kalkınma hedefinin gerçekleştirilmesi ve istihdamın artırılması hedefleri de mevcuttur (Candan ve Yurdadoğ, 2017: 158). Genel itibarıyla teşvikler ile birlikte işletmeler; sanayi tesisi kurulması, tesis modernizasyonu, üretim verimliliğinin artırılması, katma değer ile rekabet gücü yüksek olan ürün üretimini gerçekleştirmektedirler. Bunun sonucunda işletmelerde ihracatın artması, ithalatın azalması sağlamakta ve üretim artışı ile işsizliğin azalmasına katkıda bulunmakta ve bölgesel dengesizliklerin giderilerek refah artışına destek olunmaktadır (Özbek, 2017: 2).

Görüldüğü üzere teşviklerin amacı, sadece ulusal bazda sonuçlar almak değil bölgesel bazda sonuçlar almak için de önemlidir. Tüm bu amaçları kısaca özetlemek gerekirse; yatırım ve üretim hacmini artırma ve bu sayede rekabet gücünü ve ihracatı destekleme, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltarak sosyo ekonomik yapıdaki farklılaşmayı azaltmak, yabancı sermayeyi reel sektöre çekerek ülke içindeki büyüme potansiyelini arttırmak, girişimcilerin olası risklerini azaltarak sektöre yatırımcılar çekebilmek, sanayileşmeye ve teknolojik gelişmelere imkan sağlama ve nitelikli işgücü yetiştirerek verimlilik artışı sağlama ve yatırımcılar için mevcut üretim kapasitelerini arttırmalarını sağlayarak istihdama katkı sağlamak, şeklinde özetlenebilir.

2. Türkiye'deki Mali Teşvikler ile İstihdam Teşvik Politikaları

Türkiye'de teşvikler özellikle 2000 yılı sonrasında ciddi ölçüde önem arz ederek, bu güne kadar pek çok değişiklik ve ilaveler ile ekonomik amaçlar başta olmak üzere kullanılmaktadır.

2.1. Türkiye'de Mali Teşvikler

Türkiye'de teşviklerin seyrinden kısaca bahsedilecek olursa, 1863 yılında Osmanlı Devleti'nde kurulan İslah-ı Sanayi Komisyonu'nun sanayinin desteklenmesine yönelik çalışmalar ilk olarak gösterilebilir (Yavan, 2011: 70). 1913 yılında Osmanlı Devleti'nde çıkarılmış olan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile başlamış olan teşvik süreci, Cumhuriyet zamanında 1927 yılında

çıkarılan sanayiye teşvik amaçlı çıkarılan kanun ile başlamıştır (Altay ve Karabulut, 2017: 190). Cumhuriyet sonrası yıllarda yatırım ile istihdam hacminin artırılması ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi amacıyla teşvikler uygulanmıştır. 1960 yılına kadar olan teşvik sistemleri genel itibarıyla dar alanda uygulanmış, teşvik sistemleri sistemli bir yapıda olamamıştır. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı ile planlı döneme geçilmiş, 1980 yılına kadar ithal ikameye dönük politikalar ile sanayi sermaye birikimine yönelik uygulamalar yer almıştır. 1980 yılında küresel entegrasyon ile birlikte ihracata dönük uygulamalar oluşturulmaya başlanmıştır (Akdeve ve Karagöl, 2013: 329- 330).

2000 yılı sonrasında yeni bir yapıya bürünen teşvik sistemi ile daha sistemli bir yapı oluşturulması amaçlanmıştır. 2009 yılında çıkarılan 2009/15199 sayılı karar ile teşvikler 4 farklı bölge oluşturularak buna göre uygulanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde teşvik sistemi yeni bir hal almıştır. 2012/3305 sayılı karar ile teşvikler 6 farklı bölgeye göre sınıflandırılarak teşvik unsurları buna göre belirlenmiştir. 2012 yılındaki yeni sistem ile birlikte teşvikler 4 ana başlık altında toplanmıştır.

Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe konulan yeni teşvik sistemi ile genel, bölgesel, büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımların teşviki olarak 4 başlık altında toplanmıştır. Bu teşvik uygulamaları içerisinde bölgesel ile stratejik yatırımların teşviki en çok kullanılanlardır. (Hazman ve Kaya, 2018: 43). Mevcut teşvik mevzuatının temelini oluşturan 2012/3305 sayılı kararda yer alan teşvik unsurları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Gümrük vergisi muafiyeti
- KDV istisnası
- Gelir vergisi stopajı desteği
- Sigorta primi desteği
- Vergi indirimi
- Yatırım yeri tahsisi
- Sigorta primi işveren hisse desteği
- Faiz desteği
- KDV iadesi

Yukarıda verilen teşvik unsurları; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve strateji yatırımlara ve 6 bölgeye göre farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca 2016 yılında yapılan düzenleme ile enerji ile ücret destek unsurları getirilmiştir (Yılmaz, 2016).

2016/9495 sayılı karar ile yapılan düzenleme sonucunda teşviklerin proje bazlı desteklenmesi kararlaştırılmıştır. 2016/9596 sayılı karar ile Cazibe merkezlerine yönelik teşvik sistemi yürürlüğe girmiştir. 2020 yılında ise 31220 Sayılı Resmi Gazete’de Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar yayımlanmıştır. Bu karar ile 2012 yılındaki 3305 sayılı kararda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bunlar¹;

- Yatırım teşvik için ayrılan bölgeler içerisinde bazı illerin yerleri değiştirilmiştir.
- Alt bölge desteğinden yararlanabilecek ilçeler hakkında değişiklik yapılmıştır.
- İmalat sanayiine yönelik (US-97 Kodu: 15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgelerine sağlanan ilave teşviklerin uygulama süresinin uzatılması yapılmıştır.
- Stratejik yatırımlar kapsamında değişiklik yapılmıştır.
- Entegre büyükbaş hayvancılık yatırımlarına yönelik gümrük vergisi muafiyeti gelmiştir.
- Faiz veya kâr payı desteği uygulamasında değişiklik söz konusudur.
- Sigorta primi işveren hissesi desteği hakkında değişiklik yapılmıştır.

¹ Vergi Sirküleri, No: 2020/127.

- Öncelikli yatırım konularında değişiklik yapılmıştır.
- 4. Bölge desteklerinden faydalanabilecek orta-yüksek teknolojlili yatırım konularında değişiklik öngörülmüştür.

Yatırım mevzuatında yapılan değişikliklerde amaç, yatırımları arttırarak hasılanın artmasını sağlamak, bölgeler arası gelir eşitsizliğini azaltarak ülkenin ulusal piyasada ürettiği ürünler ile dış ticaret dengesini sağlamak ve dış piyasada güç ve rekabet önceliği kazanmak şeklinde genellenebilir. Dolayısıyla Türkiye açısından teşviklerin uygulanma amaçlarına bakıldığında; cari açığı azaltmak ya da kapatmak, ek istihdam oluşturmak, refah düzeyini yükseltmek ile yatırım ortamının iyileştirilmesi olarak sayılabilir.

2.2. Türkiye’de İstihdam Teşvikleri

Ülkeler işsizlik ile mücadele ederken aktif ve pasif istihdam politikalarını kullanabilmektedir. Pasif istihdam politikaları sorunun çözümünde yetersiz kalmış, bu nedenle aktif istihdam politikalarına ihtiyaç duyulmuştur. Pasif istihdam politikaları; işsizlik yardımı, işsizlik sigortası, kıdem ve ihbar tazminatı gibi uygulamalardan oluşur. Aktif istihdam politikaları da; beceri geliştirme, büyüyen işgücü için insana yakışır iş oluşturulması, yeniden istihdam ile diğer politikaların teşvikinden oluşmaktadır (Taş ve Bilen, 2014: 62-63). İşsizlikle mücadelede izlenen politikaları OECD 7 başlık altında toplamıştır. Aşağıda sayılan politikardan ilk beş tanesi aktif istihdam politikası, son iki tanesi pasif istihdam politikasıdır (Ay, 2012: 331);

- Kamu eşleştirme politikaları ve danışmanlık
- Mesleki eğitim
- İstihdam sübvansiyonları
- Gençlere ilişkin politikalar
- Engellilere ilişkin politikalar
- İşsizlik sigortası
- Erken emeklilik

Türkiye’de istihdama yönelik politikalar uygulanırken, Avrupa Birliği uyum sürecinde buna yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de istihdam politikalarına bakıldığında, kalkınma planları ile birlikte işsizlikle mücadele önlemleri ve planlarda işsizliğin büyüme ile çözülebileceği anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği’ne üyelik süreci ile birlikte Türkiye’de aktif istihdam politikalarının daha da yaygınlaşmıştır (Eser ve Terzi, 2008: 242). Türkiye 1999 yılı sonrasında AB ile yoğun ve istikrarlı ilişkiler neticesinde Avrupa İstihdam Stratejisi’ne (AİS) uyumu ile aktif istihdam politikalarının yapılandırılması önem arz etmiştir (Taş ve Bozkaya, 2012: 152). AİS ile girişimciliğin özendirilmesi, istihdamın arttırılması, uyum kapasitesinin geliştirilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması amaç edinen ilkeler üzerinde kurulmuştur (Özen, 2015: 78).

AİS’e uyum sürecinde istihdam politikalarının uygulanabilmesi amacıyla çağdaş bir istihdam kurumuna ihtiyaç duyulmuş ve İş ve İşçi Bulma Kurumu kapatılmış ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) kurulmuştur. AİS’e dahil olma çabaları İŞKUR aracılığıyla yürütülmektedir (Eser ve Terzi, 2008: 242). İŞKUR, istihdamın korunmasının sağlanması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile işsizlik sorununa çözüm faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigorta hizmetlerini yürütme görevlerini yerine getirmektedir (İŞKUR, 2019).

Ulusal İstihdam Stratejisi’ne göre istihdama yönelik temel politika unsurları; eğitim-istihdam ilişkisi güçlendirme, işgücü piyasasında güvence ile esneklik sağlama, özel politika gerekli olan grupların istihdam artışının sağlanması, istihdam-sosyal koruma ilişkisi güçlendirme şeklindedir (UIS, 2017: 2). Türkiye’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İŞKUR gibi kurumlar istihdamı teşvik politikalarının uygulanmasında sorumlu kurumlardır. Bu çerçevede mevzuatı genel olarak çizmek adına bu konuda düzenlemelerin yer aldığı yasal hükümler aşağıdaki gibidir;

- Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortası İşveren Hissesinde 5 Puanlık İndirim – (5510 Sayılı Kanun 81. Madde),
- Yurtdışına Götürülen/Gönderilen Sigortalılara Uygulanan 5 Puanlık Prim İndirimi- (5510 Sayılı Kanun 81. Madde),
- İlave 6 puanlık prim indirimi-Bölgesel İstihdam Teşviki – (5510 Sayılı Kanun 81. Madde)
- Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararlar Uyarınca Uygulanan Teşvikler
- İşsizlik Ödeneği Alanların İstihdam Teşviki – (4447 sayılı Kanununun 50 nci maddesinin beşinci fıkrası),
- Kadın, Genç ve Mesleki Yeterlik Teşviki – (4447 sayılı Kanununun Geçici 10 uncu maddesi)
- İşbaşı Eğitimi Tamamlayanların İstihdamına İlişkin Teşvik - (4447 sayılı Kanununun Geçici 15 inci maddesi)
- Engelli Teşviki- (4857 sayılı Kanununun 30 uncu maddesi),
- Kültür Yatırımı Teşviki – (5225 sayılı Kanununun 5 inci maddesi)
- Ar-Ge Yatırımı Teşviki –(5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanununun 3 üncü maddesi)
- İlave İstihdam Teşviki – (4447 sayılı Kanununun Geçici 19 uncu Maddesi),
- Yeni İstihdama Üç Aylık Ücret Desteği – (4447 sayılı Kanununun Geçici 19 uncu maddesi),
- Bir Senden Bir Benden Teşviki - (4447 sayılı Kanununun Geçici 20 nci maddesi)
- Genç Girişimci Teşviki – (5510 sayılı Kanununun 81inci maddesinin 1inci fıkrasının k bendi)
- 5 Puanlık Prim Teşviki - (5510 sayılı Kanununun 81inci maddesinin 1inci fıkrasının j bendi)

Türkiye’de istihdama yönelik uygulanan bu teşvikler genel olarak; prim teşviki, kadın ve gençler için teşvik, engelli istihdamı ve ilave istihdam için teşvik ve yatırım artırma yoluyla istihdam teşvik şeklinde gruplandırılabilir (Koç ve Şahin, 2020: 1304-1308). Mevcut durum itibarıyla 2020 yılı için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı İstihdam Politikaları Daire Başkanlığı, bazı temel hedefler belirlemiştir. Bunlar; Ulusal İstihdam Stratejisini ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programını sorunsuz şekilde uygulamak ve 2023 sonuna kadar işgücü piyasasındaki yapısal sorunları gidermek, engelli eski hükümlülerin istihdama kazandırılmasını arttırmak, mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek, şeklinde özetlenmektedir.

Son yıllarda istihdam artırma adına yapılan bir diğer düzenleme ise İstihdam Seferberliği 2019 programıdır. Program kapsamında gerçekleştirilmesi öngörülen hedefler;

- Yeni İstihdama Ücret Desteği (3 ay) (Mayıs 2019’a kadar),
- Yeni İstihdamın SGK Primine, Vergisine Destek (en az 12 ay),
- Kısa Çalışma Ödeneği,
- Asgari Ücret Desteği,
- Düzenli Ödemeye Devamlı Destek,
- Önce İşbaşı Eğitim Sonra İstihdam Desteği,
- Kalkınmaya İlave Destek,
- İhtiyacınıza Uygun Nitelikli İşgücü Eğitimine Tam Destek, şeklindedir.

Söz konusu teşviklerin uygulama sonuçları hakkında ilerleyen yıllarda ampirik çalışmalar yapılarak, piyasa üzerindeki etkiler tahmin edilmeye çalışılacaktır. 2020 Mart ayı için Türkiye’de tedbirlerin alınmaya başlandığı Corona virüs salgınında karşı istihdam teşvik uygulamaları açısından da düzenlemeler söz konusudur. Bunlar; işverenlere prim ve vergi desteğini düzenleyen İlave İstihdam Teşviki süresi 31 Aralık 2022 tarihine kadar uzatılmıştır. Ayrıca uygulanmakta olan Normalleşme Desteği 30 Haziran 2021 tarihine kadar uzatıldı. 3 ay olan yararlanma süresi de 6 aya çıkarılmıştır. Kadın, genç ve mesleki yeterlilik belgesi olanların istihdamına uygulanan teşviklere ilişkin de düzenleme yapıldı. Resmi Gazete’de yayımlanan karara göre, bu teşvikin süresi 31 Aralık 2022’ye kadar uzatıldı. Söz konusu bu değişiklikler 02.12.2020 tarihli Resmi Gazete (2020/31322) ile yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3. Avrupa Birliği’nde Mali Teşvikler ile İstihdam Teşvik Politikaları

Yatırım teşvikleri aracı, 100 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır. 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılan teşvikler, 20. yüzyılda dünya çapındaki hükümetler; doğrudan hibe, vergi indirimleri, eğitim fonları, ücretsiz alt yapı ve kurumsal yatırımları çekmek için diğer teşvikler sunmaya başlamıştır. Üstelik tanınmış çokuluslu şirketler bunlardan yararlanmaktadırlar. Yatırım teşvikleri, devlet harcamalarının ve önceden elde edilen gelirlerin çok büyük bir bölümünü temsil etmektedirler (Cedidlová, 2013: 108).

3.1. AB’de Mali Teşvikler

AB’de uygulanan teşviklerin gelişimine bakıldığında geniş bir mevzuat ile karşılaşılmaktadır. Birliğin kurucu anlaşmasında yer alan bölümlerde devlet yardımları ile ilgili hususlar düzenlenmiştir. Teşvikler doğrudan ve dolaylı yardımlar olarak incelenebilir. Yatırımların sübvans edilmesi, vergi kredileri ile diğer sübvansiyonlar doğrudan yatırımlar iken vergi muafiyeti ile indirim, KV ertelemesi, kredi ve faiz sübvansiyonları dolaylı yardımlardır. AB destekleri istihdam ile AR-GE alanları ile ilgili destekleri de kapsamakta ve birlik içindeki ekonomik farklılıklar en aza indirmek istenmektedir (Bahtiyar, 2019: 32). Avrupa Birliği’nde yatırım teşviki veya devlet yardımı, “Devletlerin Yardımı” başlığı altında “Rekabet Kuralları” başlıklı Roma Antlaşması’nda ele alınmıştır (Öz ve Buyrukoğlu, 2018: 148).

Yeni küresel bağlam ve uluslararası vergilendirmedeki son gelişmeler endişelerin yenilenmesine neden olmuştur. Bu nedenle, yatırım ve istihdama elverişli olan verimli vergi sistemlerinin sağlanması, zararlı rekabete girmeden kilit bir unsur olarak kalmaya devam etmektedir (European Commission, 2018a: 5). Vergi sisteminin tasarımı, özellikle kısa vadede hem emek talebi hem de arzı üzerinde etkili olabilir. Emek üzerindeki vergi yükünü azaltmak, iş oluşturma ve istihdamı desteklemeye yardımcı olabilir (European Commission, 2018a: 43). Avrupa Birliği’nde uygulanan vergi teşvikleri yatırımlara yönelik vergi teşvikleri, ihracata yönelik vergi teşvikleri olarak genel iki başlı altında açıklamak mümkündür (Giray, 2016). AB’de yatırımlara yönelik verilen vergi teşvik unsurları Tablo 1’de sıralanmıştır;

Tablo 1: AB’de Yatırımlara Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları
1. KDV indirim ve istisnası
2. Kurumlar ve gelir vergilerinde istisna, muafiyet ve indirimler
3. Yatırım indirimleri
4. Hızlandırılmış amortisman
5. Yerel vergi kolaylıkları
6. Vergi ertelemesi
7. Vergi tatili
8. Envanter yöntemi
9. İstisna ve muafiyetler
10. İndirimler ve giderler
11. Ar-Ge teşvikleri

Kaynak: (Giray, 2016).

3.2. AB’de İstihdam Teşvik Politikaları

Avrupa Birliği’nde istihdam politikalarına bakıldığında, temelinin 1957 yılında Roma Anlaşması ile atıldığı görülmektedir. Daha sonrasında çeşitli gelişmeler yaşanması ile birlikte Avrupa İstihdam Stratejisi sonucunda istihdam politikalarının daha sistemli bir yapıya kavuştuğu söylenebilir (Şahin ve Tutar, 2017: 42-43). AİS, birliğe üye ülkelerde işsizlik oranının aşağıya çekilmesi, istihdamın artırılmasını amaçlar (Gençler, 2011: 5).

AİS hususunda ilk somut adım 1993 yılında yayınlanan Beyaz Kitap ile atılmıştır. Ardından Esen Zirvesi’nde Beyaz Kitaptan esinlenilerek istihdam stratejisine ilişkin çözümler önerilmiştir. Bu çözümler Madrid (1995), Floransa (1996) ve Dublin (1996) toplantılarında kabul edilmiştir. Daha sonra 1997 yılında Amsterdam Anlaşması ile istihdam başlığı altında yeni maddeler getirilmiştir. Ardından Lüksemburg Zirvesi ve Lizbon Zirveleri yapılmış ve istihdama ilişkin maddeler hakkında görüşmeler olmuş ve günümüz şeklini almıştır (Duruel, 2011: 414).

1989 yılından beri teşvikler, tüm AB ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal uyumu teşvik etmeyi amaçlayan çeşitli yapısal fonlarla mekânsal olarak hedeflenmiştir. Yapısal fonlardan Hedef 2, sürekli seyreden yüksek işsizliği düşürmek ile azalan sanayi üretimini canlandırmaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Hedef 2 alanlarına yönelik 1989-93, 1994-99 ve 2000-06 dönemlerini kapsayan üç farklı program yapılmıştır. 2000-06 dönemi; belirli kırsal alanlar, sıkıntılı sosyo-ekonomik koşullara sahip kentsel alan ile balıkçılık endüstrisinde yüksek iş yüzdesine sahip alanları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Bondonio ve Greenbaum, 2006: 227).

1990’ların sonlarından itibaren birçok AB ülkesi vergi oranlarını düşürmüştür. Ancak AB bölgesinde vergi yükü diğer birçok ekonomiden daha yüksektir. İşgücü üzerindeki vergiler ile tüketim ve çevreyle ilgili vergiler sebebiyle vergi karışımı da farklıdır. Son dönemde işgücü üzerindeki vergi yükünü azaltmayı amaçlayan tedbirlerin istihdam artışı anlamında umut verici olduğunu göstermiştir (Joumard, 2001: 2). Diğer bir teşvik türü de personel eğitimlerine yönelik olan desteklerdir. İşverenlere mali teşviklerin sağlanması, personel eğitim yatırımlarını teşvik edebilmektedir. Genel kapsamın düşük olmasına rağmen, işverenler kamu finansmanı desteği üye devletlerde bir politika aracıdır. Teşvikler; genel olarak vergi teşvikleri, eğitim için doğrudan sübvansiyonlar veya eğitim fonları şeklinde olabilmektedir (European Commission, 2019: 43). Avrupa Birliği istihdam politikaları ile aşağıda verilen 4 ana hedef belirlenmiştir (European Parliament, 2020);

- İşgücü talebini artırma (iş yaratılması, işgücü vergilendirmesi ve ücret belirleme),
- İşgücü ve beceri arzını iyileştirme (gençler ve uzun vadeli işsizler dahil),
- İşgücü piyasalarının daha iyi işleyişinin sağlanması (özellikle işgücü piyasasını bölümlendirmeye odaklanarak),
- Adalet, yoksullukla mücadele ve herkes için eşit fırsatları teşvik etme.

2002 yılına gelindiğinde ise yapılan Barselona Zirvesinin ardından Avrupa İstihdam Stratejisi yeniden yapılandırılmak istenmiş ve 2003 yılı Mayıs ayında Avrupa İstihdam Stratejisi yenilenmiştir. 2010 tarihinde ise, AB ülkelerinin karşı karşıya olduğu sorunlara Birlik bazında bütüncül bir çözüm bulmak ve sürdürülebilir ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla 3 Mart 2010 tarihinde “Avrupa 2020 Stratejisi” Avrupa Komisyonu tarafından açıklanmıştır. Bu stratejide belirlenen temel öncelikler akıllı büyüme, sürdürülebilir büyüme ve kapsayıcı büyüme olmuştur. (Kafkas, 2014: 4)

Avrupa 2020 Stratejisi’ne eşlik eden temel fikir içerisinde özellikle sürdürülebilir bir strateji yaratmak göze çarpmaktadır. Stratejide genel olarak (Dally, 2012: 282);

- Sosyal hizmetlere ve bunların kalitesine ve işleyişine odaklanma,
- Gençler ve çocuklar için yaşam boyu eğitime atfedilen önem,
- Arz yönlü bir perspektiften işgücü piyasası reformuna atfedilen önem,

- Kadın istihdam açısından kişiselleştirilmiş danışmanlık ve çocuk bakımı sağlanması,
- Aktif işgücü piyasası programlarına odaklanma, hususları dikkate alınmaktadır.

Avrupa Birliği istihdam politikaları içinde aktif işgücü piyasası politikaları uygulamaktadır. İşgücü piyasasına doğrudan müdahale eden aktif işgücü piyasası politikaları işçiler için istihdam fırsatları yaratma ve artırmayı amaçlayan eğitim programlarını içerir ve işgücü arzı becerilerini arttırarak firmaların işgücü talebini karşılamaya odaklanmaktadır (McKenzie, 2017: 2). Özellikle firmaların ve işçilerin birbirlerini bulmaları eşleştirme yardımı ile birbirlerinden haberdar olmaları sağlama özelliği söz konusudur. Aktif işgücü piyasası politikaları temel olarak 4 grupta ortaya çıkmaktadır. Bunlar (Bredgaard, 2015: 438);

1. İşgücü piyasası eğitimi (sınıf eğitimi, iş başında eğitim ve iş deneyim),
2. Özel sektör teşvik programları (ücret sübvansiyonu ve serbest meslek hibeleri),
3. Kamu sektöründe doğrudan istihdam programları (en dezavantajlı işçileri hedef alarak işgücü piyasası ile iletişim halinde olmak),
4. İş arama yardımı (iş arama kursları, iş kulüpleri, mesleki rehberlik, danışmanlık), şeklinde sıralanmaktadır.

Avrupa İstihdam Stratejisinin önemli bir kısmını oluşturan istihdam programları; iş bulmayı kolaylaştıracak, verimliliği ve dolayısıyla işçilerin potansiyel kazançlarını arttıracak programlardır. Burada işgücü piyasası eğitimlerini sağlamak ve istihdamı teşvik edecek diğer politika bileşimlerini bir aradadır. Bunun yanında Pasif İşgücü Piyasası Politikalarının ise çalışanların yeteneklerinin arttırılması veya işsizlere yeni iş imkanları ve yeni becerilerin kazandırılması gibi amaçları yoktur. Pasif İşgücü Piyasası Politikalarının amacı özellikle işsizlere odaklanmakta ve işsiz kalan bireylerin bazı temel ihtiyaçlarının karşılanarak yaşamlarını asgari düzeyde devam ettirilmesinin sağlanmasıdır.

AB'de istihdama yönelik yapılan çalışmalar, her ne kadar kurumsal kararlılık alanına taşınmış olsa da kaydedilen gelişmeler halen arzulan düzeyin gerisindedir. Burada en önemli eleştiri, ortak politika geliştirme ve yaptırım oluşturma yönünde somut adımların yetersizliği yönündedir. Alınan tüm tedbirler içinde aktif emek piyasası önlemlerinin olumlu etkileri orta vadede ortaya çıkmaktadır, dolayısıyla kısa vadede ekonomiye yansıma olmasını beklemek doğru olmayacaktır. Her ne kadar teşvik politikalarının etkileri orta vadede ortaya çıksa da, bu etkiler her zaman pozitif karakterli olmayabilir.

İstihdama yönelik yapılan teşviklerin ekonomik ve sosyal nitelikte dışsallık yaydığı bilinmektedir. Ancak söz konusu dışlama ve çekme etkileri bölgeden bölgeye farklılık gösterebilir. Özellikle bölgelerin sahip olduğu jeopolitik durum ile erişilebilirlik imkanları gibi durumlara bağlı olarak istihdam teşviklerinin yayılma etkileri (diğer bölgeleri etkileme) aynı değildir. Dolayısıyla kaynak dağılımında etkinlik kriterinden uzaklaşmış olur ve hedeflenen ekonomik ve sosyal dışsallıklardan sapmalar söz konusu olabilir.

4. İstihdam Teşvik Politikalarının Etkinliğine Yönelik Literatür Taraması

Bu bölümde istihdam teşvik politikalarının etkinliğine yönelik olarak yapılmış çalışmalar aşağıda yer alan Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: Literatür Taraması

Yazar/lar	Model ve Örneklem	Çalışma Bulguları
Fay (1996)	OECD ülkelerinde uygulanan istihdam politikalarının etkinliğini teorik anlamda değerlendirilmiştir.	Politikalar ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ve bazı aktif işgücü politikalarının işsiz grubuna yardımcı olabileceğini belirlemiştir.
Puhani & Steiner (1997)	1994 Polonya İşgücü Anketi verilerini kullanmışlardır.	Aktif işgücü piyasası politikalarının, özellikle işgücü piyasasındaki sorun gruplarını hedeflemediğini bulmuşlardır.
Valadkhani (2003)	İran'da zaman serisi analizi yöntemini kullanarak 1968-2000 dönemini kullanmıştır.	İşsizliğe yönelik olarak büyük vergi ve anayasal reformlar yapılmazsa işsizliğin artmaya devam edeceğini ifade etmiştir.
Kluve (2006)	AB'nde meta analiz yöntemini kullanarak istihdam politikalarını incelemiştir.	Program türünün önemli olduğu ve ücret sübvansiyonları ile hizmetler ve yaptırımların istihdamı arttığını belirlemiştir.
Copeland & ter Haar (2011)	AB'nde 2005-2009 döneminde Avrupa İstihdam Stratejisinin etkilerini analiz etmişlerdir.	Eski üye devletlerin yeni üye devletlere göre stratejide daha aktif olduğuna ilişkin çok az kanıtın olduğunu belirlemişlerdir.
Önder ve Özçelik (2011)	Türkiye'de vektör hata düzeltme modeli ile normalize edilmiş eşbütünleşme vektörü yöntemi kullanılmıştır.	Aktif istihdam politikalarının Türkiye'de işsizliği önlemede ikinci değişken olduğunu tespit etmişlerdir.
Çiftçi ve Koç (2013)	Türkiye'de 1980-2011 döneminde Teşvik Belgesi 85000 yatırımın istihdama etkisi veri zarflama analizi kullanılarak araştırılmıştır.	Ulaşılan sonuçlardan birinde 2010'lu yıllarda olan başarı devam ederse teşvik belgesi yatırımların istihdama katkısının devam edeceğini ifade etmişlerdir.
Mbah & Agu (2013)	Nijerya'da zaman serisi analizinden yararlanarak uygulanan istihdam politikalarını araştırmışlardır. 1971-2007 dönemi kullanılmıştır.	İstihdamın artırılması için istihdam teşvik politikalarının artırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.
Guzmán (2014)	AB'nde OLS yöntemini kullanmıştır.	Aktif işgücü piyasası politikalarının genel düzeyinin işsizliğin azaltılmasında istatistiksel olarak önemli olduğunu belirlemiştir.
Gül (2014)	Mekansal Analiz yöntemi ve İBBS-2 Bölgesi'nde 2004-2008 dönemi kullanılmıştır.	İstihdamın belirleyicilerini araştırmıştır. Beşeri sermayenin eğitim düzeyi kalitesinin istihdama olumlu katkısı olduğunu saptamıştır.
Gonzalez Carreras vd. (2015)	Avrupa Birliği ülkeleri esas alınarak panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır.	Mesleki eğitim ve aktif işgücü politikalarının genç işsizliği üzerinde önemli etkiler gösterdiğini belirlemiştir.
Taghizadeh ve Özşuca (2015)	AB'nde meta analiz yöntemi ile 1997-2014 dönemi kullanılmıştır.	Ele alınan 3 programda, programa katılımın olumlu ancak etki büyüklüğünün küçük olduğu belirlenmiştir.
Altuntaş (2016)	Türkiye'de TR21 bölgesinde Girişimcilik Destek	Eğitim düzeyi yüksek, ileri yaşta olan erkeklerin; eğitim düzeyi düşük, genç

	Programlarının istihdama etkisi incelenmiştir. 913 örneklem kullanılmış ve Logit ile Probit yöntemleri uygulanmıştır.	yaşta olan bayanlara göre işyeri açma olasılıkları daha yüksek olduğu saptanmıştır.
Cam ve Atan (2018)	Türkiye’de 2013-2016 döneminde il bazında istihdam politikalarının etkinliği ölçülmüştür.	Genel politikalar yerine il bazında istihdam politikalarının daha faydalı olacağını ifade etmişlerdir.
Topçuoğlu ve Efeoğlu (2018)	Türkiye’de TR71 bölgesinde 2010-2016 dönemi verileri kullanılmış ve veri zarflama analizi metodu uygulanmıştır.	2010 ve 2013 yılları haricinde TR71 bölgesinde istihdamın etkisiz olduğunu bulmuşlardır.
Vooren vd. (2018)	Meta analiz yöntemi uygulanmış ve Ocak 1990- Aralık 2017 döneminde 654 tahmin esas alınmıştır.	Aktif işgücü piyasası politikalarının ortalama etkilerinin nispeten küçük olduğunu tespit etmişlerdir.

5. Türkiye ve AB’de İstihdam Teşvik Politikalarının Karşılaştırılması

Ülkeler, çeşitli araçlarla yatırımları teşvik etmektedir. Küreselleşen ve rekabetin arttığı ortamda ülkeler, yerli yatırımcıları tutmak ile yabancı yatırımları çekmek amacıyla teşvik yarışına girmektedirler. Ülkelerin teşvik uygulamaları incelendiğinde, standart bir teşvik modeli belirlemek mümkün değildir (Karakurt, 2010: 143).

Teşvik sistemi denildiğinde akla ilk olarak yatırım teşvikleri gelmektedir. Yatırımların teşvik edilmesi için kurum kazançları üzerinden alınan kurumlar vergisi oranları önemli olmaktadır. Çünkü ülkelerin kurumlar vergisi oranlarının belirlenmesine ilişkin politika kararları, rekabet hedeflerinin dengelenmesini de içermektedir. Bir yandan; gelir gereksinimi, yerleşik olmayan yatırımcının kazandığı yurtiçi gelirin vergilendirmesini gerektirebilmektedir. Diğer tarafta ise, vergi oranı çok yüksek ayarlanırsa yabancı sermaye girişi engellenebilmekte ve ülkenin büyümesine etki edebilmektedir (Clark, 2000: 1139). Tablo 3’de AB ve Türkiye’de kurumlar vergisi oranları verilmiştir;

Tablo 3: AB ve Türkiye’de Kurumlar Vergisi Oranları (2003-2018 Dönemi)

Ülke/Yıl	2003	2005	2007	2010	2013	2015	2018
AB-28	27,8	25,3	24,4	23,2	23,2	22,8	21,9
Türkiye	30	30	20	20	20	20	22

Kaynak: AB verileri European Commission (2018b), Türkiye verileri OECD Stat (2020) kaynağından alınmıştır.

Tablo incelendiğinde, AB’de 2003 yılında %27,8 olan vergi oranı 2018 yılında %21,9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye verilerine bakıldığında, 2003 yılında %30 olan vergi oranı 2018 yılında %22 olmuştur. Tablodan da görüldüğü üzere AB ve Türkiye’de uygulanan vergi oranları birbirine yakın seyretmekte ve genel itibariyle kurumlar vergisi oranlarının aşağı yönlü seyir izlediği görülmektedir. Çünkü ülkeler genel itibariyle yatırım teşvikleri ve kurumsallaşmanın artması amacıyla kurumlar vergisini kullanmaktadır.

Ülkeler teşvik sistemi ile yatırım hacminin arttırılmasını hedeflemektedir. Çeşitli vergisel imtiyazlar ve destekler ile yardımlar sağlanarak yatırımların artması sağlanmaya çalışılmaktadır. Tablo 4’te AB ve Türkiye’de 2002 ile 2018 yılları yerli yatırımların GSYİH’ya oranları verilmiştir;

Tablo 4: AB ve Türkiye’de Yatırımların GSYİH’ya Oranı (2002-2018 Dönemi)

Ülke/Yıl	2002	2005	2007	2010	2013	2015	2018
----------	------	------	------	------	------	------	------

AB-28	21,49	21,86	22,87	20,35	19,5	20,05	20,95
Türkiye	14,08	23	24,4	20,08	24,2	25,6	26,8

Kaynak: AB-28 verileri Eurostat (2020a), Türkiye verileri Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019) kaynağından alınmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde yatırımların 2002 ile 2018 yıllarında AB ülkelerinde, 2002 yılından 2010 yılına kadar arttığı, 2010 ve 2013 yıllarında azaldığı görülmektedir. 2015 sonrası nispi olarak artışa geçtiği tabloda yer almaktadır. Türkiye verilerine bakıldığında aynı şekilde 2010 yılına kadar artış olduğu ve bu yıl sonrası azalış gerçekleştiği görülmektedir. 2010 yılındaki azalmanın nedeni olarak 2008 küresel krizi gösterilebilir. Türkiye'nin son dönemde yatırımlarda yaşanan artışın sebebi olarak, 2009 sonrası açıklanan teşvik politikaları ile yatırımların yoğun bir şekilde arttırılma çabasının olduğu söylenebilir.

Yerli yatırımların yanında gittikçe daha fazla ülke, doğrudan yabancı yatırımları politika önceliği olarak çekmek için uygun ve olanaklı bir iklim oluşturmaya çalışmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım girişine getirilen kısıtlamaları azaltmanın yanı sıra, doğrudan yabancı yatırım rejimlerini serbestleştirmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi için belirleyici olarak teşviklerin etkinliği sorgulanmakla birlikte, ülkeler son yıllarda giderek artan oranda bu tür önlemlere başvurmaktadır. Özellikle, yatırımcıların konum kararlarını etkilemek için vergi teşvikleri teklif etmektedirler. (UNCTAD, 2000: 3).

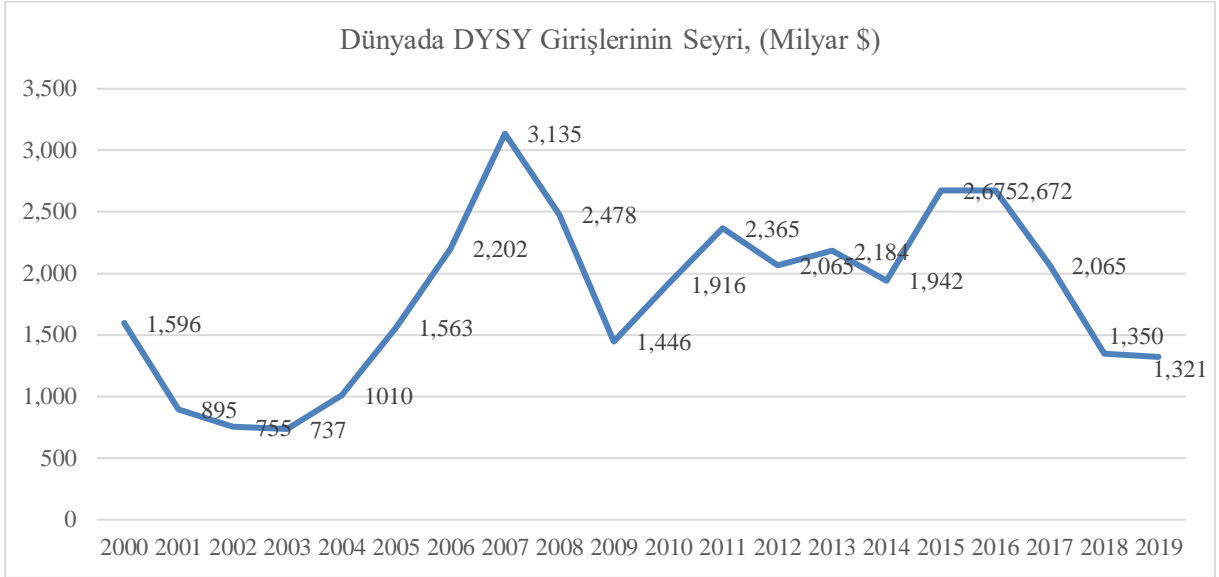
Doğrudan yabancı yatırımların küresel akışı 2017 yılında yüzde 23 oranında azalmıştır. Bu olumsuz eğilim, dünya genelinde politika yapanlar için, özellikle de sürdürülebilir endüstriyel kalkınma için uluslararası yatırımın vazgeçilmez olduğu bilinmektedir (UNCTAD, 2018). Gelişmekte olan birçok ülke için yabancı doğrudan sermaye yatırımları (DYSY), en büyük dış finansman kaynaklarından biri haline gelmiştir. 2016 yılında, yaklaşık 1.75 trilyon \$ 'lık küresel DYSY akışının yüzde 40'ından fazlası gelişmekte olan ülkelere yönlendirilmiş ve ihtiyaç duyulan özel sermayeyi sağlamıştır (World Bank, 2018: 1). Tablo 5'te AB ve Türkiye'de DYSY girişlerinin 2000 ile 2019 dönemi verileri verilmiştir;

Tablo 5: AB ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (2000-2019 Dönemi)

Ülke/Yıl	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2015	2017	2019
AB	8,76	2,96	6,14	10,04	3,71	3,85	2,69	2,91	1,39
Türkiye	0,36	0,55	2	3,26	1,18	1,43	1,43	1,30	1,12

Kaynak: World Bank (2020).

Tablo 5'e bakıldığında AB ve Türkiye'de DYSY girişlerinin 2000 yılından 2010 yılına kadar arttığı, 2010 yılında azalışa geçtiği ve 2019 yılına kadar genel olarak aşağı yönlü bir seyir izlediği görülmektedir. Bunun sebebi olarak, AB ve Türkiye'de artış azalışlar; küresel olarak yaşanan gelişmelere, serbestleşme politikalarına ve ekonomik dalgalanmalar ile krizlere bağlı olarak değişebilmektedir. Grafik 1'de Dünya'da DYSY girişleri verilmiştir.

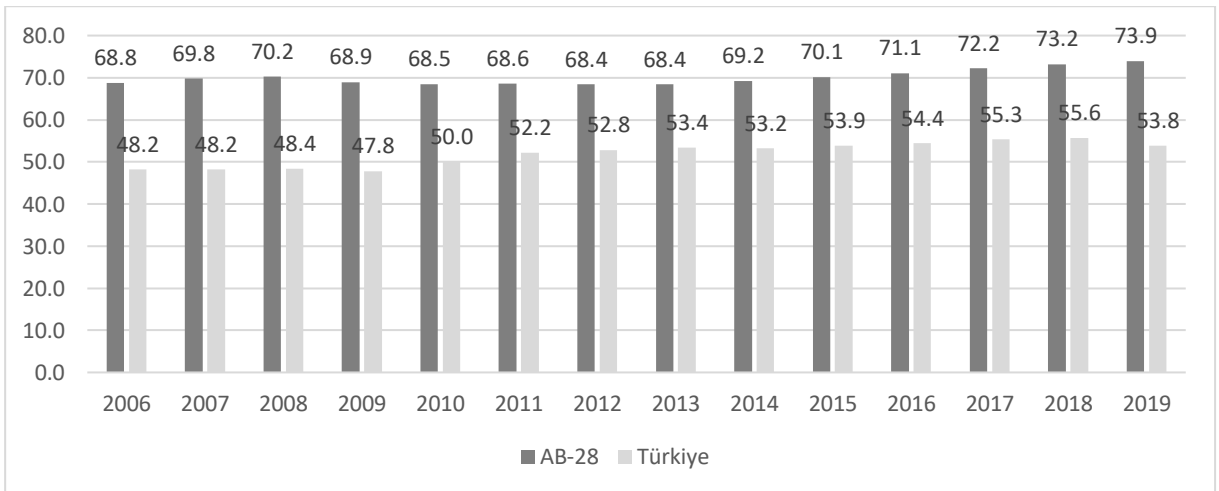

Grafik 1: Dünyada DYSY Girişlerinin Seyri (Milyar \$, 2000-2019 Dönemi)

Kaynak: World Bank (2020).

Grafiğe bakıldığında DYSY girişlerinin 2000-2019 yılları arasında inişli-çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak, küresel gelişmeler neticesinde ülkelerin ekonomilerinde görülen değişimler gösterilebilir. 2007 yılı sonrası (o dönem yaşanan küresel kriz sebebiyle) keskin bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye girişleri özellikle yatırım kapasitesinin genişletilmesi ya da yeni yatırım sahalarının açılarak istihdama katkı sağlaması yönünden önemlidir. Küresel kriz etkisiyle dönem dönem sermaye birikimi zor zamanlar geçirse de toparlanması çok uzun zaman almamaktadır özellikle J. Schumpeter'in "yaratıcı yıkım"² olarak ifade ettiği gibi sermaye birikimi hemen yeniden yapılanma sürecine girebilmektedir (Diamond, 2006: 122). Sermaye birikimi ve yatırımların seyri istikrarlı şekilde artış trendine sahipse, istihdam olanakları da bu durumdan elbette etkilenmektedir. İstihdam seyri AB ve Türkiye açısından karşılaştırmalı olarak ele alındığında, istihdam politikalarının etkinliği hakkında da fikir üretilebilir. Bu amaçla Grafik 2'de AB ve Türkiye'de 2006-2019 döneminde istihdamın seyri verilmiştir

Grafik 2: 2006-2019 Döneminde AB ve Türkiye'de İstihdamın Seyri (Nüfusun %'si, 20-64 Yaş)

² Yaratıcı yıkım; iktisadi yapıda endüstriyel mutasyon süreci içinde sürekli olarak eski olanı yok eden, hiç durmadan yenisini yaratan bir süreç olarak ifade edilmektedir.

Kaynak: Eurostat (2020b).

AB ve Türkiye açısından istihdam verilerinin 2006 yılından 2019 yılına kadar inişli-çıkışlı bir grafik izlese de arttığı görülmektedir. Bunda istihdama yönelik oluşturulan politikaların ve teşviklerin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'nin istihdam verileri AB verilerinden düşük olmakla birlikte, genel itibariyle artış yönünde seyrettiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak son dönemde uygulanan teşvik ve istihdam politikaları gösterilebilir. 20 ile 64 yaşları arasındaki insanlar için AB istihdam oranı, AB'de 2005 yılından bugüne kadar kaydedilen en yüksek oran olan 2019'da %73,1 olarak gerçekleşmiştir (Eurostat, 2020b). TÜİK 2017 verilerine göre ise, Türkiye'de 15 ile 64 yaşları arasındaki insanların istihdam oranı %51,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019). Grafik 2'den görüldüğü üzere 2006-2019 yılları arasında istihdam oranları inişli-çıkışlı bir seyir izlese de, genel olarak 2006 yılına göre her ikisinde de 2019 yılında istihdam oranlarının arttığı görülmektedir. Burada teşvik politikalarına paralel olarak yürütülen istihdam tedbirlerinin etkili olduğu söylenebilir. Türkiye'nin verilerinin AB ortalamasının altında olmasına rağmen artış göstermesinin nedenleri olarak AB'ne uyum paketleri ile istihdama yönelik olarak uygulanan politikalar gösterilebilir.

Genel itibariyle AB ve Türkiye'de yatırımlar ve istihdam verileri kıyaslandığında, AB'nin verilerini Türkiye'den daha yüksek gerçekleştirmektedir. Bunun nedeni olarak gelişmişlik farkı gösterilebilir. Diğer yandan yatırımların ve böylece istihdamın arttırılmasına yönelik olan teşviklerin farklılığından da kaynaklanabilir. Bu farklılıklar içinde, AB'de teşvikler genelde nakit, hibe iken Türkiye'de vergisel teşvikler ağırlıktadır. Türkiye'de genel nitelikli teşvikler ön planda iken AB'de bölgesel teşvikler ağırlıktadır. Son olarak ise Türkiye'de teşvikler yatırım öncesi verilirken, AB'de teşviklerin üretim aşamasında kullanılması tercih edilmektedir (Giray, 2012: 185-186).

AB'nde istihdama yönelik politikalar, AB İşleyişi Hakkındaki Antlaşma'da istihdam ile sosyal işler alanları ile ilgili hükümlere dayanılarak, üye devletlerde asgari standartları yakalamak için direktif, tüzük ve karar kabul edilmiştir. Ayrıca katı yasalara ek olarak yumuşak düzenlemeler ile koordinasyon sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu düzenlemeler şu şekildedir (European Parliament (2020);

- Avrupa Gençlik Garantisi oluşturma
- Avrupa Çıracılık Birliği
- Stajlar için Kalite Çerçevesi
- Doğal afetler durumunda Avrupa Dayanışma Birliği
- Avrupa için Yeni Beceri Gündemi, şeklindedir.

Tüm bu düzenlemeler dikkate alınarak Tablo 6'de Avrupa Birliği ile Türkiye'de istihdama yönelik politikalar karşılaştırıldığında, büyük ölçüde benzerlik arz etse de halen Türkiye'de uygulama alanlarının olmadığı düzenlemeler mevcuttur.

Tablo 6: AB Ülkeleri ve Türkiye'de İstihdam Politikalarının Karşılaştırılması

Avrupa Birliği	Türkiye
Kadınlar ve erkekler için eşit fırsatlar ve muamele (2003 yılında bu madde Nice Antlaşması ile teşvik tedbirlerinin kabul edilmesine izin verecek şekilde değiştirildi).	Kadın istihdam teşviki (5763 sayılı Kanun - 15.05.2008)
Cinsiyet, ırk, din, yaş, engellilik ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa karşı koruma (2003 yılında bu madde Nice Antlaşması ile teşvik tedbirlerinin kabul edilmesine izin verecek şekilde değiştirildi).	Engelli istihdamı teşviki (5763 sayılı Kanun - 15.05.2008)

Gençlerin istihdamı, çalışanları bilgilendirme ve onlara danışmanlık yapma	Genç istihdam teşviki (5763 sayılı Kanun - 15.05.2008) Genç girişimci teşviki İşbaşı eğitimi programı
Eğitim, mesleki eğitim	Eğitim, mesleki eğitim, işbaşı eğitimi programı
Kendi işini kurma yardımı (Almanya, Fransa, İngiltere, İrlanda, İspanya yaygın olarak kullanılmaktadır.)	Engelli ve Eski Hükümlülere Yönelik Kendi İşini Kurma Hibe Desteği (İş-Kur)
İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesi	4587 sayılı kanunla firmalara esnek düzenlemelerin getirilmesi. Kısa çalışma ödeneği ve part-time işler yasal zemine oturtulması.
İş aramada danışmanlık hizmetlerinin kullanılması (İngiltere, İrlanda ve Hollanda’da yaygın olarak kullanılmaktadır.)	İŞ-KUR bünyesinde iş ve meslek danışmanlığı
İnsanların çalışmaya teşvik edilmesi ile işsizliğin cazibesinin düşürülmesi	Türkiye’de AB ülkelerindekinden farklı olarak uzun süreli işsizlerin istihdamına yönelik özel istihdam politikaları oluşturulmamıştır
İşsizleri sosyal amaçlı aktivitelerde çalıştırmak (Özgüven sağlanması açısından. Danimarka, İngiltere ve İsveç yaygın olarak kullanılmaktadır.)	“Toplum Yararına Çalışma Projesi” 2003’te hayata geçerek, öncelikle de özelleştirme ve ekonomik reform programları sebebiyle işlerinden çıkarılanlara, kültürel mirasın, çevrenin ve kamusal alt yapının korunması, sosyal yardımlaşma gibi alanlarda en fazla 6 ay süreyle geçici iş imkanı sağlanmaktadır.
İşçilerin serbest dolaşımı, eşit muamele, sosyal yardımlara erişim.	Üyelik söz konusu olması durumunda AB Ortaklık Hukuku normlarına göre, bu hususun değerlendirilmesi ve bu hakkın Türk işçilere de sağlanması gereklidir.

Kaynak: Duruel (2011), European Parliament (2020), Ay (2012), ÇSGB, (2004), İŞ-KUR (2019), Koç ve Şahin (2020).

Tabloda yer alan AB ve Türkiye’deki istihdam politikaları değerlendirildiğinde, AB’nde işsizlikle mücadeleye yönelik olarak istihdam politikalarının hem yasal zemin hem de uygulama anlamında daha geniş bir perspektifte gerçekleştiği görülmektedir. Diğer yandan Türkiye’de AB uyum sürecinde uygulanan politikalar ile son dönemdeki yapısal reformlar ve istihdama yönelik oluşturulan stratejiler ile istihdama yönelik politikalarda iyileşmenin sağlandığı ifade edilebilir.

SONUÇ

Ülkeler çeşitli ekonomik amaçları gerçekleştirmek için teşvikleri kullanmaktadırlar. Teşvikler yoluyla yatırımların artırılması ve bunun sonucunda da üretim ve istihdam da artışların yaşanması hedeflenmektedir. Diğer bir ifadeyle teşviklerin amaçlarından birisi de istihdam hacminin artırılmasıdır.

Mali teşvikler yoluyla yatırım hacminin artırılmasının yanı sıra yatırımların bölgeler arasında eşit dağıtılmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle teşvikler yoluyla bölgesel dengesizlikler giderilmek istenmektedir. Yatırımların bu bölgelere kanalize edilmesi ile birlikte bölgesel üretim hacmi ve istihdam oranları da etkilenmektedir. Bununla birlikte ülkelerde oluşturulan istihdam politikaları ile devlet tarafından çeşitli yardım ve destekler sunulmaktadır.

Devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler sonucunda, liberal politikaların hakimiyet kazanması ile birlikte kamu ekonomisi yerine serbest piyasa ekonomisi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Düzenleme ve denetleme fonksiyonları sonucunda devlet denetleme, caydırma ve destekleme politikalarını sürdürmüştür. Devletin destekleme politikasının büyük bölümünü ise teşvikler oluşturmaktadır.

Bu çalışmada istihdam teşvik politikalarının etkinliği Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye verileri karşılaştırılarak tartışılmıştır. Çalışma genelinden hareketle, Avrupa Birliği'nin yatırımlar ve istihdam verilerinin Türkiye verilerinin üstünde olduğu belirlenmiştir. Bunun nedenleri arasında, gelişmişlik farkları, uygulanan teşvik politika farklılıkları gibi çeşitli değişkenler gösterilebilir. Diğer yandan Türkiye'de uygulanan sistemli teşvik politikaları sonucunda yatırımların arttığı ve bunun da istihdam üzerinde etkili olarak istihdam oranında artışlar sağladığı ifade edilebilir. Çalışma sonucundan hareketle, ülkelerin istihdam politikalarını belirlerken, yatırımları ve dolayısıyla üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olan teşvik politikalarına önem vermeleri gerektiği önerilebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin işsizlikle mücadelede, aktif emek piyasası önlemleri içerisindeki önlemleri özellikle dikkate alarak, "en iyi ülke uygulamaları" nı gözden geçirmesi önerilmektedir. Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olduğu düşünüldüğünde özellikle gençlere yönelik aktif politikalara önem verilmelidir. Özellikle genç işsizlerin mesleki eğitim programlarıyla becerilerinin artırılmasına odaklanılarak, deneyim ve tecrübelerin güçlendirilmesi, iş arama danışmanlığının sağlanması önem arz etmektedir. Tüm bunlara ilave olarak istihdamın artırılması açısından AB örneklerinden yola çıkarak teşvik unsurları çeşitlendirilebilir, yeni bir iş kurulmasını veya mevcut işyerinin kapasitenin geliştirmesi için ilave istihdam yaratılmasını desteklemek amacıyla girişimcilere verilen destekler, son 10 yılda ciddi ölçüde artsa da bu konuda yapılan düzenlemelerin yerindeliği ve yeterliliği tartışılarak çeşitlendirilmelidir.

Kaynakça

- Akdeve, E. ve Karagöl, E. T. (2013). "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 329-350.
- Altay, A. ve Karabulut, Ş. (2017). "Türkiye'de mali teşvik sistemi ve yatırımlara sağlanan mali teşviklerin değerlendirilmesi", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 189-202.
- Altuntaş, H. T. (2016). *Girişimcilik destek programlarının aktif istihdam politikası üzerindeki etkinliği: KOSGEB yeni girişimcilik programı örneği ve TR21 analizi*. Namık Kemal Üniversitesi. Çalışma İktisadi Anabilim Dalı. YL Tezi.
- Ay, S. (2012). "Türkiye'de işsizliğin nedenleri: istihdam politikaları üzerine bir değerlendirme", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 321-341.
- Bahtiyar, E. (2019). Dünya'da ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Mali Teşvik Sistemine Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, Editörler: M. Taytak ve M. Ü. Şaşmaz. Bursa: Ekin.
- Blomström, M. (2002). "The economics of international investment incentives. ECLAG. Economic Commission for Latin America and the Caribbean". *World Bank. Seminar on Globalization*, Santiago, Chile.
- Bondonio, D., ve Greenbaum, R. T. (2006). "Do business investment incentives promote employment in declining areas? Evidence from EU Objective-2 regions", *European Urban and Regional Studies*, 13(3), 225-244.
- Bredgaard, T. (2015). "Evaluating What Works for Whom in Active Labour Market Policies", *European Journal of Social Security*, 17 (4), 436-452.
- Cam, E. & Atan, M. (2018). "Türkiye'de İl Bazında İstihdam Politikalarının Etkinliği". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 102-123.
- Candan, G. T. ve Yurdadoğ, V. (2017). "Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 150-173.
- Cedidlová, M. (2013). "The effectiveness of investment incentives in certain foreign companies operating in the Czech Republic", *Journal of Competitiveness*, Vol. 5, Issue 1, 108-120.
- Clark, W. S. (2000). "Tax incentives for foreign direct investment: empirical evidence on effects and alternative policy options", *Canadian Tax Journal/Revue Fiscale Canadienne*, 48, 1139-1180.
- Copeland, P., & ter Haar, B. (2011). "The (in) effectiveness of the European Employment Strategy". Twelfth Biennial EUSA Conference. Boston. 3-5 March.
- Çiftçi, H. & Koç, M. (2013). "İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 19-41.
- ÇSGB. (2004). *Türkiye'de İşsizliğin Önlenmesi ve İstihdamın Arttırılması*, M. Cem Toker (ed), Yayın no: 117, Ankara.
- Daly, M. (2012), "Paradigms in EU Social Policy: A Critical Account of Europe 2020", *Transfer: European Review of Labour and Research*, 18 (3): 273-284.

- Diamond A. M. (2006), Schumpeter's Creative Destruction: A Review of the Evidence, *Economics Faculty Publications* 27, 120-146.
- Duruel, M. (2011). "Avrupa Birliği'nde Uzun Dönemli İşsizliğe Karşı Uygulanan İstihdam Politikaları", *Journal of Social Policy Conferences*, 0(53), 375-421.
- Erdoğan, E. ve Ataklı, R. (2012). "Investment incentives and FDI in Turkey: the incentives package after the 2008 global crisis", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1183-1192.
- Eser, B. Y. ve Terzi, H. (2008). "Türkiye'de işsizlik sorunu ve Avrupa istihdam stratejisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30), 229-250.
- European Commission (2018a). Tax Policies in the European Union. 2018 Survey. Taxation and Customs Union. European Union. https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_survey_2018.pdf, 28.04.2018.
- European Commission (2018b). *Taxation Trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway*. 2018 Edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.
- European Commission (2019). *Joint Employment Report 2019*. As adopted by the EPSCO Council on 15 March 2019. Brussels. Belgium.
- European Parliament (2020). Employment policy. Fact Sheets on the European Union. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/54/employment-policy>, 21.09.2020.
- Eurostat (2020a). Investment share of GDP by institutional sectors. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_11/default/table?lang=en, 13.09.2020.
- Eurostat (2020b). Employment statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics, 28.04.2019.
- Eurostat (2020c). Unemployment By Sex And Age – Annual Data [une_rt_a], <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Erişim: 13.09.2020.
- Fay, R. G. (1996). *Enhancing the effectiveness of active labour market policies: Evidence from programme evaluations in OECD countries*. OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers No. 18.
- Gençler, A. (2011). "Avrupa Birliği'nde Krizin İşsizliğe Etkisi ve İstihdam teşvikleri", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 1-25.
- Giray, F. (2016). *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*. Yenilenmiş 3. Baskı. Bursa: Ekin
- Gonzalez Carreras, F. J., Kirchner Sala, L., & Speckesser, S. (2015). *The effectiveness of policies to combat youth unemployment*. STYLE Working Papers, WP3. 2.
- Guzmán, G. (2014). "How effective are active employment policies to reduce unemployment in EU countries?". *Atlantic Review of Economics*, 2, 1-15.
- Gül, T. G. (2014). "Türkiye İçin İstihdamın Belirleyicileri: İbbs-2 Bölge Düzeyi, Mekânsal Analiz Uygulaması". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 105-135.

- Hazman, G. G. ve Kaya, P. B. (2018). "Bölgesel Teşvik Uygulamaları ile İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar İli Örneğinde Regresyon Analizi ile Değerlendirilmesi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 42-57.
- İŞKUR (2019). Tarihçe. <https://www.iskur.gov.tr/>, 22.09.2020.
- James, S. (2009). *Tax and Non-Tax Incentives and Investments: evidence and Policy Implications*. Washington, D.C.: IFC.
- Johnson, L., Toledano, P., Strauss, I., ve James, S. (2013). *Investment incentives: the good, the bad and the ugly*. In Eighth Columbia International Investment Conference Draft Paper, Columbia University, November.
- Joumard, I. (2001). *Tax Systems In European Union Countries*. Economics Department Working Papers, No. 301. OECD.
- Kafkas, E. T. (2014). *Avrupa Birliği İşsizlikle Mücadele Stratejisi Işığında Türkiye için İşsizlik Sorununda Yeni Bir Paradigma: Çalışma Kredisi*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Karakurt, A. (2010). "Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(02), 143-163.
- Kluge, J. (2006). *The effectiveness of European active labour market policy*. IZA DP, No: 2018.
- Koç, N. ve Şahin, M. (2020). "Türkiye'de İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Teşvik Politikalarının İncelenmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1294-1313.
- Mbah, S. A., & Agu, O. C. (2013). "The Effectiveness of Government Employment Policies in Nigeria". *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 12(3), 65-71.
- McKenzie, D. (2017). *How Effective Are Active Labor Market Policies in Developing Countries? A Critical Review of Recent Evidence*, Policy Research Working Paper 8011, 1-32.
- OECD Stat (2020). Statutory Corporate Income Tax Rate. https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=Table_II1#, 13.09.2020.
- Önder, H. & Özçelik Ö. (2011). *Türkiye'de İstihdam Politikalarının Etkinliği: Türkiye'de Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği Ampirik Bir Uygulama*. İstanbul. İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları. Prof. Dr. M. Orhan Dikmen Araştırma Ödülü 2011/1.
- Öz, E., ve Buyrukoğlu, S. (2018). "Investment Incentives in the European Union and Selected World Countries", *Sosyoekonomi*, 26(37), 147-170.
- Özbek, A. (2017). "Devlet Teşvikleri ve Hazır Giyim İşletmeleri Üzerine Bir Çalışma" *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Özen, Ş. O. (2015). "Türkiye'nin İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi'ne Uyumu", *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi*, 3(1), 78-105.
- Puhani, P. a. & Steiner, V. (1997). "The effectiveness and efficiency of active labour market policies in Poland". *Empirica*, 24(3), 209-231.
- Shah, A. (2006). Fiscal Incentives for Investment and Innovation. <https://ssrn.com/abstract=896144>, 28.04.2019.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Yatırımların GSYH ve MYB İçindeki Payı. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

- <http://www.sbb.gov.tr/yatirimlar/yatirimlarin-gsyh-ve-myb-icindeki-payi/>, 13.09.2020.
- Şahin, H. ve Tutar, F. K. (2017). “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Kadın İstihdamının Analizi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 40-57.
- Taghizadeh, R., & Özşuca, Ş. T. (2015). “Avrupa Birliği'nde Aktif İstihdam Politikaları Etkinliği: Bir Meta-Analiz Değerlendirmesi”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 33-43. 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı.
- Taş, H. ve Bilen, M. (2014). “Avrupa Birliği ve Türkiye’de genç işsizliği sorunu ve çözüm önerileri”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 50-69.
- Taş, S. ve Bozkaya, G. (2012). “Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye’de uygulanan istihdam politikaları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 151-176.
- Topçuoğlu, Ö., & Efeoğlu, R. (2018). “İstihdam Politikalarının Etkinliği: TR71 Alt Bölgesi Bazında Bir Uygulama”. In ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) (No. 5).
- Tuomi, K. (2012). *Review of investment incentives: Best practice in attracting investment*. London: The International Growth Centre, IGC International Growth Centre Working Paper (June).
- TÜİK (2019) İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, 28.04.2019.
- ÜİS (2017). *Ulusal İstihdam Stratejisi 2014 – 2023*. Eylem Planları 2017-2019. T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Ulusal İstihdam Stratejisi. Ekim 2017.
- UNCTAD (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment. A Global Survey*. United Nations Conference on Trade and Development. Geneva. ASIT Advisory Studies. No. 16. https://unctad.org/en/Docs/iteipcmisc3_en.pdf, Erişim: 28.04.2019.
- UNCTAD (2004). *Incentives*. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements. United Nations Conference On Trade and Development. United Nations. New York and Geneva. https://unctad.org/en/Docs/iteiit20035_en.pdf, Erişim: 28.04.2019.
- UNCTAD (2018). *World Investment Report 2018, Investment and New Industrial Policies*. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf, Erişim: 28.04.2019.
- Valadkhani, A. (2003). *The causes of unemployment in Iran: an empirical investigation*, <https://ro.uow.edu.au/commpapers/390/>, Erişim: 26.03.2021
- Vooren, M., Haelermans, C., Groot, W., & Maassen van den Brink, H. (2018). “The effectiveness of active labor market policies: a meta-analysis.” *Journal of Economic Surveys*, 33(1), 125-149.
- World Bank (2020). *Foreign direct investment*. World Bank Data. <https://databank.worldbank.org/data>, 13.09.2020.
- World Bank, (2018). *Global Investment Competitiveness Report 2017/2018*, World Bank Group: Washington. <http://documents.worldbank.org/curated/en/169531510741671962>, 28.04.2019.

- Yavan, N. (2011). *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*. Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları. Yayın No: 27.
- Yılmaz, E. (2016), Türkiye’de Son Dönemde Uygulamaya Konan Teşvik Sistemlerinin Temel Özellikleri, Merkezin Güncesi, Türkiye Cumhuriyeti MerkezBankası, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/turkiyede+uygulamaya+konan+tesvik+sistemleri>, 29.03.2019.
- 2009/15199 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (2009). Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar. Resmi Gazete Yayın Tarihi: 16.07.2009, 27290 Sayılı Resmi Gazete.
- 2012/3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (2012). Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar. Resmi Gazete Yayın Tarihi: 19.06.2012, 28328 Sayılı Resmi Gazete.
- 2016/9495 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (2016). Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar. Resmi Gazete Yayın Tarihi: 26.02.2016, 29900 Sayılı Resmî Gazete.
- 2016/9596 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. (2016). Cazibe Merkezleri Programının Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar. Resmi Gazete Yayın Tarihi: 11.01.2017, 29945 Sayılı Resmî Gazete.
- 2020/31220 Sayılı Resmi Gazete’de Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.
- 2020/31322 Sayılı Resmi Gazete. Resmi Gazete Tarihi: 02.12.2020, Sayı: 31322

18. Yüzyılda İngiltere’de Vergileme Kaynaklarının Tarihsel Gelişimi

Historical Development of Taxation Sources in England in the 18th Century

Serdar ÇİÇEK

Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, serdarcicek@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4085-7474

Hüseyin Güçlü ÇİÇEK

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, huseyincicek@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2883-9468

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Geliş: 26 Şubat 2021
Düzeltilme Geliş: 29 Mart 2021
Kabul: 5 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler:
18. Yüzyıl, İngiltere, Vergi, Maliye Tarihi

© 2021 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Tarih boyunca verginin konusu, üretim yöntemlerinin değişmesiyle, toplumların tükettiği mal ve hizmetler ile kullandığı araçların çeşitlenmesiyle birlikte büyük bir evrim geçirmiştir. Bu çalışmada, mali gelişmelerin odağında bulunan İngiltere vergi tarihinin 1700’lü yılları ele alınarak, vergi konusu olan mallar, eşyalar, gelir ve malvarlığı unsurları değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen temel bulgu, devletler için vazgeçilmez nitelikte olan vergilerin, toplumsal hayattan ve bireylerin yaşantısından ayrı düşünülemeyeceğidir. Sürdürülebilir güçlü bir iktisadi kaynağa dayalı ve toplumsal hayata uyum sağlayabilen bazı vergiler günümüzde hala uygulanabilmektedir. Buna karşılık diğer bazı vergilerin toplum tarafından benimsenmediği, itirazlara maruz kaldığı, kaçınma sebebiyle kaynağının aşındığı ve sonunda tarihteki yerini aldığı anlaşılmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 26 February 2021
Received in revised form: 29 March 2021
Accepted: 5 April 2021

Keywords:
The 18th Century, England, Tax, Fiscal History

© 2021 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Throughout history, the subject of taxation has evolved considerably, with the change in the mode of production, the goods and services consumed by the societies, and the diversification of the means that it uses. In this study, 1700s of the UK tax history, which is the focus of the financial developments, was examined and the items of wealth, goods, income and assets subject to tax were evaluated. The main finding is that taxes, which are indispensable for the states, cannot be considered apart from the social order and the life of individuals. Some taxes that are based on a sustainable strong economic resource and can adapt to social life can still be applied today. On the other hand, it is understood that some other taxes were not adopted by the society, were subject to objections, were eroded due to avoidance, and eventually took their place in history.

Giriş

Devletin varlığının ve egemenliğinin asli unsurlarından biri vergilerdir. Mükellefi, konusu, miktarı ve bileşimleri (üretim veya tüketim, doğrudan veya dolaylı) değişmekle birlikte devletler, çok büyük ölçüde vergi gelirleri ile hayatını sürdürmektedir. Vergilerin en önemli unsurunun vergi konusu olduğu, mükellefin ve diğer şekli hususların konu çerçevesinde şekillendiği söylenebilir.

Devletler vergi politikalarını belirlerken ve uygularken bir taraftan kamusal ihtiyaçların giderilmesi için yeterli düzeyde ve sürdürülebilir vergileme kaynakları belirlemeli, diğer taraftan vergilendirmenin getireceği toplumsal tepkilerden, ekonomik bozulmalardan ve saptırıcı etkilerden mümkün olduğunca kaçınabilmelidir. Eski Mısır ve Babil uygarlıklarından bugüne kadar tarih boyunca birçok kaynaktan vergi alınmıştır (Pirie, 2011: 114). İnsanlara, topraklara, mülklere, ithalata ve ihracata, seyahat ve taşımacılık işlemlerine kadar birçok kaynağın üzerine vergi konulmuştur. Bu vergiler zorunlu mal ve hizmetler üzerine olduğu gibi lüks mal ve hizmetler üzerine de konulmuştur (Pirie, 2011: 114).

Akadlar'da sermaye ve üretim (Gökbunar ve Uğur, 2016: 6-7), Mısır'da pişirme yağı, İngiltere'de pencereler, Amerikan kolonilerinde pekmez (şeker kamışı) ve birçok ülkede bazı içecekler ve tütün mamulleri vergi konusu olmuştur. Günümüz modern devletlerinde vergiler, gelir vergisi, satış vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, kurumlar vergisi, sermaye kazançları vergisi, miras vergisi gibi isimler altında kategorize edilmiş iken tarihte insanların kazandığı, harcadığı, tasarruf ettiği ne varsa daha ziyade mal ve hizmetler bağlamında vergilendirilmiştir (Pirie, 2011: 114).

Toplumun beğenileri, üretim, tüketim veya tasarruf kararları, dini inançları, gelenek ve görenekleri, dönemin sosyo-ekonomik koşulları vergi konularının belirlenmesinde etkili olmuştur. Vergiye konu olan şeyler aynı zamanda o dönemin bir refah unsuru veya toplumun değer biçtiği nesnelere olmuştur. Vergileme kaynaklarının belirlenmesi süreci ise her toplumda aynı zaman diliminde gerçekleşmemiştir. Toplumlar ulaşım, haberleşme ve teknoloji becerilerine göre birbirlerini belirli bir zaman sonra etkilemiştir. Diğer pek çok sosyo-ekonomik olguda olduğu gibi vergileme kaynakları konusunda da toplumlar birbirlerini taklit etmekten geri durmamışlardır¹.

Bu çalışmada, 1700'lü yıllarda İngiltere'de uygulanmış bazı vergiler ve bu vergilerin toplum hayatına yansımaları ele alınmıştır. Mali olayların ve gelişmelerin beşiği konumunda olması ve yeni vergi konularının belirlenmesindeki öncü rolü sebebiyle çalışmada, İngiltere'nin ele alındığı ifade edilebilir. Diğer taraftan İngiltere'de 1700'lü yılların seçilmesi hem o dönemde, hem de o dönemin öncesinde ve sonrasında yaşanan önemli askeri, siyasi gelişmelerin maliye alanına yansımalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle 18. yüzyılın sonlarında, İngiltere'de başbakan ve maliye bakanı olarak görev yapmış William Pitt² tarafından savaş harcamalarının finanse edilmesi için getirilen ve maliye tarihinde önemli yer edinmiş vergilerin hayata geçirilmesi, bu dönemin ele alınmasındaki temel faktörlerdir. İngiltere'nin bu dönemde mali anlamda zor durumda olduğu ve gelir artırmanın yollarına odaklandığı söylenebilir. Bu dönem, maliye tarihine geçen ilginç vergi örneklerinin yaşandığı önemli bir zaman dilimidir.

Çalışmada, 18. yüzyıl İngiltere'sinde kamu maliyesinin durumu ve o yıllarda uygulanmış bazı mülkiyet vergileri, mülkiyet vergilerine benzeyen vergiler ve tüketim vergileri incelenmiş³ ve

¹ Örneğin, Dowell'in (1888a: 275) çalışmasında, Fransa'nın araba (carriage), hizmetkâr (servant) ve atlar (horses) üzerindeki vergileri İngiltere'den kopyaladığı belirtilmektedir.

² William Pitt (the Younger), 1759'da İngiltere'de doğmuştur. 1782 yılında maliye bakanlığı, 1783-1801 ve 1804-1806 yılları arasında (Fransız devrimi ve Napolyon savaşları sırasında) başbakanlık yapmıştır. İngiltere'de başbakanlık kurumunun güçlendirilmesinde önemli katkıları bulunmuştur (Britannica Web). Reformcu bir başbakan olarak kabul edilen Pitt'in, dönemin iktisadi düşünürü Adam Smith'in fikirlerinden etkilendiği ve politikalarına yansımaya çalıştığı ifade edilmektedir (UK Parliament Website). Pitt aynı zamanda getirdiği yeni vergiler ile de adından söz ettirmiştir.

³ Çalışmada ele alınan vergilerin "mülkiyet vergileri", "mülkiyet vergilerine benzeyen vergiler" ve "tüketim vergileri" şeklinde sınıflandırılması, Dowell'in (1888a, 1888b) çalışmalarında yer alan sınıflandırma esas alınarak yapılmıştır.

bu vergilerin ekonomik etkileri ve toplum hayatında meydana getirdiği değişiklikler ele alınmıştır.

1. 18. Yüzyılda İngiltere’de Kamu Maliyesi ve Vergilere Toplu Bakış

Kamu harcamalarının ve buna bağlı olarak vergilerin ve devlet borçlarının artması konuları özellikle 1600’lü yılların sonlarından itibaren İngiltere’de ilgi çeken ve tartışmaların yaşandığı konular olmuştur. Özellikle tüketim malları üzerine genel bir harcama vergisi konulması tartışmalarının yanında lüks mallara konulacak vergiler de bu dönemde literatürde ele alınmıştır. Bu sebeplerle İngiltere’de onsekizinci yüzyıl ortalarına doğru geniş bir maliye literatürünün oluştuğu söylenebilir (Sur, 1949: 256). 16. ve 17. yüzyıllar ile birlikte düşünüldüğünde İngiltere’nin yeni vergiler getirilmesi hususunda bu dönemlerde büyük bir yaratıcılık sergilediği ifade edilmektedir (Roberts, 1996: 351,352).

17. yüzyılın sonlarında çeşitli vergilerden toplanan vergi hasılatı günümüz standartları ile karşılaştırılamayacak düzeyde küçük bir miktardı⁴. Ancak kamu harcamalarının ölçeğinin de günümüze göre çok daha küçük olduğunu ifade etmek gerekir. Parlamento tarafından belirlenen harcamalar sadece ordu, donanma, dar bir hükümet bürokrasisi ile krala, kraliyet mahkemesine ve saraya ilişkin harcamalardan oluşuyordu. Ancak 18. yüzyılda İngiltere’nin yaşadığı savaşlar dolayısıyla artan kamu harcamaları karşısında hükümetlerin, hem parlamento içinde hem de dışında muhalefete neden olabilecek vergiler koymak yerine borçlanmayı daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Ancak artan faiz ödemeleri zamanla kamu harcamalarının ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüştür (UK Parliament).

18. yüzyılda, parlamento tarafından tuz, mum, deri, bira, sabun ve nişasta gibi çeşitli emtialar üzerine vergi konulması kabul edilmiştir. Ayrıca, şarap, ipek, altın ve gümüş iplikler, gümüş tabak, atlar, hizmetkârlar ve şapkalar gibi dönemin “lüks” sayılabilecek malları üzerine de vergiler getirilmiştir. Maliye literatürüne geçen ilginç vergi örneklerinin belki de en çok yaşandığı dönem William Pitt’in başbakanlık yaptığı dönemlerdir. Yukarıda sayılanların dışında çok sayıda lüks sayılabilecek mal ve hizmet üzerine vergi getirilmiştir. Bu dönemde sağlanan ek vergi gelirleri ve mali reformlar sayesinde 1783 yılında 12,7 milyon sterlin olan yıllık hükümet geliri, 1792’de 18,6 milyon sterline çıkmıştır. Ancak İngiltere’nin 1793 yılında Fransa ile savaşa girmesi sonucu oluşan ordu ve donanma üzerindeki ekstra harcamalar, daha önce görülmemiş düzeyde borçlanma ve vergilendirme gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple İngiltere tarihinde ilk kez 1799 yılında Pitt tarafından bugünkü gelir vergisinin temeli atılmıştır. Gelir vergisi, savaş döneminde vatanseverlik şuuru ile birçok kişi tarafından kabul edilen bir vergi olmasına rağmen 1815 yılında Napolyon savaşı sona erdiğinde, diğer vergilerde de olduğu gibi gelir vergisine karşı tutumlar da değişmeye başlamış ve tepkiler yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak 18 Mart 1816’da gelir vergisi yürürlükten kaldırılmıştır. 1842 yılında ise Başbakan Robert Peel döneminde gelir vergisi geçici olarak yine uygulanmaya başlamış ve günümüze kadar devam eden bir vergi olmuştur (UK Parliament).

İstikrarlı ve güvenli bir vergi geliri akışı, temerrüt tehdidi olmadan ve yüksek faiz oranlarına maruz kalmadan, büyük çaplı borçlanmanın temelini oluşturur. İngiltere’de savaşların maliyeti yıllık vergi gelirlerini çok aştığı için bu dönemde hem ilave vergilere ihtiyaç duyulduğu, hem de borçlanmanın arttığı ifade edilebilir. Napolyon savaşlarının bitiminde, merkezi hükümetin brüt kamu harcamalarının yaklaşık yüzde 55’inin faiz ödemelerine gittiği gözlenmiştir (Daunton, 2012: 112).

Çalışmanın bundan sonraki kısmında İngiltere’de 1700’li yıllarda uygulanmış ve yeni getirilmiş olan vergiler, özellikle de günümüzde geçerliliğini kaybetmiş vergiler ele alınmıştır. Vergilerin konusu, mükellefi ve kapsamı ile ilgili yapılan değerlendirmelerin ardından, söz

⁴ 1688’den önce, İngiltere’de vergilerin, milli gelir içindeki ağırlığı yüzde 1,3 ila 4,4 aralığında yer almıştır. III. William’ın katkısı ve 1689-1697 yılları arasında Fransa ile yapılan savaşlar, harcama seviyesini milli gelirin yüzde 7,3’ü ila 9,5’i arasına getirmiştir. Kamu harcama düzeyi, Fransız devrim savaşlarının patlak vermesine kadar milli gelirin yüzde 8’i ila 10’u seviyesinde kalmıştır. 1790-1810 yılları arasında İngiltere’deki toplam devlet harcaması milli gelirin yüzde 12’sinden yüzde 23’üne yükselmiştir. İngiltere, 1815’e kadar Avrupa’da maliyenin en büyük paya sahip olduğu tek devlet konumunda olmuştur. Bu sebeple İngiltere için “mali devlet” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır (Daunton, 2012: 112).

konusu vergilerin ortaya çıkardığı toplumsal etkiler, ekonomik ve ticari hayata yansımaları ve bu vergilerden kaçınma eğilimleri incelenmiştir.

2. Mülkiyet Vergileri

Dowell'in (1888a) çalışmasında, mülkiyet vergileri temel olarak arazi vergisi ve gelir vergisi şeklinde belirtilmektedir. Bunların dışında kamudan alınan maaş, emekli maaşı ve diğer ödeneklerden yapılan kesintiler, veraset vergisi, bağış vergisi, açık artırma ile satılan mülklerden alınan vergiler, yangın veya deniz sigortası yapılmış mülklerden alınan vergiler bu kapsamda ifade edilebilir.

2.1. Arazi Vergisi

Arazi vergisi, 1692 yılında kişisel araziler, kamu daireleri ve arazileri için getirilmiştir. Vergi ilk olarak, kişisel vergi beyannameleri yoluyla hesaplanırken, 1697/1698 mali yılından itibaren, arazi vergisi komisyonları tarafından her bölge için sabit vergi değerleri oluşturulmuştur. Örneğin, kuzeyde bulunan dört bölge, birçok güney bölgesinden daha hafif vergilendirilmiştir (Pearsall, 2011: 16).

1690'lı yıllarda Hazine'ye yaklaşık iki milyon sterlin sağlayan vergi, toplam gelirin yaklaşık yüzde 35'ini oluşturmuştur. Ancak zaman geçtikçe vergi değerleri (kotalar) hiç yükselmediği gibi ve vergi oranının da sabitlenmesi sonucu, arazi vergisinin toplam gelir içindeki payı düzenli olarak düşüş göstermiştir. Bu pay, 1790'larda yüzde 17 iken, 1820'lerde yüzde 11 seviyesine düşmüştür. 1963 yılında ise yürürlükten kaldırılmıştır (Pearsall, 2011: 16,17).

2.2. Gelir Vergisi

Gelir vergisi ilk kez Fransa ile yaşanan Napolyon savaşlarının silah ve ekipman giderlerinin finansmanı için 1799 yılında William Pitt tarafından uygulamaya konulmuştur. Pitt, gelir vergisinin kabulünden önce günümüzdeki KDV'ye benzer bir harcama vergisi ve bunun dışında mülklere vergi getirilmesini planlamıştır. Ancak söz konusu vergi tekliflerinin reddedilmesi üzerine Büyük Britanya'nın tümünde (İrlanda hariç) ve geçici olarak uygulanacak olan gelir vergisi kabul edilmiştir. Pitt, ülke genelinde toplam vergilendirilebilir gelirin 100 milyon sterlin civarında olmasını tahmin etmiş ve %10 vergi oranının uygulanmasıyla 10 milyon sterlin gelir elde etmeyi öngörmüştür. Ancak toplanan vergi hasılatı, sadece 6 milyon sterlin düzeyinde kalmıştır (Carter, 2015).

Pitt tarafından getirilen gelir vergisi, Amiens barışında Henry Addington tarafından 1802 yılında kaldırılana kadar alınmaya devam etmiştir. Daha sonra 1803'te Fransa ile ilişkilerin tekrar gerilmesi üzerine H. Addington tarafından, mülkiyet gelirleri, mesleki gelirler ve ticari kazançlardan tekrar gelir vergisi alınmaya başlanmıştır. Ancak özellikle "gelir vergisi" ifadesi bilerek kullanılmamıştır. Söz konusu vergi de Waterloo Savaşı'ndan bir yıl sonra 1816 yılında kaldırılmıştır. Kalıcı olarak İngiliz gelir vergisi ilk defa 1842 yılında uygulamaya başlanmıştır (Taxfitness: 2017).

3. Mülkiyet Vergilerine Benzeyen Vergiler

Bu vergiler, bir mülkün veya bir servet unsurunun gerçek kapasitesini (değerini) vergilendirebilmek için devletin bazı dış belirtiler ve karnelerden yola çıkarak getirdiği vergiler şeklinde nitelendirilebilir. Mülkiyet vergilerine benzeyen vergiler, ev sahiplerinden veya orada oturanlardan alınan vergiler olabildiği gibi, zenginlik işareti olarak algılanabilecek mallardan alınan vergiler de olabilmektedir (Dowell, 1888a: 153).

3.1. Pencere Vergisi

Pencere vergisi ilk kez Kral III. William'ın hükümdarlığı döneminde 1696 yılında alınmaya başlanmıştır. Verginin getiriliş amacı temelde o dönemde gümüş sikkelerin kırılması ve parçalanmasından kaynaklanan gelir eksikliğini telafi etmek ve İngiltere'nin İrlanda ve Avrupa kıtasındaki çeşitli savaşlarının neden olduğu mali krizi azaltmak olmuştur. Pencere sayısının refah ölçüsü olduğuna inanıldığı için söz konusu verginin adil olduğu düşünülmüştür. Bir evin pencere sayısına göre, vergi miktarı artırımlı uygulanmıştır. Ancak

halk tarafından benimsenmeyen ve tepki gösterilen pencere vergisi yoluyla, aslında eve giren “ışık ve hava” üzerinden vergi alındığı ifade edilmiştir (The Regency Redingote, 2008).

Yasa ilk yürürlüğe girdiğinde, 10 pencereye kadar olan evler için 2 şilin, 10-20 arası pencereye sahip olan evlerde 4 şilin ve 20’den fazla pencereye sahip olan evler için ise 8 şilin olarak tahsil edilmiştir. Yoksullar ve kilise vergilerini ödeyemeyenler ise vergiden muaf tutulmuştur (Dowell, 1888a, 168). 1792 yılından itibaren ise yedi (daha sonra sekiz) pencereden daha az olan binalarda oturanlar vergiden muaf tutulmuştur. Her ne kadar 1792 yılında William Pitt, yedi pencereden daha az olan binalarda oturanları vergiden muaf tutsa da, Fransa ile yapılan savaşın getirdiği mali zorluklar 1797’de vergiyi üç katına çıkarmıştır (Reiman vd., 2013: 567). Vergi tutarları, 1747 ve 1808 yılları arasında altı kez artırılmış ve nihayet 1851 yılının Temmuz ayında vergi tamamen yürürlükten kaldırılmıştır (The Regency Redingote, 2008).

Pencere vergisinin getirilmesiyle birlikte, pencerelerin tuğlalarla kapatılması ve yeni evlerin birkaç pencereyle inşa edilmesi gibi vergiden kaçınma etkileri görülmüştür (Helicon, 2006: 719, Lansdown, 2006: 244). 1696 ve 1851 yılları arasında yürürlükte kalan pencere vergisinden kaçınmak için, bina sahiplerinin o dönemde pencereleri bloke ettiği, “kör” ya da “yalancı” pencere diye ifade edilen bir mimarinin uygulandığı ifade edilmektedir⁵(The Regency Redingote, 2008).

Günümüzde o dönemin evleri turistler tarafından büyük bir hayranlıkla ziyaret edilmektedir. 1700’lü yılların ikinci yarısında İskoçya’da uygulanan pencere vergisinin orada da aynı etkileri gösterdiği ifade edilmektedir. Varolan pencereler tuğla ve siva yoluyla kapatılmış ve yeni evler inşa edildiğinde ise az pencere bulunmasına dikkat edilmiştir. Öyle ki daha az maliyetli olması açısından pencereler siyaha boyanmıştır. Bu boyamalar pencere vergisinin sahibi William Pitt’e ithafen “Pitt’s Pictures” olarak bilinmekteydi (Pirie, 2011: 113).

Özellikle kentsel alanlarda, pencerelerin tuğlalarla örülmesi bu binalarda yaşayanların sağlıkları açısından da büyük tehdit oluşturmuş ve yeterli aydınlatma ve havalandırma olmadığı için insanlar, kolera, çiçek ve tifüs gibi hastalıklara karşı çok daha hassas hale gelmişlerdir. İnsanların sağlığı tehdit altına girmeye başladıkça vergiye karşı yükselen sesler de artmış ve yürürlükten kaldırılmıştır (Purely Shutters, 2014).

3.2. At Arabası Vergisi

Devlet harcamalarını finanse etmek için kaynak yaratmak adına kabul edildiği belirtilen at arabası vergisi; tekerlek sayısı, at sayısı, tekerlek boyutu, yaylanma türü ve benzeri ölçütlere bağlı olarak hesaplanan bir vergi olmuştur (Burnup, 1851). Söz konusu verginin getiriliş gayelerinden birisi olan “at arabalarının lüks kabul edilmesi” konusu bu dönemde eleştirilere maruz kalmıştır. Devlet harcamalarının yükünün dar gelirlilerin üzerine yıkıldığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Gingell vd., 1999: 125). Ya da at arabasından daha lüks sayılabilecek nitelikteki tabloların, heykellerin, eşyaların vergilendirilmeyerek at arabasının lüks kabul edilerek vergilendirilmesi eleştiri konusu olmuştur (Burnup, 1851).

At arabasının 2 ya da 4 tekerlekli olmasına göre vergi tutarı değiştiği, hatta daha fazla tekerlek varsa tekerlek başına vergi alındığı için söz konusu vergi “tekerlek vergisi” olarak da adlandırılmıştır (Dowell, 1888a: 197).

3.3. Erkek Hizmetkâr Vergisi

17. ve 18. yüzyılda Avrupa ülkelerinde uygulanan vergilerden birisi de evinde erkek hizmetkâr çalıştıranlardan alınan vergidir. İngiltere’de 1777 yılında ilk defa Lord North tarafından verilen teklife göre, hane veya mülklerde sadece belirli pozisyonlarda çalıştırılan erkek hizmetkârlar için vergi alınmaya başlanmıştır. Erkek hizmetkâr vergisi daha öncesinde Hollanda’da 20 yıldır uygulanan bir vergi iken, Fransa’da da 1759 yılında yürürlüğe girmemesine rağmen tartışılan bir vergi olmuştur (The Regency Redingote, 2012).

⁵ Kör pencereler, bir binanın cephesinde simetrik şekilde yerleştirilen pencere görünümlü mimari tarzlardır (The Regency Redingote, 2008).

İngiltere’de kabul edilen düzenlemeye göre, gerekliliği tartışmalı olan ve lüks sayılabilecek nitelikteki hizmetlerde çalıştırılanlar için söz konusu vergi yürürlüğe girmiştir. Baş uşak, uşak, vale, seyis, getir götürücü, bahçıvan, arabacı, bekçi, ahırbeyleri, av köpeklerini idare eden kişiler vergi kapsamına alınırken, tarım işçileri, gündelikçiler, barmenler vergiden muaf tutulmuştur (The Regency Redingote, 2012).

Erkek hizmetkârlar üzerine konulan vergiden 8 yıl sonra, 1785’te kadın hizmetkârlar üzerine de vergi konulmuştur. Kadın hizmetkârlar üzerine konulan vergi diğerlerinden daha düşük seviyede tutulmuştur (Saptari, 1999: 79-80). Erkek hizmetkârlar esas olarak aristokratlar ve üst sınıflardaki aileler tarafından istihdam edildiğinden söz konusu vergi istihdam edenler açısından sorun oluşturmamıştır. O dönemde erkek hizmetkârlar elit, sosyal anlamda güçlü ve varlıklı ailelerin, toplumdaki yerlerini gözler önüne sermek için bir imkân yaratmıştır. Buna karşılık bir kadın hizmetkârın çalıştırılması, on sekizinci yüzyılın sonlarında büyüyen orta sınıflar arasında daha yaygın bir durum arz etmiştir. Bu hizmetkârlar, öncelikle, sosyal statüyü güçlendirmek yerine evin kadını üzerindeki iş yükünü hafifletmek için işe alınmıştır. Kadın hizmetkârlar üzerinden alınan vergi miktar olarak daha düşük olmasına rağmen, orta sınıfta yer alan aileleri zorlamış ve işten çıkarmalara sebep olmuştur. İtiraz ve protestolar sonucu kadın hizmetkârlar üzerinden alınan vergi kısa bir süre sonra 1792’de kaldırılmıştır (The Regency Redingote, 2012).

3.4. At Vergisi

Atlar, 18. ve 19. yüzyıllarda lüks olarak kabul edilebilmekteydi. Hollanda’da at vergisi, önceleri sadece binek at sahiplerinden alınmakta iken, 1821-1822 tarihli vergi reformundan sonra kapsamı genişletilerek bütün at sahiplerinden alınmaya başlanmıştır. 1833 yılında kabul edilen kanun ile atlar 6 sınıfa ayrılarak vergilendirilmesinde farklı usuller belirlenmiştir. “Lüks atlar”, “subay ve memurların atları”, “nakliyecilerin ve postacıların atları”, “ticaret ve sanayide kullanılan atlar”, “at tacirlerinin atları” ve “köy atları” şeklinde yapılan sınıflandırma sonucunda her bir sınıfta yer alan atlar için farklı vergi oranları belirlenmiştir. Hatta lüks atlar ve köy atlarında artan oranlı tarife çerçevesinde at sayısı arttıkça vergi oranı da artmıştır (Sözeri, 1951: 73).

İngiltere’de 1853 yılında kabul edilen kanuna göre, binek atlarından ve arabacılıkta kullanılan atlardan vergi alınmıştır. Sınai üretim amacıyla atların kullanılması halinde vergi oranı yarıya düşürülmüştür (Sözeri, 1951: 73).

Fransa’da da atlar üzerinden vergi alınması fikri 1700’lü yıllarda Fransız iktisatçı ve siyaset adamı Mirabeau tarafından önerilmiştir. Tarımın ve tarıma dayalı ticaretin öneminin farkında olan Mirabeau, taşımacılıkta kullanılan atların bir zenginlik göstergesi olduğundan hareketle, değişken oranlı bir vergi teklifinde bulunmuştur. Teklifte çiftlik hayvanları için en düşük, taşımada kullanılan atlar için de en yüksek verginin alınması teklif edilmiştir (Blum, 2003: 49-50).

3.5. Saç Pudrası Vergisi

Saç pudrası modasının, Fransa’da gri tüyleri gizlemek için saçında kahverengi toz kullanmaya başlayan IV. Henry (1553-1610) ile başladığı ifade edilmektedir. Saçın yağlanmasını geciktiren bir özelliğe de sahip olan saç pudraları o dönemde popüler hale gelmiştir. IV. Henry’nin oğlu XIII. Louis’in (1601-1643) genç yaşta kellik sorunu yaşamaya başlaması ve bunu gizlemek için uzun saçlı bir peruk kullanması, peruğu da dönemin modası haline getirmiştir. Bu moda daha sonraları II. Charles (1630-85) döneminde İngiltere’ye de yayılmıştır. O dönemlerde en nadir ve en pahalı peruklar beyazdı ve insanlar mümkün olduğunca beyaz görünmelerini sağlamak için ya peruklarına beyaz bir pudra uygularlar ya da beyaz pudraları kendi saçlarında kullanırlardı⁶. Un veya yüksek oranda rafine edilmiş nişastadan yapılan en iyi saç pudrasında, en popüler renk beyaz olmasına rağmen, kahverengi, gri, turuncu, pembe, kırmızı, mavi ve menekşe gibi diğer renkler de kullanılmıştır (Knowles, 2016).

⁶ Pudra uygulanacak kişi bir koruyucu önlük ile kaplanırken, pudra bir körük yardımıyla uygulanmaktaydı. Pudranın gözlerine girmesini önlemek için yüzlerini koni şeklinde bir aparatla örtmüşlerdir (Knowles, 2016).

William Pitt, 1786 yılında saç pudrasına satış vergisi getirmiştir. Modanın peşinde koşanlar için modanın vergilendirilmesi fikri akıllıca bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Satış vergisi şeklindeki bu yükümlülük, sadece saç pudrası üzerine değil, koku, parfüm, pomat, diş macunu ve saçlarda kullanılan başka ürünlere de getirilmiştir (Knowles, 2016).

Pitt, 1795 yılında, saç pudrası üzerine yeni bir vergi daha getirmiştir. Saç pudrası kullanmak isteyenler, belli bir bedel karşılığında yıllık sertifika almak zorunda bırakılmıştır. Kraliyet ailesi ve hizmetkârları, yıllık geliri 100 sterlinin altında olan din adamları ve savunma güçlerinin üyeleri vergiden muaf tutulmuştur. Zamanla İngiltere’de saç stili modasının değiştiği, doğal saçlara dönüşün yaygınlaştığı ve peruk takmanın giderek azaldığı görülmüştür. Saç pudrası vergisinin de bu eğilimi hızlandırdığı ifade edilmektedir. 1855 yılında sadece 997 kişinin yıllık saç pudrası vergisi ödediği belirtilmektedir. Söz konusu vergi 1869’da kaldırılmıştır (Taxfitness, 2018a).

3.6. Köpek Vergisi

Köpek vergisi⁷ 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin bazılarında merkezi düzeyde bazılarında da yerel vergi şeklinde uygulanmıştır. O dönem, Alman eyaletlerinin bazılarında (Prusya, Bavyera, Saksonya) yerel bir vergi (resim) şeklinde uygulanmışken, bazılarında da (Württemberg, Baden) elde edilen gelir devlet ve yerel eyaletler arasında paylaştırılmıştır. İngiltere ve Fransa’da ise yerel düzeyde vergileme söz konusu olmuştur (Sözeri, 1951: 73).

İngiltere’de 1796 yılında devletin gelir ihtiyacı ve diğer sosyal ve ekonomik sorunlar gerekçe gösterilerek söz konusu vergi kabul edilmiştir⁸. Köpek vergisi ile ilgili kanunun meclis görüşmeleri sırasında yaşanan tartışmalar neticesinde lüks kabul edilemeyecek olan ve yoksul kesimin kendi ihtiyaçları doğrultusunda faydalandığı evcil köpekler vergi kapsamı dışına çıkarılmıştır. 18. yüzyıl boyunca diğer hiçbir vergide olmadığı kadar (vergiye taraftar olanlar ile insan hayatındaki yeri ve önemi sebebiyle karşısında duranlar arasında) büyük tartışmalar yaşanmıştır. Köpek vergisini savunanların temel argümanları, bir kesim için avcılığın engellenmesi amacıyla köpeklerin sayısının azaltılması iken, diğer bir kesim ise köpeklerin lüks kabul edilmesi olmuştur⁹. Ancak hangi cins köpeklerin lüks kabul edilebileceği, hangilerinin ev veya köy yaşamında gerekli olduğu için beslendiği konusu yoğun bir şekilde tartışılmıştır (Tague, 2008: 904). Sözelimi İngiltere’de, köpek, bir çiftçinin hayvanı niteliğinde ise vergi muafiyetinden yararlanılabilmıştır¹⁰.

Evcil hayvanların korunması ile ilgili kaynaklara göre, 1700’li yılların Londra’sında, çalışmayan köpeklerin sayısında bir artış olduğu, yani köpeklerin taşımacılık ya da bekçilik yapması için değil, zevk için beslendikleri ifade edilmiştir. 18. yüzyılda İngiltere’de tartışma konusu olan köpek vergisi, 19. yüzyılda da Fransa’da tartışılmaya devam etmiştir. Fransa’da, orta sınıfın protestolarına maruz kalsa da, 1855’te uygulamaya konulan köpek vergisi ile herhangi bir işte kullanılmayan ve zevk için beslenen evcil köpeklerin, koruyucu, gözleyici amaçlar doğrultusunda beslenen çoban köpeği veya rehber köpeklerden daha yüksek bir oranda vergilendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bir başka deyişle, kanun yapanların bakış açısına göre, evcil hayvanlar lüks kabul edilmiştir. Ancak söz konusu vergi, gelir seviyesi düşük

⁷ Söz konusu verginin kuduz hastalığı ile mücadele etmek, köpeklerin kontrolsüz bir şekilde çoğalmasının önüne geçmek ve düzenli veteriner muayenesini sağlamak amacıyla ortaya çıktığından söz edilmektedir (Sözeri, 1951: 73).

⁸ Verginin, köpeklerin sayılarını kontrol etmek ve beyaz çiftçilerin koyunlarını (Anglo-Zulu, İngiliz sömürgesi) korumak için (Thompson, 2006: 4) getirildiği ifade edildiği gibi, yoksul beyazların ve özellikle de Afrikalı Amerikalıların sahip olduğu köpek sayısını azaltmak (Giltner, 2010: 149) için olduğu da dile getirilmektedir.

⁹ Köpekler üzerine getirilen verginin sebebi bazı kaynaklarda ise, avlanmayı belli bir ölçüde engellemek ve yoksulları köpek sahipliğinden vazgeçirmek olarak ifade edilmektedir. Bu iddiaya göre, avlanma amacıyla çok sayıda köpek besleyen kişilerin, köpeklerine biftek parçaları verebilen zengin kişiler olduğu ve bu sebeple vergilendirilmesi gereği ortaya konulmaktadır (Gross, 2013: 86).

¹⁰ Bu durum kaynaklarda ironik bir şekilde şöyle aktarılmaktadır. “Bu köpeklerin gerçekten işçi olduklarını kanıtlamaları ancak köpeklerin kuyruklarını yukarıya kaldırmaları ile mümkündür. Bu durum çiftçinin vergi muafiyetinden yararlanması için vergi tahsildarı tarafından şüphe götürmez bir durum olarak algılanmaktaydı (Arch, 2012: 16).”

kişilerin evcil hayvan sahipliğini engellemeye yönelik bir durum ortaya çıkarmıştır¹¹ (Kete, 2001: 515).

3.7. Saat Vergisi

William Pitt, 1797 yılında saatler üzerine de vergi getirmiştir. Parlamento'da kabul edilen yasayla altın saatler üzerine 10 şilin, gümüş ve diğer metal saatlerin üzerine 2 şilin vergi konulmuştur. Ayrıca saat üreticisi ve satıcılarının yıllık lisans alımları için de belli tutarda bir vergi ödemeleri zorunlu tutulmuştur. Ancak söz konusu vergi tam bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Ürün talebi azaldığı için saat üreticileri çok zor durumda kalmış, saat üretimi ve ticareti ile ilgilenen binlerce kişinin göç etmesine sebep olmuştur. Bu sebeple vergi henüz 1 yılını doldurmadan Pitt tarafından 1798 yılı Nisan ayında kaldırılmıştır (Dowell, 1888a: 274,275).

Saat sahiplerinin, ceza tehdidi altında, sahip oldukları saatlerin listesini yetkili makamlara ibraz etmeleri istenmiştir. 18. yüzyılın sonlarında, yani orta sınıf hatta daha yoksul kesimlerin bile saate sahip olduğu bir dönemde, Pitt tarafından saatin bir zenginlik alameti olarak görülmesinin yanlış olduğu ifade edilmektedir. Vergi dolayısıyla saatlerin gizlenmesi veya altın saatlerin diğer metallerle kaplanması gibi vergiden kaçınma yollarının dışında, saat üretimi ve ticareti ciddi ölçüde daralmıştır. Yılda 200 bin ile 700 bin sterlin arasında gelir beklentisinin olduğu vergiden sadece 2.600 sterlin gelir toplandığı görülmüştür (Phillip, 2013).

Saat vergisinin İngiliz tarihinde başka yansımalarının olduğu da görülmektedir. İnsanlar evlerinde saatlerini gizledikleri ve yanlarında saat taşımaya son verdikleri için, saatler hızla binalara, kamuya açık yerlere ve işyerlerine yayılmıştır. Genellikle büyük boyutlu ve nispeten sade bir tasarıma sahip bu saatler "Parlamento Saatleri Kanunu" olarak tanımlanmıştır. Lokanta sahipleri, işyerlerinde bu tür saatlerin kullanılmasının potansiyel avantajını özellikle hızlı bir şekilde görmüştür. Çünkü zamanı öğrenmek için bara veya restorana girenler bu vergi sayesinde, o işyerinin birer müşterisi haline dönüşmüşlerdir. Bu nedenle, saat vergisine kaynaklarda "Tavern Clock" adı verilmektedir (Phillip, 2013).

3.8. Kraliyet Arması Vergisi

12. yüzyıldan itibaren arma ve semboller (hanedan arması) kişisel ve sosyal anlamda elit tabakanın bir sembolü olarak değerlendirilmiştir. Tüzel kişilikler anlamında günümüzde dahi kurumsal arma ve semboller göz önündedir. Buna karşılık kişisel anlamda arma ve sembollerin o kadar görünür olmadığı söylenebilir. Bunun temelinde 1798 yılında kişisel armaların gösterilmesinin vergi konusu haline gelmesi etkili olmuştur (Allfrey, 2016: 1). Kraliyet arması veya işareti bulunan bir şeyi giyinen veya kullanan herkes (her ne isimle olursa olsun sahip olunan herhangi bir araba, mühür, şilt veya aynı anlama gelecek şekilde boyalı, işaretli, oymalı veya yapılandırılmış bir eşyayı kullananlar da dahil olmak üzere) vergiye tabi tutulmuştur. Vergiden kaçınmak için söz konusu işaret ve armaların kullanımının azaldığı söylenebilir (Dowell, 1888a: 278).

4. Tüketim Üzerindeki Vergiler

Devletin temel gıda ürünlerinden (tuz, şeker, zeytinyağı, sirke), ithalat yoluyla gelen yiyeceklerden (sığır, koyun, et, peynir, tereyağı, kuru üzüm, incir, kuş üzümü, kuru erik, mısır, buğday gibi), alkollü ve alkolsüz içecekler (kahve, hindiba) ile tütün mamullerinden aldığı vergiler bu kategoride değerlendirilebilir. Bunların dışında sabun, kağıt, cam gibi imalat ürünleri üzerinden ya da kömür, demir, kereste, yün, ipek, pamuk, tohum gibi hammadde ürünleri üzerinden alınan vergiler de tüketim üzerinden alınan vergilerdir (Dowell, 1888b). Bunlar arasında ilginç sayılabilecek bazı vergi örneklerine aşağıda yer verilmektedir.

¹¹ Hollanda'nın Groningen şehrinde, köpek sahiplerine yerel köpek vergisi ile ilgili bir bildiri dağıtılmış ve bu kişilerin artık bir köpeğinin olmadığını göstermek için, veterinerlere sunacakları "ötenazi beyanı" (Griffiths, vd. 1998: 85) bir yol olarak gösterilmiştir.

4.1. Tuz Vergisi

Neredeyse tüm canlıların tuza ihtiyacı vardır ve bir gıda koruyucu olarak büyük bir değere sahiptir, bu yüzden bu önemli meta, antik çağlardan beri vergilendirilmiştir. Günlük yaşam için son derece önemli olan tuz tarihte “beyaz altın” şeklinde de ifade edilmiştir (Brigand ve Weller, 2015:184). Eski zamanlarda Mısırlılar, İbraniler, Yunanlar ve Romalılar, tuzun üretimini ve/veya tüketimini kontrol etmişler ve hepsi de, hazine için kaynak yaratmak adına güvenilir bir yöntem olarak tuz üzerine bir miktar vergi uygulamışlardır. Tarihte tuz üzerine getirilen ağır vergilerin isyanları tetiklediği söylenebilir¹².

Tuz, İngiltere’de özellikle Commonwealth döneminde, ağır bir şekilde vergilendirilen, istisnanın kısıtlı düzeyde olduğu mallardan birisi olmuştur. Ancak, restorasyon sonrası Kral II. Charles İngiliz tahtına döndüğünde tuz ile ilgili vergiyi kaldırmıştır. Sonrasında 1688’de İngiliz devriminden sonra Kral William iktidara geldikten sonra, tuz vergisi de dahil olmak üzere bir dizi vergi uygulamaya konulmuştur. Birkaç yıl sonra İngiliz yapımı tuzun vergisi önemli ölçüde azaltılmış, ancak kıtadan ithal edilen tuzun vergisi artırılmıştır.

Söz konusu vergi, 1730’da yürürlükten kaldırılmıştır. Çünkü mevcut vergi, tüketicilerin yanısıra üreticileri de zor durumda bırakmıştır. Tuz, baharat olması ve gıda muhafazası dışında cildin sertleştirilmesinde, cam şişelerin üretiminde, balıkçılık ve tarım endüstrisinde önemli bir bileşendir¹³. Örneğin, tuz ile ilgili vergiler, İngiliz balıkçıların Hollanda balıkçılık endüstrisi ile rekabet etme çabalarında bir dezavantaj oluşturmuş ve tarımsal giderleri artırmıştır.

Bunlara rağmen tuz vergisi kaldırıldıktan sadece iki yıl sonra, Sir Robert Walpole, üç yıl boyunca tüm gelirleri kraliyet ailesine verilmek üzere verginin yeniden getirilmesi teklifinde bulunmuş ve arazi vergisinin azaltılması karşılığında, 1732’de yeniden tuz vergisi alınmaya başlanmıştır.

Tuz vergisini kaldırma girişimleri genellikle verginin miktarının artması ile sonuçlanmıştır. 1798 yılına kadar, tuz vergisi kile başına on şilin iken Fransa ile yapılan savaşın da etkisiyle 1805 yılı bütçesinde William Pitt, İngiliz yapımı tuz vergisini kile başına 15 şilin üzerine çıkarmıştır. Bu vergi miktarı tuzun gerçek fiyatının otuz katıydı ve gelirden yaklaşık bir milyon sterlin hasılat yaratmıştır. Tuz vergisi en sonunda 1825’de tamamen kaldırılmıştır (The Regency Redingote, 2016).

4.2. Cam Vergisi

Pencere vergisinden daha az bilinen cam vergisi, ilk olarak 1745’te parlamento tarafından kabul edilmiştir. Pencerelerde, şişe üretiminde kullanılan camdan, en ince kristal camlara kadar her çeşit cam bu vergiye tabi tutulmuştur. Söz konusu verginin getirilmesi, İngiltere ve İrlanda cam endüstrisinde ağır bir mali yüke sebep olmuştur. Beyaz ve kristal camlar yüksek oranlarda vergilendirilirken, yeşil camlar ve diğer şişe camları daha düşük oranlarda vergilendirilmiştir. 1811 yılında, cam üreticilerinin istekleri neticesinde vergi, hammaddelerden ziyade bitmiş cam ürünlerine uygulanacak şekilde değiştirilmiştir. Bu sistem de 1825 yılına kadar devam etmiş ve İngiliz cam üreticilerini maliyetler anlamında olumsuz etkilediği gerekçesiyle 1845 yılında parlamento tarafından tamamen yürürlükten kaldırılmıştır (The Regency Redingote, 2008).

4.3. Mum Vergisi

İspanya ile yapılan savaşın finansmanı için gelir ihtiyacını karşılamak amacıyla 1709 yılında, balmumu ve içyağından üretilen mumlara vergi getirilmiştir. Ayrıca, üretim süreci sıkı kurallara bağlanarak vergi güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Kayıt dışı çalışmanın

¹² Vergi isyanları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Örneğin, tuz vergisi için; 1341 Le Puy Salt Tax Protest (Fransa), 1542 Gabelle Revolt (Fransa), 1543–1545 Cortes Tax Refusals (İspanya), 1639–1643 Va-nu-Pieds Revolt (Fransa), vd... (Burg, 2003: 56).

¹³ Yüzyıllar önce, Toskana Dükünün tuz üzerine vergi getirmesi üzerine Tuscan fırıncılarının tariflerinden tuzu çıkarmaları, lezzetli Tuscan ekmeğini ortaya çıkarmıştır (Malkiel ve Ellis, 2012:22).

engellenmesi amacıyla üreticiler, gelir idaresi görevlilerine çalışma saatlerini kayıt ettirmek ve operasyonlarını belirli yasal saatlerle sınırlamak zorunda bırakılmışlardır.

Yine vergiyi güvence altına almak için, balık yağı kullanılmadığı sürece, herhangi bir konutta (lojmanda) yağ lambalarının kullanılması yasaklanmıştır. Bunun dışında mum satışı halka açık dükkan/büyük mağaza/depo veya pazar yerleri harici diğer yerlerde yasaklanmıştır. Evlerde kullanılmak üzere yapılan özel mum yapımına ise, aynı birada olduğu gibi belli vergi yükümlülükleri çerçevesinde izin verilmiştir (Dowell, 1888b: 307,308).

Üretimin niteliği gereği vergiden kaçmak için gizli ve belirsiz yerlerde mum üretiminin engellenmesi son derece zor olmuştur. Özellikle balmumundan yapılan mumlarda yüksek oranda kayıt dışılık söz konusuydu. 1831 yılında verginin kaldırılması ile ilgili olarak Lord Althorp, bütçe konuşmasında “ticaretin çıkarlarına müdahale eden ve insanların ceplerinden elde ettikleri gelirden çok daha fazla para alan” ifadesini kullanmıştır (Dowell, 1888b: 307-310).

4.4. Sabun Vergisi

İngiltere, 1712 yılında sabun üretiminde vergi uygulamaya başlamıştır. Sabun üretim maliyetinin iki katından daha yüksek bir verginin getirilmiş olması gerek yoksul kesimi gerekse sabun üreticilerini zor durumda bırakmıştır. Yoksul kesim için sabunu adeta bir lüks mal haline getiren vergi, hükümet açısından önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Sabun imalat sürecinin gelir idaresinin görevlileri tarafından yakından denetlendiği, denetlenmediğinde ise sabun üretim ekipmanlarının kilitli tutulduğu ifade edilmektedir (Taxfitness, 2018b).

Sabun vergisi, geçimini sağlamak için birçok sabun üreticisini ülkeden kaçırmıştır. 1814 yılında sayısı 468 olan sabun üreticisi sayısı, her yıl düzenli bir şekilde azalarak 1823 yılında 348'e düşmüştür. Büyük Britanya'da İngiltere ve İskoçya'da söz konusu vergi uygulanmakta iken, İrlanda'da böyle bir verginin olmaması sabun üreticilerinin bir kısmının İrlanda gibi ülkelere göç etmesine sebep olmuştur. Buna ek olarak, sabun kaçakçılığının da yaygınlaştığı ve büyük miktarda İrlanda sabununun İngiltere ve İskoçya'ya getirildiği ifade edilmiştir (Martin, 1833: 57,61,62). Sabun vergisi 1853 yılında kaldırılmıştır (Taxfitness, 2018b).

4.5. Gazete Vergisi, Kâğıt Vergisi, Reklam Vergisi

18. yüzyılın başlarında İngiltere'de gazete vergisi, kâğıt vergisi ve reklam vergisi uygulanmıştır. Bu durum bazıları tarafından “bilginin vergilendirilmesi” şeklinde tanımlanmıştır¹⁴. 1712 yılında kâğıt üretimine getirilen verginin yanısıra yabancı kâğıtlar için neredeyse yasaklanması anlamına gelecek büyük vergiler getirilmiştir (Dowell, 1888b: 325). Gazeteler de ilk olarak 1712'de vergilendirilmeye başlanmış ve vergi miktarı giderek yükselmiştir. 1814 yılında kabul edilen yasa ile gazetelerin bir kopyası için vergi tutarı 4 peni olarak belirlenmiştir. Bu da, bir gazetenin 7 veya 8 peniye mal edilebileceği anlamına geliyordu. Bu verginin, geliri kısıtlı olan işçi sınıfının bilgiye erişiminde engel olduğu yönünde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Hatta gazetenin kiralınması ya da okuma evleri ve kahvehanelerde gazete okunması gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır (History House).

1712 yılında gazetelerde ve periyodik yayınlardaki reklamlar üzerine getirilen verginin ticaret açısından en kötü vergilerden birisi olduğu değerlendirilmiştir (Dowell, 1888b: 345). Çünkü reklamlar üretici, satıcı ve tüketicinin bir araya gelmesini kolaylaştırdığı için ticari hayatın gelişimi açısından son derece önemli bir role sahiptir. Vergi sebebiyle reklamcılığın maliyetinin artırılması, malların satılma süresini uzatacağı gibi, sermayenin de boşa kalmasına sebep olmaktadır (Mill, 2000: 995).

İtirazların artması üzerine 1836'da parlamento tarafından gazete vergisinde 1 peni indirimine gidilmiş, reklam vergisi ise yarıya düşürülmüştür. 1853'te reklam vergisi, 1855'te gazete vergisi ve 1861'de kâğıt vergisi yürürlükten kaldırılmıştır. Verginin azaltılması ve nihai olarak yürürlükten kaldırılması, İngiltere'de yayınlanan gazetelerin sayısında ve dolaşımında büyük bir artışa sebep olmuştur (History House).

¹⁴ Mill (2000: 995-996), fikir dünyasının zenginleşmesini ve halk kesimlerinin bilgiye erişimini mümkün kılan gazeteler üzerinden vergi alınmasının bilgiye erişimi daha da zorlaştıracakını ifade etmektedir.

4.6. Tuğla Vergisi

Tuğla vergisi, Kral III. George döneminde, Amerikan kolonilerindeki savaşların finanse edilmesine yardımcı olmak amacıyla 1784'te Büyük Britanya'da uygulamaya konulan bir vergi olmuştur. Her bin tuğla için 2 şilin 6 peni, her bin kiremit için ise 3 şilin olarak tahsil edilmiş ve bu tutarlar zaman içerisinde çeşitli artışlara uğramıştır. Verginin getiriliş sebeplerinden birisi, o dönemde hızlı nüfus artışına bağlı olarak konut ihtiyacının artması ve akabinde tuğla üretimi ve kullanımının önceki dönemlere kıyasla artış göstermesi olarak belirtilmektedir. Söz konusu verginin olumsuz etkisinin en fazla üreticiler arasında görüldüğü ifade edilmiştir (Lucas, 1997). Tuğlaya getirilen vergi, aynı zamanda yapıların mimarisi üzerinde de bir etki yaratmıştır. Tuğla yerine kereste veya tuğlaya benzeyen fayans gibi farklı malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Tuğla vergisi, 1850 yılında kaldırılmıştır. Bu süre zarfında kanal yapan şirketler ve demiryolu şirketleri ödedikleri vergi yoluyla hazineye önemli bir katkıda bulunmuşlardır (Palmer ve Neaverson, 1994: 126). 1850 yılında tuğlaların üzerindeki vergi kaldırılınca kadar tuğlanın yerini moloz taşının aldığı söylenebilir (Garner, 1992: 29).

4.7. Şapka Vergisi

Şapka vergisi, İngiliz Hükümetinin 1784'ten 1811'e kadar 27 yıl boyunca erkek şapkalarından almış olduğu bir vergidir. William Pitt, şapkayı da bir zenginlik işareti olarak yorumlamıştır. Zenginlerin çok sayıda pahalı şapkaya sahip olacağı, yoksulların da ucuz bir şapkaya sahip olabileceği ya da hiç bulunmayacağı düşünülüyordu.

Şapka vergisi, perakendecilerin şapka satabilmek için izin (lisans) satın almasını zorunlu kılmıştır. Lisans ücreti Londra için iki pound ve başka yerlerde beş şilin düzeyinde olmuştur. Ayrıca her erkek şapkasının astarının içine yapıştırılmış bir gelir damgası olması zorunlu tutulmuştur. Vergi tutarı şapkanın maliyetine bağlıydı. 4 şilinden daha ucuza mal olan şapkalarda üç peni; 4 ila 7 şilin arasına mal olan şapkalarda 6 peni; 7 ile 12 şilin arasındakiler için bir şilin; 12 şilin üzerindeki pahalı şapkalar için de vergi tutarı 2 şilin olarak belirlenmiştir. Verginin ödenmemesi halinde gerek şapka satıcısına gerekse şapka kullanıcısına ağır para cezaları verilmiştir (Dowell, 1888b: 388,389).

4.8. Eldiven Vergisi

1785 yılında William Pitt tarafından ipek, deri veya hangi malzemeden yapılmış olursa olsun eldiven satışına getirilen damga resmi niteliğindeki bir vergidir. Değeri 10 peniye kadar olan eldivenlerde 1 peni, 10 ila 15 peni arasındaki eldivenlerde 2 peni, 15 peninin üzerindeki tüm eldivenlerde ise 3 peni vergi getirilmiştir (Murden, 2016). Vergi güvenliğini sağlamak amacıyla bu yükümlülük perakende satıcılar üzerine yüklenmiştir. Eldiven satabilmek için yıllık bir bedel ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu vergi 9 yıl sonra 1794 yılında kaldırılmıştır (Dowell, 1888b: 391,392).

Sonuç

Vergi, devletler için vazgeçilemez bir gelir kaynağıdır. Devletler her ne kadar kamu harcamasında yaşanan artışları ilk olarak borçlanma ile finanse etme gayreti içine girseler de, sonrasında borçların sürdürülemez bir hale dönüşmesiyle birlikte, tekrar yeni vergi konuları arayışına girmekte veya mevcut vergilerin miktarını artırmaktadır. Ancak olağanüstü harcama dönemlerinde ek vergi kaynakları yaratma adına seçilen vergi konularının yanlış tercihler olabildiği ve ömürlerinin diğer vergilere göre daha kısa olduğu anlaşılmaktadır.

Vergiyle ilgili gelişmeler dönemin ekonomik ve sosyal yaşamının da anlaşılmasına ve değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. 18. yüzyılda uygulanan bazı vergiler 21. yüzyıla gelindiğinde oldukça ilginç veya marjinal olarak değerlendirilebilir. Burada unutulmaması gereken husus vergi konularının dönemin koşullarına göre belirlendiğidir. 18. yüzyıl İngiltere'sinde değerli görülen bazı tüketim mallarının, zenginlik göstergesi olarak nitelendirilebilecek dış belirtilerden veya karinelere yola çıkılarak bir kısım konuların vergilendirildiği görülmüştür.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan birisi de vergi otoritesinin belirlediği yeni vergi konularına karşı mükelleflerin vergiden kaçınma çabaları ve bunun ekonomik ve sosyal hayatta meydana getirdiği etkilerdir. Vergiden kaçınma davranışları vergi gelirlerini beklenen seviyenin altına düşürdüğü gibi, üretici veya tüketicilerin davranışlarında değişikliklere sebebiyet vermiştir. 18. yüzyılda İngiltere’de yeni getirilen vergilerin ülkenin mimari yapısında değişikliklere yol açtığı, üretim tekniklerini, tüketici alışkanlıklarını, hatta saç ve giyim modasını bile etkilediği görülmüştür. Bazı vergiler ise, ekonomik faaliyetleri sınırlandırmış veya faaliyetin yönünü değiştirmiştir.

1700’lü yıllarda İngiltere’de getirilen yeni vergiler değerlendirilirken, o dönemde vergileme teorilerinin ve ilkelerinin tam olarak yerleşmemiş olduğunu ve daha ziyade askeri harcamaların devlet maliyesini zorlaması sonucu yeni vergileme kaynaklarının belirlendiğini söylemek gerekir. O dönemde, diğer ülkelerde de aynı veya benzer konular üzerinden vergi alınıyor olsa da, İngiltere’de, özellikle William Pitt döneminin yeni vergi konularının belirlenmesinde yaratıcı bir dönem olduğu söylenebilir. Getirilen yeni vergilerin bazıları tamamen ortadan kalkmış olsa da, bir kısmının değişikliklere uğrayarak halen uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. O dönemlerde alınan vergilerin çok daha fazlasının günümüzde gelir, servet ve harcama vergileri altında kategorize edildiği söylenebilir.

Yıllar içerisinde kamu harcamalarının çeşitlenmesine ve artışına bağlı olarak vergilerin milli gelir içindeki payının yükselmesi, sanayi ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi, dünyada negatif dışsalılık yaratan yeni sorun alanlarının hayatımıza girmesi yeni vergileme kaynaklarını da beraberinde getirmektedir. Görünen o ki bu değişim süreci tüm dinamikleriyle sürecektir. Vergi konusunun gelecekte de bu dinamik yapısını koruyacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Allfrey, P.D. (2016), *Arms and The (Tax-)Man: The Use And Taxation Of Armorial Bearings In Britain, 1798–1944*, Dissertation at the University of Dundee.
- Arch, A. (2012), *Old English Sheepdog*, i5 Publishing, ProQuest Ebook Central.
- Blum, C. (2003), *Strength in Numbers: Population, Reproduction, and Power in Eighteenth-Century France*, Johns Hopkins University Press, ProQuest Ebook Central.
- Brigand, R. ve Weller, O. (2015), *Archaeology of Salt: Approaching an Invisible Past*, Sidestone Press, ProQuest Ebook Central.
- Britannica Web, <https://www.britannica.com/biography/William-Pitt-the-Younger>, 10.12.2018.
- Burg, David F. (2003), *A World History of Tax Rebellions: An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present*, Routledge, ProQuest Ebook Central.
- Burnup, H. (1851), *The Carriage Tax. A letter to the Right Hon. Sir Charles Wood, bart., Chancellor of the Exchequer*, London, http://www.johndruryrarebooks.com/product.php/6366/34/the_carriage_tax_, 25.11.2018.
- Carter, C. (2015), “9 January 1999: Income Tax Introduced To Britain”, *MoneyWeek*, <https://moneyweek.com/372129/9-january-1799-income-tax-introduced-to-britain/>, 07.12.2018.
- Daunton, M. (2012), “The Politics Of British Taxation, From The Glorious Revolution To The Great War”, in *The Rise of Fiscal States: A Global History 1500–1914*, Editörler: Yun-Casalilla, Bartolomé, Patrick K. O’Brien ve Franciso Comín Comin, Cambridge University Press, 111-144.
- Dowell, S. (1888a), *A History Of Taxation And Taxes İn England (From The Earliest Times To The Year 1885), Vol. 3, Direct Taxes and Stamp Duties*, London.
- Dowell, S. (1888b). *A History Of Taxation And Taxes İn England (From The Earliest Times To The Year 1885), Vol. 4, Taxes on Articles of Consumption*, London.
- Garner, J. (1992), *The Company Town: Architecture and Society in the Early Industrial Age*, Oxford University Press, ProQuest Ebook Central.
- Giltner, S. E. (2010), *Hunting and Fishing in The New South: Black Labor and White Leisure After The Civil War*, Johns Hopkins University Press, ProQuest Ebook Central.
- Gingell, J., Adrian Little ve Christopher Winch (1999), *Modern Political Thought: A Reader*, Taylor & Francis Group, ProQuest Ebook Central.
- Griffiths, J., Alex Bood ve Heleen Weyers (1998), *Euthanasia and Law in the Netherlands*, Amsterdam University Press, ProQuest Ebook Central.
- Gökbunar, A. R. ve Uğur, A. (2016), *Sümerlerden Türkiye Cumhuriyetine Maliye Tarihi, İçinde Birinci Bölüm*, Beta Yayınları.
- Gross, J. D. (2013), *The Life of Anne Damer: Portrait of a Regency Artist*, Lexington Books, ProQuest Ebook Central.
- Helicon Publishing (2006), *The Hutchinson Illustrated Encyclopedia of British History*, ProQuest Ebook Central.
- History House, *What Was Known As a “Tax On Knowledge”? The Campaign Against A Tax On Newspapers*. http://www.historyhouse.co.uk/articles/tax_on_knowledge.html, 27.11.2018.
- Kete, K. J. (2001), “Animals and Pets”, *Encyclopedia of European Social History*, Charles Scribner's Sons, Gale Virtual Reference Library, 507-520.

- Knowles, R. (2016), *Hair Powder And Pomatum*, 12 January, <https://www.regencyhistory.net/2016/01/hair-powder-and-pomatum.html>, 01.12.2018.
- Lansdown, R. (2006), *Strangers in the South Seas: The Idea of the Pacific in Western Thought*, University of Hawaii Press, ProQuest Ebook Central.
- Lucas, R. (1997), "The Tax on Bricks and Tiles, 1784-1850: its Application to the Country at large and, in particular, to the County of Norfolk", *Construction History*, 13, 29-55.
- Malkiel, B. G. ve Charles D. Ellis. (2012), *The Elements of Investing: Easy Lessons for Every Investor*, John Wiley & Sons, Incorporated, ProQuest Ebook Central.
- Martin, R.M. (1833), *Taxation Of The British Empire*, London: E. Wilson, Royal Exchange.
- Mill, J. S. (2000), *Principles of Political Economy*, Batoche Books, ProQuest Ebook Central.
- Murden, S. (2016), "18th Century Tax on Gloves", *18th Century Politics*, <https://georgianera.wordpress.com/2016/05/24/18th-century-tax-on-gloves/>, 02.12.2018.
- Palmer, M. ve P. Neaverson, (1994), *Industry in the Landscape, 1700-1900*. Taylor & Francis Group, ProQuest Ebook Central.
- Pearsall, M. (2011), "The Land Tax 1692-1963", *Magazine of the Friends of The National Archives*, 22(3), 16-17.
- Phillip, H. (2013), *The Tavern Clock: Taxing The Time*. <http://www.fairfaxhouse.co.uk/articles/tavern-clock-taxing-time/>, 02.12.2018.
- Pirie, M. (2011), *Economics Made Simple: How Money, Trade And Markets Really Work*, Harriman House, ProQuest Ebook Central.
- Purely Shuttters (2014), *The History of "Window Tax"*, 20 March, <https://www.purelyshuttters.co.uk/blog/purely-shuttters/history-window-tax/>, 26.11.2018.
- Reiman, Donald H., Neil Fraistat ve Nora Crook (2013), *The Complete Poetry of Percy Bysshe Shelley*, Johns Hopkins University Press. ProQuest Ebook Central.
- Roberts, J.M. (1996), *Avrupa Tarihi*, Çev.: Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi.
- Saptari, R. (1999), "Rethinking Domestic Service", *International Review of Social History*, 44(1), 77-85.
- Sözeri, S. (1951), "Lüks Vergisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 6(01), 63-85.
- Sur, F.H. (1949), "Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış (1)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/244/2162.pdf>, 10.12.2018.
- Tague, I. H. (2008), "Eighteenth-Century English Debates on a Dog Tax", *The Historical Journal*, Cambridge University Press, 51(4), 901-920.
- Taxfitness (2017), *Introduction To The Modern Income Tax 1799*, <https://taxfitness.com.au/Blog/introduction-to-the-modern-income-tax-1799>, 07.12.2018.
- Taxfitness (2018a), *The Hair Powder Tax Of 1795*, <https://taxfitness.com.au/Blog/hair-powder-tax-1795>, 10.12.2018.
- Taxfitness (2018b), *1712-England Introduces The Soap Tax*, <https://taxfitness.com.au/Blog/1712-soap-tax>, 09.12.2018.
- Thompson, P. S. (2006), *Black Soldiers of the Queen: The Natal Native Contingent in the Anglo-Zulu War*, University of Alabama Press. ProQuest Ebook Central.
- The Regency Redingote (2016), *The Tax on Salt During the Regency*, <https://regencyredingote.wordpress.com/2016/12/02/the-tax-on-salt-during-the-regency/>, 26.11.2018.

The Regency Redingote (2012), *A Regency Bicentennial: The Servant Tax*, 27 January, <https://regencyredingote.wordpress.com/2012/01/27/a-regency-bicentennial-the-servant-tax/>, 25.11.2018.

The Regency Redingote (2008), *The Glass Excise and Window Taxes*, <https://regencyredingote.wordpress.com/2008/10/10/the-glass-excise-and-window-taxes/>, 26.11.2018.

UK Parliament Website, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/taxation/overview/>, 10.12.2018.

MALİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

RESEARCH JOURNAL OF PUBLIC FINANCE

June 2021, Vol:7, Issue:1

Haziran 2021, Cilt:7, Sayı:1

ISSN: 2149-5203

ISSN: 2149-5203

journal homepage: www.maliyearastirmalari.com

Mali Kural Uygulayan Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Cari Açık, Ekonomik Büyüme Ve Enflasyon Üzerine Etkisi *The Effect of the Budget Deficit on Current Deficit, Economic Growth and Inflation in Some Developing Countries Implementing Fiscal Rule*

Yasin KARADENİZ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Doktora Programı,
yasin.karadeniz@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3087-3729

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:
Geliş: 18 Mart 2021
Düzeltilme Geliş: 7 Nisan 2021
Kabul: 19 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler:
Mali Kural, Bütçe Açığı, Cari
Açık, Enflasyon, Panel Veri
Analizi

© 2021 PESA Tüm hakları saklıdır

Bu çalışmanın amacı, mali kural uygulayan gelişmekte olan 14 ülkede 1994-2019 döneminde, bütçe açığının cari açık, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisini analiz etmektir. Analizin gerçekleştirilmesinde heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel veri modellerinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; bütçe açığının, cari açık üzerinde arttırıcı, büyüme oranı üzerinde ise azaltıcı etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Enflasyon oranı üzerinde ise istatistiki olarak anlamlı bir etki tespit edilememiştir.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:
Received: 18 March 2021
Received in revised form: 7
April 2021
Accepted: 19 April 2021

Keywords:
Fiscal Rule, Public Deficit,
Current Account Deficit,
Inflation, Panel Data Analysis

© 2021 PESA All rights reserved

The purpose of this paper is to analyze the effect of public deficit on current account deficit, economic growth and inflation in the period 1994-2019 in 14 developing countries applying fiscal rules. Panel data models that take into account heterogeneity and cross-section dependence were used in the analysis. According to the results achieved; revealed that the public deficit has an increasing effect on the current account deficit and a decreasing effect on the growth rate. On the other hand, no significant effect was detected on the inflation rate.

Giriş

Kamu kesiminin gelir-gider dengesinde gider lehine ortaya çıkan farkların ekonomi üzerindeki etkisi, literatürde önemli bir tartışma konusudur. Kamu kesiminde ortaya çıkan açıkların genellikle ekonomik büyüme, cari denge ve enflasyon üzerindeki etkileri birçok teorik ve ampirik çalışmaya konu olmuştur.

Bütçe açıklarının cari denge üzerindeki etkisi, literatürde genellikle ikiz açık hipoteziyle açıklanmaktadır. Hipotez iki değişken arasındaki ilişkiyi; kamu kesimindeki açıkların, yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı ve sermaye hareketlerinin ise serbest olduğu bir durumda, yükselen faizlerle birlikte ülkeye yabancı fon akışı ve dolayısıyla ulusal paranın değerlenmesi üzerinden açıklamaktadır. Ulusal paranın değerlenmesi, uluslararası ticaretin ülke aleyhine sonuçlanmasına ve dış dengenin açık vermesine neden olmaktadır(Volcker, 1984: 6-7).

Bu hipotezin aksine, bütçe açıklarının cari denge üzerinde etkisinin olmadığı, 'Ricardocu Denklik Teorisi' çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre bütçe açıkları, özel tasarruflar üzerinde aynı düzeyde bir artışla karşılanacağından, faiz oranları üzerinde bir etki söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla iç ekonomik dengede bir açık meydana gelmeyecek ve sonuçta cari dengede açıktan da söz edilemeyecektir(Barro, 1989: 38-39).

Bununla birlikte, bütçe açıklarının cari açığa yol açmasına neden olan yüksek faiz ve dolayısıyla net ihracattaki azalış, ekonomik büyüme üzerinde de önemli bir kısıt oluşturmaktadır. Zira açıklar, özel kesime fon arzını kısıtmakta ve bu da daha yüksek faiz oranlarına neden olmaktadır. Bu durum ise, yatırımların azalması sonucuna yol açmaktadır(Ball ve Mankiw, 1995:5).

Diğer yandan, bütçe açıklarının enflasyon üzerindeki etkisinin daha çok finansman yöntemiyle ilgili olduğu söylenebilir. Genel olarak monetizasyonla finanse edilen açıkların enflasyonist olduğu kabul edilir. Ancak, açıkların borçla finanse edilmesinin ise monetizasyondan daha enflasyonist olduğu Sargent ve Wallace (1981) tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre açıklar sadece tahvil ihracıyla finanse edildiğinde, parasal tabandaki büyümeyi yavaşlatmak için giderek daha fazla tahvil ihraç edilmesi gerekecektir. Bunun sonucunda tahvil faiz oranı ekonominin büyüme oranını aşacak ve reel tahvil stokları ekonomiden daha hızlı büyüyecektir. Neticede borçlanmada sınıra ulaşılacak ve hem açıkların hem de daha yüksek faizle alınan borçların geri ödemesi için daha fazla para basılması söz konusu olacaktır. Bu da ek bir enflasyona yol açacaktır(Sargent ve Wallace 1981:2)

Neticede, finansman yöntemleri ne olursa olsun yüksek boyutlara ulaşan ve o düzeylerde devam eden bütçe açıklarının ekonomi üzerine olumsuz etkisi genel olarak kabul edilir. Ülkeler ise, mali sürdürülebilirliklerini sağlamak ve bu yolla mali alandaki olumsuzlukların ekonomiye negatif etkilerini önlemek amacıyla mali kural uygulamalarına başvurabilmektedirler.

Bu çalışmada da genel itibarıyla 1994 sonrasında bütçe kuralı uygulayan gelişmekte olan 14 ülkede, aynı dönem için mali açıkların cari açık, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu etkilerin araştırılmasında ise gerek eğim parametrelerinin heterojenliğini gerekse yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel veri yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda en uygun ve güncel bir yöntem olarak, genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (AMG) tercih edilmiştir. Bu yöntem yardımıyla yapılan analizde bütçe kuralının çoğunlukla yürürlükte olduğu ilgili dönemde, mali açıkların söz konusu ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin ne yönde olduğu ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca elde edilecek sonuçlara göre ise, ülkeler için bütçe kuralı uygulamasının öneminin değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

Çalışmada öncelikle kapsam dahilindeki ülkeler hakkında mali kural uygulamaları ve çeşitli mali ve ekonomik göstergeleri çerçevesinde genel bilgilere yer verilmiştir. Ardından ilgili konuda, literatürde yer alan çok ülkeli ampirik çalışmaların bir özeti sunulmuş olup, daha sonra ise kullanılan ekonometrik yöntemler tanıtılarak analiz bulguları değerlendirilmiştir.

1.Çalışmaya Konu Ülkeler ve Genel Bilgiler

1.1.Mali Kural Uygulamaları

Mali kurallar, genel olarak 1980’li yıllarda gündeme gelmiş ve bazı gelişmiş ülkelerce uygulanmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ise, çoğunlukla 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren bazı mali kuralları benimsemişlerdir. Mali kurallar genellikle harcama, gelir, borçlanma ve bütçe dengesine yönelik olmaktadır. Ancak uygulamada, çoğunlukla bütçe dengesi ve borç yüküne ilişkin birtakım sayısal limit içeren kurallar benimsendiği söylenebilir(IMF Fiscal Rules Dataset, 2017).

Çalışmada analize konu gelişmekte olan 14 ülkede uygulanan mali kurallar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu ülkelerden Endonezya ve Malezya dışındaki ülkelerde kural uygulaması 1995 sonrasında rastlamaktadır.

Tablo 1. Çalışmaya Konu 14 Gelişmekte Olan Ülkede Uygulanan Mali Kurallar

Ülke	Kural Türü	Ülke	Kural Türü
Antigua ve Barbuda	Bütçe ¹ Borçlanma	Meksika	Bütçe - Harcama
Endonezya	Bütçe-Borçlanma	Pakistan	Bütçe-Borçlanma
Hırvatistan	Bütçe-Borçlanma - Harcama	Panama	Bütçe - Borçlanma
Jamaika	Bütçe-Borçlanma	Paraguay	Bütçe-Harcama
Kolombiya	Bütçe-Harcama	Romanya	Bütçe-Harcama - Borçlanma
Kosta Rika	Bütçe	Sri Lanka	Bütçe Dengesi - Borçlanma
Malezya	Bütçe-Borçlanma	Şili	Bütçe

Kaynak: Lledó vd. (2017)

Tablo 1’den de görüleceği üzere tüm ülkelerde bütçe kuralı benimsenmiştir. Bu kural sadece Kosta Rika ve Şili’de tek başına uygulanmaktadır. Diğer ülkelerde ise çoğunlukla borçlanma kuralı, bütçe kuralına eşlik etmektedir.

Bütçe kuralı, uygulamada daha çok bütçe dengesinin milli gelire oranı üzerine bir sayısal limit konulması şeklinde uygulanmaktadır. Tabloda 1’de yer alan ülkelerde de genelde bu şekilde bir uygulama söz konusudur. Söz gelimi, Antigua ve Barbuda ile Endonezya’da bu limit %3 olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte Jamaika ve Meksika gibi ülkelerde ise bütçenin denk olması şeklinde bir uygulama söz konusudur. Ayrıca Malezya ve Kosta Rika ise bütçe kuralını, yatırım harcamaları dışında bütçe denkliliği şeklinde uygulamayı tercih etmektedir(Lledó vd. 2017).

Ülkelerin başta bütçe kuralı olmak üzere mali kural uyguladığı dönemde, bütçe dengesi göstergesi dönem başı ve sonu itibariyle değerlendirildiğinde; genellikle olumsuz bir görünüm sergilediği görülmektedir. Söz gelimi, dönem başında dengede olan bütçe dengesi, dönem sonunda açık vermiştir. Benzer ve dikkat çekici diğer bir sonuç ise Malezya ve Paraguay’da görülmektedir. Malezya, 1994 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oranla %5.4 gibi ciddi oranda fazla yaratmışken; 2019 yılı itibariyle %3.7 oranında açık vermiştir. Paraguay’da 1994 yılında yaklaşık GSYİH’nın %5’i olan fazla, dönem sonunda yaklaşık %4’lük bir açığa dönüşmüştür. Yine aynı dönemde Pakistan’da ise açık oransal olarak 2 katına çıkmıştır.

¹ 2005 yılında terkedilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaya Konu 14 Gelişmekte Olan Ülkede Bazı Mali ve Ekonomik Göstergeler

	Bütçe Dengesi ²		Cari Denge		Ekonomik Büyüme	Enflasyon
	1994	2019	1994	2019	1994-2019 Ort.	1994-2019 Ort.
Antigua ve Barbuda	-4,6	-4,0	-1,1	-7,8	2,8	2
Endonezya	0	-2,2	-1,4	-2,7	4,7	9.3
Hırvatistan	1,75	0,4	4	2,8	2,6	6.1
Jamaika	2,5	0,9	-0,4	-2	0,7	10.7
Kolombiya	-0,1	-2,5	-3,8	-4,2	3,4	8.2
Kosta Rika	-5,5	-7	-4,9	-2,4	4	8.8
Malezya	5,4	-3,7	-5,6	3,7	5,2	2.5
Meksika	-2,4	-2,3	-8,1	-0,3	2,4	8.5
Pakistan	-4,5	-9	-2,4	-4,9	4,3	8
Panama	1	-1,5	0,2	-5,2	5,7	2.1
Paraguay	4,9	-3,8	-2	-1	3,2	7.4
Romanya	-2,2	-4,6	-1,6	-4,6	3,3	25.3
Sri Lanka	-7,6	-8,2	-7,1	-2,1	5,5	7.9
Şili	1,4	-2,6	-2,8	-3,8	4,1	4.1

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database(2020),World Development Indicators (2021) ve IMF International Financial Statistics

Tablo 2 incelendiğinde dönem sonu itibariyle GSYİH'ya oranla cari dengenin 8 ülkede dönem başına göre bozulduğu görülmektedir. Buna karşılık Malezya'da 1994'te cari dengedeki açık 2019 yılı itibariyle fazlaya dönüşmüştür. Benzer şekilde Meksika'da da önemli bir iyileşme olduğu söylenebilir. Dönem başında ciddi boyuttaki cari açık, dönem sonu itibariyle neredeyse kapanmıştır.

Söz konusu dönemdeki ekonomik büyüme oranları ortalama olarak incelendiğinde; Endonezya, Meksika, Panama ve Sri Lanka'nın nispeten iyi bir performans gösterdikleri söylenebilir. Bu ülkelerin 26 yıllık ortalama büyümesi %5'in üzerinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık, önemli oranda bütçe fazlası ve nispeten iyi bir cari dengeye sahip olan Jamaika'nın ekonomik büyümesi oldukça düşük düzeyde kalmıştır. İlgili dönemde ülkenin ortalama büyüme oranı %1'in altında kalmıştır.

Ülkelerin 1994-2019 döneminde ortalama enflasyon oranlarına bakıldığında, Jamaika ve Romanya dışındaki ülkelerde tek haneli sayılar görülmektedir. Enflasyon oranı en yüksek olan ülke ortalama %25,3 ile Romanya'dır. Ancak bu oranın yüksekliği dönem başında ülkede çok yüksek enflasyon oranlarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Dönem başında

² Bütçe dengesinden kasıt; genel hükümet gelir ve harcamaları arasındaki farkın GSYİH'ya oranıdır.

%100'lerin üzerine çıkan enflasyon oranı, 2000'li yıllarla birlikte ciddi bir şekilde düşmüş ve oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmiştir.

2.Literatür Özeti

Bütçe açığının cari açık, büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisi birçok ampirik çalışmaya konu olmuştur. Ülke grupları üzerinde yapılan çalışmaların çoğunda, bütçe açığı ve cari açık arasındaki ikiz açık hipotezini destekler kanıtlar bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmalardan Barışık ve Kesikoğlu (2010)'da gelişmekte olan 12 ülkede 1991-2007 dönemi için bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişki panel nedensellik yöntemiyle araştırılmış, iki değişken arasında karşılıklı nedensellik tespit edilmiştir. Diğer yandan, Piersanti (2000)'nin OECD ülkelerinde 1970-1997 için yaptığı çalışma da ülkelerin çoğunda ikiz açık hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. OECD ülkeleri için yapılan başka bir çalışmada, Ayhan ve Mangır (2019) 2003-2017 dönemi için ikiz açık hipotezinin geçerliliği test etmiş ve artan bütçe açığının dış ticaret açığını arttırdığını tespit etmiştir. Bununla birlikte Mohammedi (2004) tarafından 63 ülkede 1975-1998 için yapılan panel veri analizinde, bütçe dengesindeki bir fazlalığın, cari dengeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bütçe açığı ve cari açık arasındaki anlamsız ilişkiyi tespit eden çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi; Özçalık ve Erataş (2014) tarafından yapılmıştır. Yükselen piyasa ekonomilerinde 1995-2010 dönemi için yaptıkları çalışmada, bütçe açığı ve cari açık arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca Ahmad vd. (2015) ise, 9 Afrika ülkesi için 1980-2009 dönemine ilişkin yaptıkları çalışmada, 6 ülke için ikiz açık hipotezini destekler sonuçlara ulaşılırken; 3 ülke için elde edilen sonuçlar ikiz iraksamaya işaret etmektedir.

Bununla birlikte gelişmiş ülkeler üzerinde bir çalışma, Vamvoukas ve Spilioti (2015) tarafından EMU ülkeleri üzerinde yapılmıştır. 1970-1991 ve 1992-2008 şeklinde iki dönem için yapılan çalışmada, bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle araştırılmıştır. Sonuçlar, bütçe açığının cari açığı arttırdığını işaret etmektedir. Ayrıca bütünleşmenin arttığı 1992-2008 döneminde bu etki nispeten daha güçlüdür.

Bütçe açığının ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmaların birinde Karras (1994), 32 ülke için 1950-1989 döneminde yaptığı çalışmada, bütçe açıklarının enflasyonist olmadığını, para arzındaki artışın enflasyona yol açtığını tespit etmiştir. Diğer yandan, bütçe açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise olumsuz olduğuna ilişkin kanıtlar da ortaya koymuştur. Bütçe açığının enflasyonist olduğuna ilişkin bir başka çalışma da Nguyen (2015) tarafından Asya ülkeleri üzerinde 1985-2012 dönemi için yapılmıştır. Yine Cottarelli vd. (1998)'de de 1993-1996 döneminde 47 ülke için yapılan dinamik panel veri yöntemiyle yapılan araştırmada, bütçe açıklarının enflasyon üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bütçe açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların birçoğunda, açığın büyümeyi azalttığı yönde sonuçlara ulaştığı söylenebilir. Bunlardan Nelson ve Singh (1994), 70 gelişmekte olan ülkede 1980-1989 dönemi için yaptığı analizlerinde bütçe açığının büyüme üzerinde negatif etkisini tespit etmişlerdir. Aynı şekilde Arjomand vd. (2016) tarafından seçilmiş MENA ülkeleri üzerine 2000-2013 dönemi için yapılan panel veri analizinde, bütçe açığındaki artışın ekonomik büyümeyi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan Güney Asya ülkeleri üzerine yapılan bir çalışmada, Navaratnam ve Mayandy (2016), 1980-2014 dönemi için yaptıkları her bir ülke için yaptıkları zaman serisi analizinde, bütçe açığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmada, bir ülke(Nepal) dışında bütçe açığının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık bütçe açığı ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerine farklı bir kanıt Molocwa vd. (2018) tarafından ileri sürülmüştür. BRICS ülkeleri üzerine 1997-2016 döneminde bütçe açığı enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada, bütçe açığı ve enflasyondaki artışın ekonomik büyümeyi arttırdığı tespit edilmiştir.

3. Veri Seti, Ekonometrik Yöntem Ve Bulguların Değerlendirilmesi

3.1. Veri Seti ve Modeller

Bu çalışmada, mali kural uygulayan 14 gelişmekte olan ülkede 1994-2019 dönemi için yıllık verilerle oluşturulan panel veri seti kullanılmıştır. Mali kural uygulayan gelişmekte olan ülke sayısının daha fazla olmasına karşılık veri kısıtı nedeniyle panel 14 ülkeyi kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Ayrıca gelişmekte olan ülke sınıflandırmasında International Monetary Fund esas alınmıştır. Veri setinde yer alan değişkenler; bütçe açığı(BA), cari açık(CA), yıllık ortalama enflasyon oranı(ENF), büyüme oranı(BO) ve geniş para arzı(PA)'ndan oluşmaktadır. (BA) ve (CA) değişkenleri GSYİH'ya oran olarak, (BO) değişkeni reel GSYİH'daki yıllık büyüme oranı olarak alınmıştır. (PA) değişkeni ise geniş para arzındaki yıllık büyüme oranı olarak alınmıştır. Para arzı dışındaki veriler IMF World Economic Outlook Database (2020)'den elde edilmiştir. Tüm ülkeler için para arzı ve sadece Antigua ve Barbuda için cari açık verileri Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir.

Çalışmada bütçe açığının cari açık, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisinin ölçmek için 3 ayrı model oluşturulmuştur. Bu modeller:

Tablo 3. Analizde Kullanılan Modeller

Model 1	CA = f(BA, BO)
Model 2	BO = f(BA, ENF)
Model 3	ENF = f(BA, PA)

Modellerin tümünde bütçe açığı bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bununla birlikte, Model 1'e büyüme oranı, Model 2'ye enflasyon ve Model 3'e para arzı değişkenleri, modellerin açıklayıcı gücünü arttırmak için ilave edilmiştir.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Analizde öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı araştırılmış ve çıkan sonuca göre uygun birim kök testi ile durağanlık sınaması yapılmıştır. Zira yatay kesit bağımlılığının olması durumunda, bu bağımlılığı göz önünde bulunduran birim kök testleri yapılması gerekmektedir. Daha sonra ise modellere ilişkin yatay kesit bağımlılığı ve eğim parametrelerinin homojenliği araştırılmıştır. Modellere uygun katsayı tahmincisine karar verirken, yatay kesit bağımlılığının yanı sıra eğim parametrelerinin homojen ya da heterojen olması durumu da önemlidir.

Yatay kesit bağımlılığı testleri, Breusch – Pagan testi; eğim parametrelerinin homojenliği, Pesaran ve Yamagata'nın delta testi; birim kök sınaması, ikinci kuşak testlerden yatay kesit genişletilmiş IM, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testi ile yapılmıştır. Modellere ilişkin katsayıların tahmininde ise, Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (AMG) kullanılmıştır.

Zaman boyutu, birim boyutundan büyük olduğu örneklem için birimler arası korelasyon olmadığı hipotezini sınavan Breusch – Pagan (1980) LM testi uygun olmakta ve şu şekilde hesaplanmaktadır(Yerdelen Tatoğlu, 2018: 238):

$$H_0: \text{cov}(u_{it}, u_{jt}) = \rho_{ij} = 0 \quad (\text{tüm } t\text{'ler için } i \neq j) \quad (1)$$

ρ_{ij}^2 : i, j. kalıntının korelasyon katsayısı olmak üzere LM istatistiği;

$$T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+t}^N \rho_{ij}^2 \quad (2)$$

Eğim parametrelerinin homojenliği için Pesaran ve Yamagata tarafından 2008 yılında geliştirilen ve "Eğim katsayıları homojendir" hipotezini sınavan delta testi şu şekilde hesaplanmaktadır(Pesaran ve Yamagata, 2008: 57):

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \bar{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (3)$$

N ve T sonsuza giderken, hata terimleri normal dağıldığı sürece geçerli olan bu istatistik, yine normal dağılımlı hatalar altında, küçük örneklem özellikleri ortalama ve varyans sapması düzeltilerek aşağıdaki şekilde geliştirilebilir:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \bar{S} - E(\bar{z}_{iT})}{\sqrt{Var(\bar{z}_{iT})}} \right) \quad (4)$$

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testinde, birimler arası korelasyonun yok edilmesi için bireysel serilerin gecikmeli düzeylerinin ve birinci farklarının yatay kesit ortalamaları, ADF regresyonuna faktörler olarak dahil edilmektedir. Hata terimi veya vektörde otokorelasyon olmadığı ve olduğu durumları için sırasıyla şu şekilde hesaplanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018: 84-87):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{ij} \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + e_{it} \quad (6)$$

Birimlere ait hesaplanan bu CADF istatistiklerinin ortalamasından CIPS istatistiği,

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (7)$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

Birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezi, hesaplanan test istatistiğinin kritik değerlerden küçük (ya da mutlak değerce büyük) olduğunda reddedilmektedir.

Grup AMG yöntemi, iki aşamalı bir yaklaşımla gözlemlenmemiş ortak dinamik etkinin belirlemeye çalışmaktadır. İlk aşamada, birinci farkında T-1 zaman kukla değişkenle genişletilen standart bir FD-OLS regresyonunda, μ_t^* olarak yeniden adlandırılan zaman kukla katsayıları toplanmaktadır (Eberhardt ve Bond, 2009: 2-3):

$$\Delta y_{it} = b' \Delta x_{it} + \sum_{t=2}^T c_t \Delta D_t + e_{it} \rightarrow \hat{c}_t \equiv \mu_t^* \quad (8)$$

İkinci aşamada ise, ortak dinamik etki, birim regresyonlarının her birine dahil edilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha_i + b_i x_{it} + c_i t + d_i \mu_t^* + e_{it} \quad (9)$$

Daha sonra ise birim tahminleri, Pesaran ve Smith (1995)'deki yaklaşımla ortalamaları alınmakta ve AMG tahmini üretilmektedir:

$$\hat{b}_{AMG} = N^{-1} \sum_i \hat{b}_i \quad (10)$$

3.3. Ekonometrik Bulgular

Değişkenlere ilişkin yatay kesit bağımlılığına ilişkin test sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Değişkenlere İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

	Breusch-Pagan LM		Pesaran Scaled LM		Bias-corrected scaled LM	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
CA	318.7454	0.0000	16.88161	0.0000	16.60161	0.0000
KA	257.6210	0.0000	12.35077	0.0000	12.07077	0.0000
BO	329.1387	0.0000	17.65201	0.0000	17.37201	0.0000
ENF	454.7495	0.0000	26.96291	0.0000	26.68291	0.0000
PA	251.4284	0.0000	11.89175	0.0000	11.61175	0.0000

Sonuçlara göre, yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden sıfır hipotezi %1 önem düzeyinde reddedilmiş ve tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda kullanımı uygun olan 2. kuşak birim kök testlerinden CIPS testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Birim Kök Testi (CIPS) Sonuçları

Değişkenler	Düzye		Kritik Değerler		
	Sabit	Trend&Sabit	Sabit	Trend&Sabit	
CA	-2,784	-2,816	-2,34	-2,88	%1
KA	-2,421	-2,894	-2,17	-2,69	%5
BO	-3,485	-3,493	-2,07	-2,59	%10
ENF	-3,572	-4,082			
PA	-3,993	-4,002			

Tüm değişkenler düzeyde durağan olduğu için eş bütünleşme testi yapılmasına gerek kalmayıp katsayıların tahmin edilmesi aşamasına geçilmiştir. Ancak uygun katsayı tahmincisine karar verebilmek için, modellere ilişkin yatay kesit bağımlılığının ve eğim parametrelerine ilişkin homojenliğin araştırılması gerekmektedir.

Tablo 6. Modellere İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

	Model 1		Model 2		Model 3	
	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri
LM	216.4	0.0000	195.4	0.0000	203.6	0.0000
LM _{adj} *	24.51	0.0000	20.1	0.0000	21.91	0.0000
LM _{CD} *	3.519	0.0004	9.633	0.0000	6.087	0.0000

Test sonuçlarına göre, her üç modelde de yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmiştir.

Pesaran ve Yamagata(2008) tarafından geliştirilen delta testi sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 7. Modellerle İlişkin Homojenlik Testi Sonuçları (Delta Testi)

Model 1		Model 2		Model 3	
Delta	Olasılık Değeri	Delta	Olasılık Değeri	Delta	Olasılık Değeri
4.638	0.000	5.214	0.000	11.653	0.000
(adj.) 5.042	0.000	(adj.)5.668	0.000	(adj.)12.668	0.000

Delta testi sonuçları, her üç modelde de eğim parametrelerinin homojen olduğu hipotezinin %1 önem düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Modellerde yatay kesit bağımlılığının olduğu ve eğim parametrelerinin heterojenliği tespit edildiğinden, bu durumları dikkate alan Grup AMG yöntemiyle değişkenlere ait katsayılar tahmin edilmiştir. Katsayı tahmininde Hamilton (1991)'de tavsiye edildiği şekilde "robust" tahminciler kullanılmıştır.

Tablo 8: Değişkenlere İlişkin Katsayı Tahmin Sonuçları (Grup AMG)

	Model 1 (CA)		Model 2 (BO)		Model 3 (ENF)	
	KA	BO	KA	ENF	KA	PA
Antigua ve Barbuda	1.070617 (0.002)	.4707274 (0.050)	-.2219838 (0.357)	-1.02689 (0.063)	-.0456885 (0.573)	.0003587 (0.993)
Endonezya	.9473871 (0.038)	.3100925 (0.009)	-1.202456 (0.000)	-.3341248 (0.000)	.9084419 (0.506)	.8399093 (0.000)
Hırvatistan	1.165451 (0.001)	.7506824 (0.005)	-.5729412 (0.001)	-.0292501 (0.232)	-.7745386 (0.487)	.2158396 (0.250)
Jamaika	.9083444 (0.000)	1.10142 (0.053)	-.1672038 (0.019)	-.0511448 (0.158)	.0792538 (0.801)	.2575843 (0.076)
Kolombiya	.3644955 (0.300)	.24944 (0.217)	-.6968452 (0.003)	-.1065706 (0.028)	1.043423 (0.074)	.2149305 (0.096)
Kosta Rika	-.1611765 (0.342)	.1710797 (0.251)	-.6185207 (0.001)	-.1115887 (0.073)	-1.331546 (0.002)	.0406179 (0.085)
Malezya	-1.679044 (0.000)	.4307686 (0.127)	-.1477645 (0.444)	-.9727228 (0.018)	-.1208985 (0.351)	-.018547 (0.738)
Meksika	.0964929 (0.720)	.1194854 (0.245)	1.660958 (0.000)	-.1125697 (0.039)	.6266038 (0.603)	.4194581 (0.005)
Pakistan	.4955891 (0.082)	.0885903 (0.739)	-.1499429 (0.321)	-.0755573 (0.303)	.8870731 (0.019)	.1619095 (0.143)

Panama	1.050826 (0.001)	.6666395 (0.003)	.035954 (0.884)	.8675275 (0.000)	-.3327375 (0.154)	.0398808 (0.462)
Paraguay	-.312598 (0.253)	-.0466096 (0.791)	-.3170138 (0.428)	-.2224393 (0.273)	-.6042662 (0.199)	.0054537 (0.935)
Romanya	.5763665 (0.227)	.2879601 (0.076)	-.8650069 (0.050)	-.0513034 (0.002)	.9526261 (0.656)	.6956752 (0.002)
Sri Lanka	.1850717 (0.594)	.2663361 (0.015)	.2551794 (0.619)	-.1558255 (0.304)	.1426367 (0.850)	-.028866 (0.749)
Şili	1.032134 (0.000)	.5892159 (0.003)	-.2835786 (0.075)	-.0253116 (0.869)	-.1683846 (0.133)	.0137786 (0.507)
Panel	.5230229 (0.003)	.3582271 (0.000)	-.3661651 (0.002)	-.1076756 (0.000)	.100523 (0.625)	.1176262 (0.027)
Wald Chi2(2)	27.51		25.50		5.11	
Prob > Chi2	0.0000		0.0000		0.0778	

Model 1'in sonuçları, bütçe açığı ve büyüme oranının cari açık üzerindeki etkisini göstermektedir. Panelin geneli için sonuçlara bakıldığında, çalışmaya konu ülkelerde ilgili dönemde bütçe açığı ve büyüme oranındaki artış cari açık arttırdığı görülmektedir. Söz konusu değişkenlere ilişkin olasılık değerleri %1 düzeyinde güçlü bir anlamlılığa işaret etmektedir. Ayrıca katsayılara bakıldığında, bütçe açığı değişkeninin cari açık üzerindeki etkisi, büyüme oranından daha yüksektir. Buna göre; bütçe açığındaki 1 birimlik artış, cari açık yaklaşık 0.52 birim artırmaktadır. Diğer yandan büyüme oranındaki 1 birimlik artış ise, cari açık yaklaşık 0.36 birim artırmaktadır.

Model 1'in sonuçlarına ülkeler bazında bakıldığında; Kolombiya, Kosta Rika, Meksika ve Paraguay olmak üzere 4 ülkede hem bütçe açığının hem de büyüme oranının cari açık üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Romanya ve Sri Lanka'da bütçe açığının cari açık üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Burada dikkate değer bir sonuç, Malezya'da bütçe açığındaki 1 birimlik artışın, cari açıkta yaklaşık olarak 1.68 birim azalmaya neden olduğudur. Bu sonucun bir nedeni olarak, açık bütçe politikası ile ihracatın desteklenmiş olabileceği düşünülebilir. Söz gelimi bütçe açığındaki artış, ihracatçı sektörler için verilen teşviklerden kaynaklı olabilir. Böyle bir durumda verilen teşvikler nedeniyle artan bütçe açığı, ihracatı arttırarak cari açıkta azalmaya neden olmuş olabilir.

Bununla birlikte ülkelerin çoğunluğunda ekonomik büyümedeki artışın cari açık arttırdığı sonucu da dikkate değerdir. Bu sonuç, söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme noktasında dışa bağımlılığın vurgu yapmaktadır.

Bütçe açığı ve enflasyon oranının büyüme üzerindeki etkisini gösteren Model 2'deki sonuçlara göre, panelin geneli için her iki değişkendeki artışların büyüme üzerinde negatif

etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bütçe açığı ve enflasyon oranındaki 1 birimlik artış, büyüme oranını sırasıyla; yaklaşık 0.37 ve 0.11 birim azaltmaktadır.

Model 2'nin sonuçları ülkeler bazında değerlendirildiğinde; Pakistan, Paraguay ve Sri Lanka'da hem bütçe açığının hem de enflasyonun büyüme oranı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Antigua ve Barbuda, Malezya ve Panama'da ise, sadece bütçe açığının büyüme oranı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Buna karşılık 8 ülkede bütçe açığının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği söylenebilir.

Bütçe açıklarının enflasyonist olup olmadığını test eden Model 3 sonuçları, panelin geneli için enflasyon üzerinde bütçe açıklarının istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığına işaret etmektedir. Söz konusu dönemde enflasyon üzerinde etkili olan değişken, para arzıdır. Para arzındaki artışların enflasyon oranlarını arttırıcı bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre para arzındaki 1 birimlik artış, enflasyon oranını yaklaşık 0.12 birim arttırmaktadır.

Model 3'e ülkeler bazında bakıldığında yalnızca Kolombiya, Kosta Rika ve Pakistan'da bütçe açıklarının enflasyon üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak bunlardan Kolombiya ve Pakistan'da bütçe açıklarındaki artış enflasyon oranını arttırırken; Kosta Rika'da bütçe açığındaki artış enflasyon oranını azaltmaktadır. Genelde bütçe açığındaki artışın enflasyonda da artışa neden olacağı beklenir. Ancak burada çıkan aksi sonuç, bütçe açığıyla birlikte artan borçlanmanın, faizleri arttırmış olabileceği ve artan faizler nedeniyle de toplam talepte bir azalma meydana geldiğini düşündürebilir.

Diğer taraftan Endonezya, Jamaika, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika ve Romanya olmak üzere 6 ülkede geniş para arzı büyümesindeki artışlar enflasyon oranını arttırmaktadır.

Sonuç

Kamu maliyesinde yaşanan sorunlar, çoğu zaman ekonomideki dengesizliklere yol açabilmektedir. Kamu kesimindeki büyük ve sürekli hale gelen açıklar, genellikle borç yükünün de zamanla artmasına neden olabilmektedir. Kamunun artan borçlanma ihtiyacı ise, gerek özel yatırımlar gerekse cari denge üzerinde birtakım olumsuzluklara sebebiyet verebilmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki düşük yurt içi tasarruf düzeyi, bu olumsuz etkiyi daha da ağırlaştırabilmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde mali kuralların uygulanmasının daha önemli olduğu düşünülebilir. Nitekim 1990'lı yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkeler, büyük ölçüde mali kural uygulamasına geçmeye başlamıştır.

Bununla birlikte kuralların uygulanması noktasında caydırıcı müeyyidelerin olmaması veya kuralların da ekonomik istikrarsızlığa neden olduğu konusundaki şüpheler, bu alandaki başarıyı sınırlandırabilmektedir.

Ancak bu çalışmadaki analiz sonuçları, mali disiplinin büyüme, cari açık gibi ekonomik göstergeler üzerindeki önemini ortaya koymaktadır. Seçilen 14 ülkede 1990'ların ortalarından itibaren başta bütçe kuralı olmak üzere mali kurallar yürürlükte.

Mali kuralların yürürlükte olduğu dönemi kapsayan analizde sonuç olarak, bütçe açığındaki artışın genel olarak cari açığı arttırdığı ve ekonomik büyümeyi azalttığı görülmektedir.

Neticede elde edilen bulgular, ülkeler açısından mali kuralların önemini bir kez daha vurgulaması açısından önemlidir. Özellikle ekonomik büyüme ve cari açıda yaşanan veya yaşanması muhtemel problemlerin önlenmesi açısından, ülkelerin kuralların uygulanması noktasında daha titiz davranmalarının yararlı olacağı söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Ahmad H.A., Aworinde O.B., ve Martin, C. (2015). Threshold Cointegration and the Short-Run Dynamics of Twin Deficit Hypothesis in African Countries, *The Journal of Economic Asymmetries*, 12(2), 80–91.
- Arjomand, M., Emami, K. ve Salimi, F. (2016). Growth and Productivity; the Role of Budget Deficit in the MENA Selected Countries, *Procedia Economics and Finance*, 36, 345-352.
- Ayhan, F. ve Mangır, F.(2019). OECD Ülkelerinde İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Panel Veri Analizi, *Turkish Studies - Social Sciences*, 14(5), 2011 - 2026.
- Ball, L. & Mankiw, N. G. (1995). What Do Budget Deficits Do?, *NBER Working Paper Series*, No:5263.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2010). Makro ekonomik değişken olarak bütçe açığı-cari açık ilişkisi: Gelişmekte olan piyasalar örneği, *İktisat İşletme ve Finans*, 25(294), 101-119.
- Barro, R. J. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficits, *Journal of Economic Perspectives*, 3 (2): 37-54.
- Cottarelli, C., Griffiths, M. ve Moghadam, R. (1998). The nonmometary Determinants of Inflation: A Panel Data Study, *IMF Working Paper*, No.98/23.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). Cross-section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. *MPRA Paper 17692*, University Library of Munich.
- Hamilton, L. C. (1991). “How robust is robust regression?” *Stata Technical Bulletin*, StataCorp LP, 1(2), 21-26.
- IMF Fiscal Rules Dataset (2017). <https://www.imf.org/external/datamapper/fiscalrules/map/map.htm> (10 Ocak 2020 tarihinde erişildi).
- IMF International Financial Statistic (2021). <https://data.imf.org/?sk=4c514d48-b6ba-49ed-8ab9-52b0c1a0179b> (12 Ocak 2021 tarihinde erişildi).
- Karras, G. (1994). Macroeconomic effects of budget deficits: further international evidence, *Journal of International Money and Finance*, 13(2), 190-210.
- Lledó, V., Yoon, S., Fang, X., Mbaye, S. ve Kim, Y. (2017). Fiscal Rules at a Glance, <https://www.imf.org/external/datamapper/fiscalrules/Fiscal%20Rules%20at%20a%20Glance%20-%20Background%20Paper.pdf> (10 Ocak 2020 tarihinde erişildi).
- Mohammadi, H. (2004). Budget Deficit and the Current Account Balance: New Evidence From Panle Data, *Journal of Economics and Finance*, 28(1), 39-45.
- Molocwa, G. A., Khamfula, Y. ve Cheteni, P.(2018). Budget Deficits, Investment and Economic Growth: A Panel Cointegration Approach, *Investment Management and Financial Innovations*, 15(3), 182-189.
- Navaratnam, R. ve Mayandy, K. (2016). Causal Nexus Between Fiscal Deficit and Economic Growth: Empirical Evidence from South Asia, *International Journal for Innovation Education and Research*, 4(8), 1-19.
- Nelson, M. A. ve Singh, R. D. (1994). The Deficit-Growth Connection: Some Recent Evidence from Developing Countries, *Economic Development and Cultural Change*, 43(1), 167-191.
- Nguyen, V. B. (2015). Effects of Fiscal Deficit and Money M2 Supply on Inflation: Evidence From Selected Economies of Asia, *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 20(38), 49-53.

- Özçalık, M. ve Erataş, F. (2014). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Örnek, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 136-151.
- Piersanti, G. (2000). Current Account Dynamics and Expected Future Budget Deficits: Some International Evidence. *Journal of International Money and Finance*, 19(2), 255-271.
- Sargent, T. J. & Wallace, N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 5(3), 1-17.
- Vamvoukas, G. ve Spilioti, S. N. (2015). The Effects of Budget Deficits on Current Accounts in the EMU, *Investment Management and Financial Innovations*, 12(4), 115-122.
- Volcker, P. A. (1984). Facing up to the Twin Deficits, *Challenge*, 27(1), 4-9.
- World Development Indicators (2021). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (12 Ocak 2021 tarihinde erişildi).
- World Economic Outlook Database (2020). <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending> (12 Ocak 2021 tarihinde erişildi).
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi (Stata Uygulamalı)*, İstanbul: Beta
- Pesaran, M.H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *J. Econometrics*, 142(1), 50-93.